

nia

észet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom

IRODALMI, MŰVÉSZETI,
TÁRSADALOMTUDOMA-
NYI FOLYÓIRAT / ALAPI-
TÁSI ÉV: 1934. XXV. ÉVF.
1. szám. 1961.

J A N U Á R
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ACS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VEBEL LAJOS / VUKO-
VICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR
NÁNDOR

Versek Afrikáról

Gál László

fehér ember fehér ember
fekete
hajh! európa vén európa
fekete
afrikában szegény ember
hófehér
mossa mossa mosogatja
piros vér

*

éhes török
véres csőrök
tépné már
szalmahátú
ijedt viskó
fegyvertelen
égne már
énekelnek
miniszterek
és papok
térdre hullva
imádják a
kamatot
ákácerdő
búsat sóhajt
keserűt
körüznek már
felette a

*

hol vagy ádám
ádám hol vagy

nosza hát!
fiad fia
az unokád
megöli az unokád
hát a fiad
a legelső
hol lakik?
én megölök te is megölsz
ő is megöl
valakit

mi megölünk
ti megöltök
ők megölnék
valakit
nem marad itt
senki ember
csak a tenger
rablógyilkos
meg az isten
marad itt

*

napot tűztek a mellére
tábornokok és papok
azért tűzték a mellére
mert ellopta a napot

*

láttam a jót
láncra verve
súlyos a lánc
jó acél
azért a lánc
azért verik
mert jó a jó
jó a cél

láttam a jót
láncra verve
nem jó a jó
rab madár,
ha körömmel
puszta kézzel
ha harapna
ütne már!

Felejtető

Gál László

*valaki egyszer talán megkérdez
arab földön milyen az élet?
kínában csak a partot néztem*

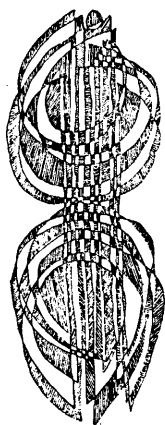
*s a vér a szörnyű Káli templomában
s a koldusok a kincses Indiában?
kínában csak az eget láttam*

*ausztrália a boldog rengeteg
és kékek-e a pompás Kék-hegyek?
kínában sírni tudtam volna*

*s az édesfursca japáni bók
mézebb a méz csókabb a csók?
kínában ütni tudtam volna*

A vándor

Gál László

*a nagyvilágot im bejártam
sehol sem leltem a világot
haboknak felhőknek és magamnak
be sokszor sügtam: haza vágyom
csak otthon vagyok én már itthon*

Hazám

Gál László

ez a hazám:
ketyeg az óra az asztalon
s a mézszínű gyertya sose égett
mégis világít
és szerie a cigaretták
a moravák zeták ibarok
s író tollat eszik a tátottszájú hal
vasból van ő is és a macska

és könyvek könyvek könyvek:
ez a hazám
és Baranyi Zlata furcsa lánya
égett agyagból éget
és csupa tűz és béke
és Sáfrány Imre képe
Beograd
és a kristályváza
meg az író gép

ez a hazám
a könyvek
és három színes párna az ágyamon
és színek a falon és a polcon
és a sakktábla
ez a hazám
a könyvek

ó! álmos édes cserépkályha
néhány notesz és szűz papír
és két tigris is van a szobámban
a többi kulcsra zártam
a többi kint van
erdőben utcán irodában
csak kettő maradt a szobámban

és fából a két szomorú nővér
mert vének már s elkoptak a csókok
hát gágogj csúf gúnaram gágogj
gágogj te is szép porcelánmadár
s te is te tarka papagáj

beszélj szobámat és hazámat
a petróleumlámpát amelyben villany ég
mert hazugság és igazság
élet és halál
együtt vannak az én szobámban
és ez a hazám

a kikötőm az állomásom
a repülőterem
a támaszpontom is

és piros virágok nőttek a szőnyegen
és nevetnek Szabó György sárga búzakeresztjei
(a kalangyát nem szerettem)
és most négy elefántot hoztam haza
ezek majd elhúznak
úgyis feketék
ébenfából
s csak állnak a könyveken
fekete őrzők
ceyloni elefántok

s vallom:
ez a hazám
s ami túl van innen van az is
és bennem és a könyvekben
mert ez a múlt a jelen és jövő
és én is

Áron szerelme

Sinkó Ervin

I.

— Ha azt mondanák: nézd, most mindjárt —, vagy ha közölnék velem: nézd, holnap délben fal mellé állítunk, és két perccel később agyvelőd már csak undok maszat lesz a börtön udvarának kövén, hacsak nem vallasz, hacsak el nem árulod azokat, ak'kkel együtt dolgoztál —, biztosan tudom, hogy szemrebbenés nélkül maradnék néma. Ha azonban kínoznának, nem is egész vadul, csak éppen közepesen, például tüket szúrnának a körömöm alá, körömről körömré, a kezem, a lábam ujjai... egy, kettő, öt, tíz, húsz körömöm alá — húsz körömhöz húsz perc kell, legalábbis húsz perc —, nem vagyok benne biztos, hogy kibírnám-e összeszorított fogakkal. Félek, félnék, hogy az öntudatos, a morális személyiségen a vérzón rángó test kerekedne felül — mondta a kis, fiatal francia diák —, s mind elhallgattak az asztal körül, ahol az imént kézzel kézre járt a rendkívüli fénykép. A fiatal diák a vallomás izgalmában újra a kép után nyúlt, felvette az ételfoltokkal tarkított fehér abroszról, s fejét öklére támasztva úgy nézte, mint akinek valami jelírást kell megfejtenie.

A fénykép nem volt sokkal nagyobb, mint azok a fotográfiák, amiket útlevelebe szoktak beleragasztani, s itt-ott még meg is töredezett. Ki tudja, ki mindenki, hol mindenütt s mióta rejtegette, míg veszélyes úton, villanyáramos drótsövényeken s börtönként őrzött országhatárokon keresztül eljutott ennek a párizsi kis vendéglőnek asztalára?

Német gyűjtőtábor áldozatáról készült a fénykép, s legvalószínűbb, hogy aki ott elővehette és megkattogtathatta fotóapparátusát, az azok közül való volt, akik élvezettel szemlélték, s nemcsak szemlélték az áldozatot. De az is lehet, hogy akadt ott valaki, aki a gyűjtőtábor áldozataival érzett együtt, s tán lopva, tán mindent kockáztatva készítette a felvételt. Akárhogy is, bármilyen szándékkal is tette, bizonyos, hogy őt is meglepetésként érte, ami épp a fényképezés pillanatában történt.

Aki nem ismerte nagyon jól, magától nem egykönnyen jött volna rá, hogy ki az a kopaszra nyírt, bozontos szakállal benőtt arcú, rabruhába öltöztetett csontváz, kit a fényképen cölöphöz kötözve látott.

Domb közepén állt a cölöp, s rajta csuklónál összeszűzött, magasba emelt két karjával fűgött az áldozat. Húzta le a saját súlya, de úgy volt kikötözve, hogy próbálhassa ugyan, de ne tudja lábával elérni a földet. Oldalt, jobbról is, balról is, horogkeresztes egyenruhákban teltképzű fiatal urak, arcukon még az önelégült mulatozás, gondtalan élvezet, de... Épp ez volt a rendkívüli a fényképen: a pillanatot rögzítette meg, melyben elhűl a jókedv, magát a fényképezőgépet lepte meg az, amit a lemez megörzött, ami a pillanatnak abban a részében következett be, mikor a lencse már nyitva volt. Aki a képre pillantott, az a cölöp jobb és baloldalán elhelyezett csoport tekintetét követve maga is lefelé nézett, le a kikötözött ember lábára, s csak akkor fogta fel, honnan a hírtele támadt feszültség az áldozat körül.

A domb aljában, revolverrel a derékszíján, jól megtermett csizmás alak; egyik kezében még a kötél, mellyel a lábakat akarta a cölöphöz kötni, másik karját azonban hátrántorodva emeli fejéhez, mert a tán már aléltnak vélt függő alak utolsó erőfeszítéssel lendített egyet bal lábán, és belerűgött a csizmás órásnak a képébe. A fotográfia drámaiságát nemcsak a fotográfus meglepetése okozza: szinte előre látszik már az is, hogy mint fog a megrökönyödő egyenruhás háromszög a cölöphöz kötözött alak körül ellenkező irányú féktelen mozgásba átsapni, mint fognak a lent megtántorodó s a fent két oldalt meghőkölők, még mielőtt a pillanat elmúlna, egyetlen vad hullámban összecsapni a vakmerőn életretámadt szakállas csontváz fölött, akinek arcán, ellentétben az őt körülvévő kavarozással, ez az utolsó erőfeszítése után szenvtelen, szinte megbékélt, sőt közőmbös a nyugalom.

Megint egyszer kézről kézre járt a kép. Az asztalt körülülő társaságot nemcsak mint dokumentum, hanem mint autentikus híradás érdekelte annak az Áronnak utolsó órájáról, akit hírből annyira ismertek valamennyien, hogy személyes ismerősüknek érezték. A fiatal francia diákot éppannyira, mint a mellette ülő bolgár emigránst s azt a német építész, aki a fényképet idehozta, s most újra úgy nézte, mintha először látná, éppoly közelről érintette, mint a skóciai papnak azt a hosszú, korán kopaszodó ivadékát, ki mint angol újságok tudósítója élt a

kontinensen, s régebben egyszer, másikk társaságban személyesen találkozott is Áronnal.

— A tortúra, a rendőrségi tortúra! — szólalt meg a pápaszemes bolgár emigráns, aki, ellentétben a fiatal franciával, nem a képzelet rémképeiről, hanem testi tapasztalatból beszélt. — Kárbavesztett fáradság azon tépelődni, hogy mennyire bírja majd el az ember. A valóság többnyire szörnyűbb, mint a legvérmesebb képzelet is álmodja. Szörnyűbb, de nem olyan. Más, mint ahogy képzelet az ember. Ha bekövetkezik, amitől féltél, és rádzúdul a kín, egy kinnal kevesebbed van: a félelem kínjával. Tehát ez az, ilyen az — hajtogatod magadban —, megszabadultál a félelemtől, túlélted, múlttá lett a félelem — ez az, ami elviselhetőbbé teszi a kínt. Elviselhetőbbé, mint az ember gondolná, addig, míg csak fél tőle — mondta, s a pápaszem mögül barna szeme barátságosan, szinte biztatón csillogott, mint akinek magától értetődő, hogy mindenkinek, a kis ideges franciának is lesz alkalma megpróbálni, hogy így van.

A német építész, aki mielőtt francia földre ért, hónapokon át napról napra szenvedte el azt, amit félelemnek neveznek s ami, mint mondta, a legrafináltabb mérgek közül való, nem halálos, de megfoszt mindattól, ami az életet teszi, a fejtét csóválta:

— És mégis inkább száz évig szakadatlanul félni, mint egy órára a Gestapo kezébe kerülni.

A korán kopaszodó nyakigláb angol csak a társaság kedvéért tette, hogy el-ellátogatott ebbe a túlszegényes kis vendéglőbe. Ha valaki a műkedvelő forradalmárok közül valónak tekintette volna, ezt ő sértésnek, mindenestre igazságtalannak érezte volna, s talán joggal. Nem tartott rá igényt, hogy őt forradalmárnak tekintésék, de a forradalmárokhoz való viszonyában nem volt semmi henye játékosság, mert vonzalomnak komoly volt. A kép is, melyet gondosan papírszalvétába csomagolt, mielőtt tárcájába tette volna, hogy majd megfelelő kommentárral valamelyik nagy angol lapnak küldje be — a kép is bizonyította, hogy németországi tartózkodása idején szerzett információi alaposak. Mikor megbízták, hogy tekintélyes angol lapok tudósítójának kiváltságosan védett helyzetét arra használja ki Németországban, hogy hírt szerezzen Áronról, ő nem ígért sokat, és többet tett, mint amit

bárki is várt tőle. Szívós ügyességgel s összeköttetéseinek fáradhatatlan kihasználásával hét lakattal őrzött némaság titkait törte meg, s ami bravúros teljesítményszámba ment: magával hozta Párizsba a *Geheime Staatspolizei* Aron első kihallgatásáról szóló jegyzőkönyvének pontos másolatát.

A rendőrség kiderítette, hogy Aron hamis papírokkal előzőleg már kétszer járt az ország különböző városaiban. Aron ezt beismerte. Arra, hogy mi volt utazásainak célja, éppúgy, mint arra a kérdésre, hogy kikkel állt összeköttetésben, felelet helyett csak azt ismétli: — Kommunista vagyok.

Eleinte még csak nem is verték. Egyedül őt nem bántották, az egész, nagyobb csoportot azonban, mely vele együtt volt bezárva, nap nap után kínozták. A többi fogoly előtt így akarták gyanússá tenni a zsidót, valószínűleg abban a reményben, hogy ily módon könnyebb lesz szóra bírniuk Aront. De nyilván nem vált be a módszer, mert huszonegy nap után magáncellába zárják, s mikor a testi kínzások sem járnak sikerrel, egy-egy délutánra kiengedik a cellájából, hogy mellén és hátán nehéz fatáblákkal sétáltassák végig a nagyváros utcáin. Elöl és hátul a nyakába akasztott két táblán nagy betűkkel a felírás: „A zsidó nem polgár, a zsidó nem ember, a zsidó csak zsidó”.

Mindig akadnak százak és ezrek, akik oly hangosak, hogy százezreknek tűnnek, és akik mulatságosnak találják, ha valaki lehúzott vállakkal, csetelve-botolva, mint a részeg vonszolja magát utcáról utcára, míg mögötte az őt kísérő egyenruhás ifjak vihogva lökdösik hol jobbra, hol balra... A cél továbbra is nyilván ugyanaz maradt, mint volt akkor, mikor egyedül őt nem verték: érezze magát oly istentől, embertől elhagyottnak, hogy a végén ő is elhagyja magát, és ellenállás nélkül mond meg mindent, amit tud. Aron azonban hallgatott...

— A magáncella és minden egyéb csak purgatórium volt — mondta a skóciai pap fia, aki gyakran élt teológiai terminológiával —, a pokol csak ezután következett, mikor gyűjtőtáborba dugták s nem politikai foglyok, hanem zsidók gyűjtőtáborába. Eppen mert kommunistaként nem bírtak vele, meg akarták tagadni tőle még azt a jogot is, hogy kommunistaként pusztuljon. Nem ember ő, aki képes egy

ideáért élni, tsandala, csak-zsidó, még bűnre is, ellenséges erényre is, mely nagyságot adhat az embernek, képtelen. Egy ember, ki hónapokig nem mosakodhat, akinek négykézláb kell járni, mintha kutya volna, s akinek csizmával lépnek a kezére, ha nem akar ugatni, akit kényszerítenek, hogy nyelvével takarítsa el a piszkot, a piszkos ronggyá degradált ember a végén csak le kell hogy feküdjön a mindenfelől és szüntelenül rohamozó szuggesztiónak, belül is meg kell rognia, csakugyan remegő ronggyá kell válnia. Aron nem vált ronggyá. Nem bírt vele, nem bírta le a pokol se.

Erre az angliai tudósító értesülésein kívül bizonyíték volt az a német építész, aki állát tenyerére támasztva, három ujjá hegyével az ajkán, itt ült, s nem ülhettét volna most itt, ha Aron megnevezi azokat, akik illegális munkájában segítségére voltak. Maga az angliai, mielőtt a rendkívüli fénykép felbukkant, csak annyit tudott meg, hogy Aront, nem sokkal azután, hogy a gyűjtőtáborba került, darabokra tépték. Ez volt az információ, amit kapott, s minthogy oka volt rá, hogy bízzék hírforrásában, szó szerint adta is tovább. S ami akkor egy halálom megjelölésre szónokiasan túlságosan nagy szóként hangzott, most, bárki megnézte a rendkívüli fényképet, meggyőződhetett róla, hogy a kifejezés: darabokra tépték — nem képletesen, hanem minden valószínűség szerint konkrétan értendő.

— A pokoltól csak addig lehet félni, míg tart a földi élet. A pokoltól való félelem, a pokolnak ez a legerősebb ütőkártyája — a pokolban érvénytelen. Talán csakugyan ez a titka, hogy a legerősebb kínzásoknál is lehet erősebb a kínzott ember... némely ember — javította ki magát skrupulózusan a skót pap fia, s egy zavart, aggodalmas pillanatot vetett a pápaszemes bolgárra, mintha annak szigorú arcáról akarná leolvasni, hogy nem követett-e el szerénytelenséget. Gyorsan folytatta: — Természetesen nem vagyok illetékes ebben a kérdésben. Ellenben — és a hangja annyira energikus lett, hogy neki magának kellemetlen volt ez a szinte támadó, elkeseredett erély, s bele is pirult —, ellenben, ha a saját bőrömmön nem is tapasztaltam, eléggé ismerem a német koncentrációs táborokban divó rendszabályokat. S mert eléggé ismerem őket, meg kell mondanom, hogy ezzel a fényképpel, a cselekedettel, amit sze-

rencsés véletlen folytán rögzített ez a fénykép, családás ért. Ellentétben Önökkel, szilárd meggyőződés, hogy utolsó aktusában Áront elhagyta a jó angyala. Tessék meghallgatni, ne szakítsanak félbe. Igenis, állítom, hogy ő utolsó aktusával foltot ejtett a képen, mely őróla mindnyájunkban makulátlanul élt. A személytelen, nagy katona elvesztette személytelenségét. E folttal is még kivételes hősnek képe a kép, de kár a foltért, s hogy épp az utolsó akkord disszonáns.

A kis ideges francia mindnyájuk érzésének adott hangot, mikor felkiáltott:

— Egy szót se, istenemre, egy szót se értek! — És az építésre nézett, a mérethez, kitől megszokta az ő latin feje számára homályos gondolatmeneteket. — Miért? Hogyan? Miféle folt és disszonancia? Bocsásson meg, de miről beszélek?

— Miről? Arról, hogy a német koncentrációs táborokban valamennyien együttesen felelősek minden egyesért. Arról beszélek, hogy Áron is tudhatta, sőt tudta, mit jelent ott a kollektív felelősség elve, ő is tudta, tudta és mégis...! — S a forradalmárok barátja izgatott lett, elkeserítette a pusztá gondolat, hogy valamit, amit ő hajmeresztőnek érez, mások, az ő barátai rendbenlévőnek találják. — Értsék meg: Áron tudta, hogy azért, mert ő egyik bakójának a képébe rúg, még abban az órában fogolytársai, több száz ember lakol, több száz embert, az ő fogolytársait még abban az órában ütni, verni, rúgni fogják.

— Érdekes — szisszent a fiatal francia. — Erre csakugyan nem is gondoltam.

A német a homlokát ráncolta, s megvallotta:

— Erről én is quasi megfeledeztem.

— Ez az éppen, Áronnak azonban nem lett volna szabad erről megfeledezni — folytatta még nagyobb hévvel az angol. — Értsék meg: állítom, az embernek nincs jogában valakinek a képébe rúgni, ha ennek következtében száz és száz embernek fogják a csontjait összetörni. Értsék meg: túlságosan nagy ár ez azért a személyes, kizárólag személyes elégtételért, amit egy ilyen rúgás jelent. Fel tudom fogni, hogy az ember inkább felkoncoltatja magát, mintsem hogy lemondjon erről az elégtételről — azonban kár, kár, igenis kár, hogy Áron, a higgadt,

mindig hidegvérű, a személytelen, a mindig megfontolt, ebben az esetben nem gondolt a mások bőrére, sőt csontjaira menő következményekre. Ha pedig gondolt, és mégis így cselekedett, akkor... — s mert mégis nehezebb esett kimondani a kegyetlen elítélő szót, a mondatot csak nagy kezének elkeseredetten lemondó mozdulatával egészítette ki: — Talán túlságosan nagy igényeket támasztok vele szemben, de tőle, aki annyi mindenre volt képes, önkéntelenül mindenben a tökéletet vártam volna el — fejezte be sóhajtván, s mint valami vallomást.

Az emigráns bolgár egész idő alatt a pápaszeme üvegét törülgette. Csak rá kellett nézni, hogy az ember észrevegye: nincs az a szó, mely felér az ő hallgatásának szarkazmusával. Mindenki látta, hogy a zsákmányra leső vadnak türelmetlenségével készül elkapni a szót, de még várt, s csak mikor senki se törte meg a csendet, fakadt ki.

— Először is — kezdte rekedtesen száraz hangon, pápaszemét lassan helyezve vissza az orrára, míg kiálló pofacsontja körül egy-egy vörös folt jelent meg —, először is pribékek nyilvánosan belerúgni a képébe nem tisztára személyes cselekedet. Épp általános szempontból felmérhetetlen a jelentősége, hogy ott, ahol nem csaphat fel a láng, legalább fel-felröppenő szikrák jeleznek, hogy a hamu csak látszat, alatta ég a tűz tovább. Nincs börtönviselt ember, aki nem tudná, hogy a legkisebb ellenállás is, minden bátor tiltakozás felvillanyozza még a kishitű, kétségbeesett fogolytársakat is. Kollektív felelősségrevonás? Jó, de a rúgás annak a sintérnek a pofájába nemcsak Áronnak, hanem valamennyi fogolytársának emberi méltóságát állította helyre. Ha voltak fogolytársai, akik ezt nem érezték — magukra veszenek. Másodszor — s ez elvi jelentőségű, ez minden akció ábécéje —, a taktika, mely befolyásoltná magát megtorló intézkedések fenyegetésétől, opportunistá és nem forradalmi taktika. Van okosság, és van forradalmi okosság. Legvadabb represszáliák idején az okosság meghunyászkodást, a forradalmi okosság azonban épp az ellenkezőt követeli. „*De l'audace, encore de l'audace et toujours de l'audace*” — mert néha még a forradalom nagy ripacsa is nemcsak utánozta az oroszánt, hanem oroszlán is volt. Harmadszor — s a bolgár eddig száraz hangja

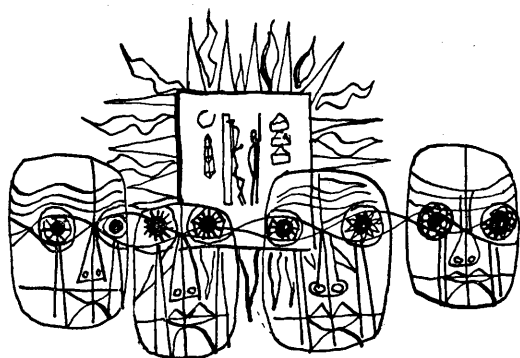
bosszússá vált, s már egész arcát elöntötte a pirosság —, eltekintve az első és második pontban foglaltaktól, milyen jogon indul ki abból bárki, hogy a forradalmár valami absztrak-tum, nincs húsból és vérből, bevágott tézisek kompendiuma, hogy a forradalmár egy fajtája az eunuchnak? Ne csináljanak nekem szabályos legendákat, nekem többet ér, többet mond, engem inkább gyújt egy élő ember... Nem szeretem a hősimádást. A hősök könnyen póruljárnak, épp imádóiknál leghamarabb...

Maga is észrevette, hogyha még egy percig így folytatja, gorombává fog válni. Mélyet lélegezve mosolyodott el. Mindenki hálás volt a meglepetésért, amit ez a hirtelen támadt mosoly okozott. S a bolgár már nevetett is.

— Kalkulálni kell tudni, de mit ér-ne minden hideg és hidegvérű bölcses-ség, ha nem izzana mögötte a jók, a mi legjobbaink legnagyobb erénye: a gyű-lölet? Ezt a gyűlöletet vagy érzi az ember, vagy nem. De amit Ön talán jobban át tud érezni — tette még hozzá, s barátság-os iróniával szemlélte az angolnak még mindig elborult, túlságosan ma-gas homlokát —, s amiben biztos egyetért velem, én is úgy találok, hogy szegénységre vall, ha valaki kép-telen rá, hogy csodálattal tekintsen fel egy emberre. Ez igaz, én azonban a magam részéről nem annyira cso-dálom, mint inkább szeretem a hősi-met. S higgye el, jobb szeretni, mint csodálni. Bár az a gyanúm, hogy sze-retni nehezebb, mint csodálni.

Mint minden ilyen természetű be-szélgetés, ez is csak megszakadt, de véget nem ért, s nem is fog érni. Ha másnap, vagy egy hónap, vagy akár egy év múlva találkozunk azok, akik ebben a beszélgetésben részt vettek, a téma lehet, hogy más lesz, de elkerül-hetetlen törvényszerűséggel mindegyi-kük más változatban, továbbra is a magáét fogja fejtegetni. A legtöbb, amit elérhetnek, hogy világossá válik egyik a másiknak s mindenki önma-gának.

Az ételfoltos fehér abrosszal letakart asztal körül a már említettekén kívül ült még egy személy, szintén emigráns, magyar. A beszélgetésben nem vett részt, de egy szó se ment el a füle mel-lett, s épp e beszélgetés hatása alatt elhatározta, hogy megírja Áronnal való utolsó találkozását, amint az itt következik.

Sáfrány Imre szövegrajza

II.

Akkor már hosszú évek óta szem elől vesztettem, s abban semmi meg-lepő se lett volna, hogy Párizsban akadtam újra rá. Ha minden nagy-városra áll, hogy váratlan viszont-látások forgalmas színhelye, a véletlen által rögtönzött találkozások tán sehol se gyakoribbak, mint abban az egy-kedvűen magának élő, senkit se kor-látozó, mert senkivel se törődő, Pá-rizsnak nevezett, gigantikus vendég-fogadóban.

Április vége felé járt. Éjszakába nyúló társas együttlét után lépkedtem fölfelé a földalatti villamos szemeset, sűrű kőlépcsőin. A már előretolt vas-rács mellett, fent a kijáratnál az egyenruhás metróalkalmazott még csak engem várt meg, én voltam a pont az ő munkanapja végén.

A kis és szegény embereknek alvilága, a földalatti villamos után a tüdőt tá-gítító tavaszi éjszaka mindig újra meglepetés. Még a Saint Germain des Pres templomának öreg kövei is rózsaszínű-en mosolyognak, mintha megfijodná-nak a villanyfényben a selymes, lágy és magas ég alatt. Ámha ennél sok-kal kevésbé barátságos is lett volna a „felvilág”, akkor se siettem volna ezúttal haza.

A mesebeli királylányt irtózat fogta el a nyirkos békától, aki hálópajtása akart lenni, felkönyökölhetett ágyá-ban, megfoghatta és falhoz csaphatta a hivatlan látogatót, de énnekem a szabadulás reménye nélkül kellett volna magammal ágyba vinnem fertel-mes rosszkedvetem. Nem mintha ez éjjel különös okom lett volna rá, hogy szerencsétlennek érzem magam. Csak

éppen társaságból jöttem, túlságosan nagy társaságból, ahol idegenek és franciák, általában mindenki okos, gyakran szellemes, sőt kedves is volt. Csak éppen mindnyájan s én is órákon át igen élénken beszélgettünk. Dicsértünk és ócsároltunk festményeket, könyveket és színdarabokat. Találgattuk, hogy meddig lesz még elkerülhető az új háború, s vitattuk, hogy még egyáltalán megállítható-e Európában a politikai és szellemi faszizálódás egyre dagadóbb árja, s ezenközben, míg az én szájam is javában járt, elhatalmasodott rajtam a beszédnek, a minden szavaknak csömörös fanyar íze, s ott ragadt számban, mint-ha soha többé nem akarna elhagyni.

Ezért választottam a szokott út helyett kanyargós mellékutkákat, ürügyet keresve a hazaérés halasztására. S mert éveikig élhetek valamely városban, mégis oly rosszul tájékozodom, hogy könnyen eltévedve tanácsalanul kalandozok jobbra-balra, zegzugos utcák közt sokszor botlok azelőtt soha nem látott, vagy tán addig észre nem vett látnivalókba, vagy pedig — mint ahogy ezúttal is történt — nem ismerek rá az utcára, melyen pedig már százszor is jártam, csak nem ilyen irányból érve ki rá s csak nem ebben a világításban. A Rue Bonaparte volt, mint ahogy a véletlenül megvilágított, s véletlenül nem a szemnek megközelíthetetlen magasan elhelyezett fémtábláról leolvashattam. Tovább bandukolva, s már-már beletnyugodva, hogy előbb-utóbb mégiscsak hazafelé fog vinni az út, egy kis térrel lepett meg Párizs, egy kis térnek a csendjével.

Míg a városban mindenütt másutt közbeszó perceket vagy egy-egy éji órát kihasználva, csak besurránó tolvajként settenkedve portyázik a csend, ezen a kicsi téren mintha minden időök óta s minden időkre szállt volna meg. Körül a házak is, emeleteik ellenére kicsinek tünnek fel. Hangtalanul állták körül a kis kerek teret, mint egymás kezét tartó gyerekek, akik körtáncra indulva, csodálkozva váltak egyszerre mozdulatlanná. A sötét ablakok csak a tér szélén álló fekete bronzlámpa visszaverődő fényétől csilámlottak, vagy a tér közepén magánosan álló öreg vadgesztenyefa már sűrűsödő széles koronájának egy-egy rezzenetlen lombját tükrözték.

Ha Áron frakkban bukkant volna elem, kevésbé lep meg, mint hogy itt

és így látom viszont. Mert a vadgesztenyefa nagy barna árnyékától rejtgetve pad is volt itt, s a padon, kissé előrecsúsza, két kezét hátul, a nyakszirtjén összekulcsolva, mozdulatlanul, mint körül a házak, s nesztelenül, mint itt minden, ott ült Áron. Mint ahogy lehetetlen valamely Watteau-kép keretében egy modern gépkocsi, úgy nem tűnt fel valahogy felfoghatatlan valószínűtlennek ezen az éjszakai elvarázsolt téren Áron.

A kép, mely egy emberről él bennünk, sokkal inkább alig ellenőrizhető, számtalan apró benyomásból, mint azokból a megnyilatkozásokból tevődik össze, melyeket több-kevesebb joggal, általában lényegeseknek szoktak nevezni. Áronhoz, ahogy Áront én eddig ismertem, semmiképp se illet, hogy ő legyen az a magányos, hosszú lábait messzire kinyújtó, rövid gumikabátos alak, aki ebben az órában mintegy az éjszaka vagy a saját szíve verése hallgatásába elmerülve ült itt. A tőle elválaszthatatlan, nyakig zárt, sovány testéhez simuló, szürke vitorlavászonzubbonyon kívül semmi se egyezett Áronról való ismerős képemmel. Különböző körülmények között és sokszor, de soha másképp eddig nem láttam, mint tevékenyen, mint elfoglalva. Ha erről a térről beszéltek volna neki, s arról, hogy ott különösen éifél ut'an, mint gyermekeket az anyja, ölébe rejt a csend, Áron, akit én ismertem, nevetve ráta volna a fejét: nem érek rá effélékre vesztegetni az időt.

Nem mintha bárki is összetéveszthette volna Áront azokkal a kiállhatatlan, mindig lihegve elfoglalt személyiségekkel, akik úgy tesznek, mintha a nap minden órájában mindenki úgy várná, sürgetné, követelné önben őket, mint színházi ruhatárost előadás után a legfegyvelmezetlenebb publikum. Áron épp ellenkezőleg mindig ráért — dolgozni. Semmiféle helyzet vagy környezet se akadályozta őt szorgalma naív folytonosságában. Áronról szólva, a naív jelző nemcsak a hívő biztonságát, hanem valami szinte rideg józan-ságot is jelent. Aki őt a küzdelmei, örökös illegalitása, nehéz börtönei és vakmerő szökevényes heves világrításában a forradalom romantikusának, afféle vörös próf Monte Christónak vélte, annak Áron — nem fogom elfelejteni a szavait — azzal felelt:

— Ami rendkívüli az én pályafutásomban, az nem az én, hanem a munkám természetéből következik. A

pártmunkát se azért választottam, mert természetemnek jobban felelt meg, mint más tevékenység. Az én gyermekkorommal, az én társadalmi helyzetemből adódó megismeréseimmel nem volt más választásom, mint az életnek ez az útja. Ez az, amit szépirodalmi művekben sorsnak neveznek. Nem előzetes gondos mérték után szabják ki, még csak nem is úgy kapod, mint a konfekciós árut, mely legalább félig-meddig megfelel a te méreteidnek — rád adnak egy sorsot, és viselned kell akkor is, ha óriásokra szabták. S mert így van, mert így volt, így kezeztem, s állandóan továbbra is iparkodnom kell, hogy lehetőleg ki-töltsem, hozzáadjak.

Aki a legendás Áront kereste, arra Áron személye könnyen kiábrándítóan hathatott. Vagy pedig mindenestre meglepően. Másképpen volt vonzó, mint ahogy az ember várta. Áron számára, úgy látszott, életének kielégítő és egyetlen magyarázata, hogy lelkiismeretes és mindenekelőtt szorgalmas pártmunkás. Az ő ajkán a szónak: szorgalom — olyan ihletetten ünnepléses volt a csengése, mint talán csak még egy fogalomnak, a szónak: az internacionálé. Nemcsak a közvetlen pártmunkában volt fáradhatatlan. Pártmunkási kötelességét látta abban is, hogy magát „kiképezze”. Hosszú-kás, amúgyis ritkán mosolygó kreol arca még inkább elkomolyodott, s elől erősen kopaszodó feje gond súlya alatt hajolt előre, ha kiejtette — s nem ritkán ejtette ki a szót: „szellemi fejlődés”. Úgy beszélt erről, mint ahogy betegek a maguk állapotáról való megfigyeléseiket közlik orvosukkal. Mint általában mindazok, akiknek nem volt módjukban azokhoz az alapvető ismeretekhez jutni, amiket többé-kevésbé még a rossz iskola is megad, minduntalan megesett vele, hogy valami banális idegen szó vagy szakkifejezés ijesztő akadályként tudta útiát elállni. Ilyenkor hajlandóbb volt túlbecsülni, mint semmibe venni annak a fontosságát, amit nem értett. Hiába, hogy igen bonyolult elméletek között otthonosan mozgott. Mintha mindig inceselkedve futna előle az, amit utol akar érni, s ahelyett, hogy előremehetne, sokszor egy-egy puszta szó miatt vissza kellett fordulnia, s a magyarázat, amit emberektől vagy lexikonoktól és szótáraktól kapott, természetesen sokszor újabb magyarázatokat igényelt, és nem egyszer csakis ismereteinek újabb hiányaira döbbsentette

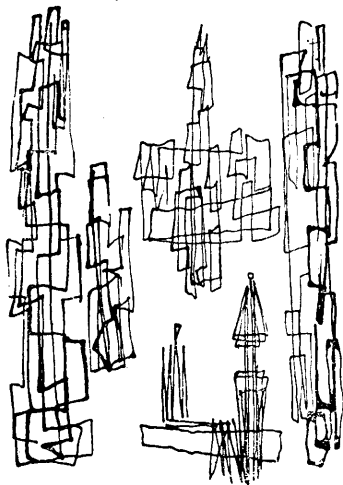
rá. Úgy látszott, nála lelkiismereti követelménnyé nőtt a tudás, bár lehetséges, hogy ebben az ő „fejlődési” falkaséhségében közrejátszott a betűnek atavisztikus imádata is, mintha a maga módján ősei hagyományához maradt volna hű, akik tűzzel égettek meg s leromboltak minden bálványt, hogy földig hajoljanak a magukteremtette egyetlen bálvány, a Könyv szentsége előtt.

Aron, ha olvasott, jobbán kockás irka feküdt, melybe keskeny, apró betűivel sűrűn jegyezgetett. Börtöneiről nemigen beszélt, de egyikről-másikról, ahol könyvhöz tudott jutni, vagy valamely, a politikai foglyok közt szervezett tanfolyamon vehetett részt, elismerően ezekkel a szavakkal emlékezett meg: „Sikerült ott szellemileg profitálnom”. S nem egyszer hallottam szájából ugyanezeket a szavakat, ha valamely társaságban kellemesen eltöltött délutánjáról számolt be. Szívesen járt társaságba, s legtöbbször ráakadt valakire, akivel valamit megmagyaráztathatott magának. Ha nem, akkor ő magyarázott. Társasélete azonban a nappalra korlátozódott. Egy este vele mentem valami nagy meetingre, ahol ő is csak publikum volt. S mint a gyerekeknek a munkásszonyok ölében, tíz óra tájt Áronnak is leragadt a különben mindig erősen, szinte erőlködve figyelő sötét szemé. Este már általában fáradt volt, mert naphosszat, ott is, ahol mások csak szórakozva pihentek, ő dolgozott.

Lehetséges, hogy a Pártba vetett minden hite mellett, ha homályosan is, az életben valamit mégis, mindig is nyugtalanítóan érzett. Lehetséges, hogy nemcsak a lelkiismeretes és szorgalmas pártmunkási kötelességérből akarta szünetlen erőfeszítéssel a „szellemi fejlődést”, hanem, látva a sok magabiztos önelégült embert, navitásával tán azt remélte, hogyha még több könyvet olvas, ha még alaposabban birtokába veszi a tudománvt, akkor öreltötte se marad semmi se kérdés, reitély és eloszlik minden esetleges kétsége.

Ilyennek ismertem Áront, s ma sem hiszem, hogy tévesen láttam. Csak éppen nem egészében láttam őt, egésznek vettem, ami csak sok részlet volt. Minden addigi róla való emlékem és a között a tény között, hogy ő volt az, aki azon az elvarázsolat kis téren, a késői órában a padon ül, ma már nem érzek ellentmondást, de akkor csak vonakodva hittem a szememnek, míg

meg nem győződtem róla, hogy soványan, mitikus vitorlavászon-zubbonyában, homloka fölött csak még jobban megkopaszodva, ő volt az, ő a görbe orrával, csúnya húsos ajakkal, Áron. S a késő óra ellenére, láttam, még csak nem is alszik.

Száfrány Imre szövegrajza

III.

— Áron!

Összerezent, s mint akit túlságos negligzában leptek meg, s nem tudja, hogyan szedje rendbe magát, a maga mellé tett kalapja után kapott. Últében kigyenesedve nyújtotta felém a kezét.

— Te vagy az?

Fáradt volt a hangja, és örömtelen a kézzorítása. Mint akinek nem könnyű a csend után, melyet megzavartak, eligazodni az élő hangok világában, úgy felelt a kérdésemre, hogy előbb utánam mondta:

— Hogy mióta vagyok Párizsban? Ma érkeztem Párizsba.

Volt valami szokatlan az egész emberen, nemcsak a helyzetén, melyben találtam. A legkevésbé bonyolult magyarázat az a föltevés volt, hogy csak a szokásos pénztelensége az oka, hogy itt ilyenkor s így magányosan találom. S mert emlékeztem rá, hogy valahányszor pénzbéli segítséget kellett valakitől elfogadnia, sokkal kevésbé volt bohém, mint bármelyik törölmets-

zett, megszorult nyárspolgár, s mert gondoltam arra is, hogy talán azért is vár itt hajléktalanul az éjszaka múlására, mert még nincsenek meg a hotelben előmutatandó megfelelő hamis papírjai — miután letelepedtem melléje a padra, vendégül hívtam éjszákára az én szobámba.

— Köszönöm. Van már szobám. Itt a hotelem, nem messze, Rue Racine. Igazad van, ideje volna már nyugovóra térni. Legfőbb ideje — mondta magát nógatva s fejét csóválva, mint valami szolid családfő, aki a maga számára érthetetlenül valami kicsapongásba keveredett bele — legfőbb ideje, ugye? — s úgy nézett rám, mintha véleményemre várna. A következő pillanatban azonban tekintete szorakozottan siklott le arcomról.

Fel akartam kelni, hogy elinduljunk.

— Mindjárt, mindjárt — mondta, és aztán, mint azok a camelot-eknek nevezett párizsi utcai árusok, kik a járókelőket a szavaknak bámulatos zuhatagával igyekeznek megállítani és lenyűgözni, hirtelen élénk, túlságosan élénk beszédbe fogott, beszélt és beszélt. Volt ebben bizonyos erőtetettség s szavainak a vehemenciája átlátszóan mesterkél, kellemetlen volt. Nem mintha teljesen érdektelen dolgokat beszélt volna.

— Megfigyelted-e — így kezdte hamis elfogulatlansággal, akart élenkséggel —, vajon megfigyelted-e kérlek, hogy az igenes közhasználatra szánt padok mindenütt olyan kénvelmetlenek, mint ez, melyen most ülünk?

Kérdezte, de nem várt feleletre. Nyilván semmi se érdekelt kevesbé, mint az én esetleges válaszom, s mindjárt őmaga folytatta, az ő magyarázató, tanító modorában, mely ezúttal rám különösen kellemetlenül hatott.

— Azoknak óriási számához képest, akiknek az utcapad életszükséglet, a városokban botrányosan kevés az utcai ülőalkalmatosság. Ez az első, ami szembetűnik. Három kategória az, akiknek szükségük van az utcapadokra: akik vendéglőbe nem mehetnek, és padon fogyasztják el a szegényes ebédjüket, továbbá akiknek nincs pénzük, hogy kávéházban folytassák társaséletüket s végül a mindkétmibeli ifiúság, melynek nincs pénze más találkahelyre. Egyszerűen, a rosszul fizetettek és a munkanélküliek. Mint mindenben, még ezekben a padokban is fellelhető ennek a társadalomnak rejtett arculatja. Semmi más se kellene,

mint hogy ennek a padnak a támlája kissé szélesebb és kevésbé egyenes legyen, s hogyha még az ülését csak valamivel homorúbbra csináltatták volna, az ember, ahelyett, hogy belefájdulna az ülésbe az ülepe meg a keresztcsontja, élvezhetné a pihenést. Ahhoz, hogy az egykor zárt főúri parkokban mindenkinek szabadon sétálgatni, hősi és véres forradalmak kellettek. Újabb s még véresebb forradalmak az előfeltétele oly csekély vívmánynak is, mint amilyen a gondosabban készült, csekélységgel homorúbb utcai pad. Nem különös? A történelem mint árdrágító, mint a legzarolóbb árdrágító?

Igy beszélt Áron, s egyszerre már nemcsak beszélt, hogy beszéljen, hanem öltetszerű kíváncsisággal, bizonyos hévvel fordult hozzám ezzel a kérdéssel: — Mondd, szoktak neked is effélék eszedbe jutni?

— Szoktak.

Kurta, szándékosan goromba volt a válaszom, mert sértett a szerep, melyet Áron osztott ki nekem. „Ambulatory treatment”-nek hívják azt a gyógykezelést, melyet bizonyos mérgezéseknél alkalmaznak, hogy megakadályozzák a pácienszt az alvásban; jártni kell a friss levegőn, szakadatlanul beszélni hozzá, minden módon meggátolni, hogy visszamerüljön a mérgezettség öntudatlanságába. Úgy látszott, hogy Áron egyszemélyben a páciens és az orvos, s én csak ürtügy vagyok, szóval tart, hogy magát tartsa szóval.

Ha kételkedem is benne, hogy egyáltalán ráért-e Áron valaha is bárkivel a bajtársiasságon túlmenő személyes barátságot ápolni, mégis attól kezdve, hogy mi, még mindketten fiatalok, összetalálkoztunk, számtalanszor kereszttezték egymást útjaink, és mindig volt egymásnak mit mondanunk. S ha nem is dicsekedhetem azzal, hogy barátok voltunk, viszonyunkban nem egyszer a bizalom közeljárt az intimitáshoz. Nem épp utolsó találkozásunk alkalmával történt, hogy Áron ugyanebben az eszérszürke vitorlavészon-zubbonnyban, hosszú nyakán kinyúló ádámcsutkájával fehér ujjait mintegy láthatatlan zongora billentyűin futtatva, azokkal a szemekkel, melyeket lebizott a bánat. megvárta nekem, hogy meg kell tanulni a szabad holdog nevetést, s hogy miként tanulta ő meg, hogy az ember-

nek önmagát kell szeretnie. Évekig nem láttuk egymást, s voltunk annyira közel egymáshoz, hogy ily meglepő viszontlátás első órájában általános elmefuttatások helyett valami személyes szót várhassak el tőle, egy szót, ami az ő szava, s amit csak hozzám intézhet.

S most már tudtam, hogy magam előtt is titkolva, csak azért nem mentem haza a legrövidebb úton, mert bár csak fanyar szájíz hoztam a társaságból, megint társaság után kíváncsítottam, azt remélve, hogy segítségemre lesz a véletlen, s újabb ismerősökkel hoz össze. Csakugyan annyira szeretnék társaságban lenni? Nem, a társasosztón nem annyira az a vágy, hogy másokkal legyünk, mint inkább az az oly ritkán megvalósuló vágy, hogy a másokkal való együtt-létben örömlünk leljük.

A legritkább esetben vezet célra s mindig tapintatlanság egyenesen megmondani valakinek, hogy csalódtunk benne, mégsem fojtottam magamba a kitörő panaszt.

— Társaságból menet tartottam hazafelé — így kezdtem lamentációmat —, s talán azért, mert öregszem, újra az történt, mind sűrűbben esik meg velem, hogy egy-egy ember első pár szava után, mint szakember egy-egy gombból az egész uniformisra, úgy ismerem rá az első szavak nyomán egy-egy gondolatvilágra. Ami rosszabb a *déjà vu* érzésnél is, én a *déjà lu* unalmával legtöbbször mindjárt kívülről tudom és előre unom a fejtegetéseket s az érveket, amik következni fognak. S előre tudom, előre unom, amit ellenetesként vagy argumentumnak magam fogok újra — hányadszor s majd még hányszor! — elmondani. Sematikus és megdöbbenően csekély manapság a szöbakerülő gondolatvilágok száma. Talán azért van így, mert öregszem, de mind gyakrabban esik meg velem, hogy társaságban minden és mindenki csak emlékeztet. Hogy tehát a te szavaddal kérdezzelek: mondd, Áron, szoktak neked is effélék eszedbe jutni? Mondd, Áron juttott-e már eszedbe, hogy mily kísértetiesen sovány a magunkfajta emberek társas összejövetelének a repertoárja? Ajknak és nyelvnek hangos mozgásával hangos mozdulásra ingerelni más ajkakat és nyelveket, hogy legkedvezőbb esetben olvasott és élt tapasztalatoknak felkavart üledéke, az

az okosság szökkenjen szavakba, mely ugyan legkevésbé se nélkülözhető, mégis az embernek — vagy ahogy egykori, régebbi németek nevezték: a kedélynek a legtöbb is keveset nyújt, oly keveset! Mondd, Áron, lehetséges-e, hogy negyven életévvel még mindig nem jöttél rá, milyen keveset profitálunk az olyan másokkal töltött órákból, melyekben legföljebb, hogy megint a te szavaidat használjam sikerül „szellemileg profitálnunk”? Nem jobb-e személytelen gondolatokat, akárcsak tárgyi ismereteket rövidebb úton, kézikönyvekből megszerezni? Inkább, mint parasztlakodalmakon, együtt zabálni és inni, inkább együtt sirni vagy átkozódni, verekedni vagy ölelkezni, de a lélek bőjtje, a szegénység, hogyha nem tudunk egymással mást kezdeni, mint „eszmeckerét”.

Hosszúra nyúlt a tirádám azért, mert amennyire a téren magányosan világító bronzlámpa fényénél a nagy fa árnyékában Áron halvány arcát láthattam, az volt az érzésem, hogy bár figyelmesen fordul felém, zárt kaput döngöttek hiába. Még az a gyanú is felmerült bennem, hogy Áron nem is hallja, mit beszélök. Vagy azért hallgat makacsul, mert megértette, hogy övele nem vagyok hajlandó „eszméket cserélni”, s másképpen nem akar, vagy nem képes beszélni? Azt jelenti-e a hallgatása, mely az én tirádámat követte, hogy: jó, akkor nincs egymásnak mit mondanunk?

Nem együtt, csak egymás mellett ülve hallgattunk. Ha ennyi év után régi emberével találkozik valaki, magától kínálkozik a kérdés: Honnan jössz? Meddig maradsz? De valakitől, aki, mint Áron, mindig hadilábon áll a polgári legalitással, akinek, mint Áronnak, kockázatos feladataihoz legtöbbször hozzátartozik, hogy hivatlan szemek elől elrejtse jövőse-menése nyomait — legalábbis tapintatlanság ilyen embertől megkérdezni, hogy mi járathat van. A köztünk támadt csend kezdett úgy elhatalmasodni, mint valami jóvátehetetlen kudarc. Éreztem, hogy a labirintussá váló csendben minden múló perccel mind messzebb tévedünk egymástól. Mégse, még mindig semmi más nem jutott eszembe, csak olyan kérdések, amiket fel nem vehettem. Kezdték átkozottan ostobának találni, hogy még mindig itt ülök, ahelyett, hogy felállnék, és magára

hagyva Áront, utamra mennék. Meg akartam mondani Áronnak, hogy már csak magamra haragszom.

— Valódi, vérbeli franciák nem ühelnének soha így, efféle lelki spaszmban egymás mellett, mint most mi ketten — szóltam, s igyekeztem, hogy rövid nevetésem ne hangozzék erőltetetten hangosnak. — A hibás én vagyok. Mindenki, akin fogott Párizs nevelése, ahelyett, hogy éhes kíváncsisággal fürkészte volna a padon magányosan virrasztó embert, elfordította volna a fejét, spontán diszkrécióval. Ha azonban rádísmerve mégis idekerült volna melléd, értené a módját, az elfogulatlan csevegésnek. Azért-e, mert közönyösebb, mint mi, akik a társasélet hagyományos civilizációján kívül élő barbárok vagyunk? Mindenesetre bölcsőbb. Az udvariassági szölamok, a könnyed formák nemcsak neki, hanem a vis-á-vis-jának is védelmet nyújtanak. Mindenki diszkréten megőrzi a maga külön határait, s ezzel tán inkább könnyít egyik a másik terhén, mint az, aki nem éri be a maga kényelmével.

Egymás mellett ültünk, de mintha sötétben, a sötétségen keresztül valami távoli, túlsó partra kiabáltam volna át. Csak tudtára akartam adni, hogy én is tudatában vagyok, nekem is kínos, hogy nem tudunk egymással mit kezdeni és úgy gondoltam, hogy ezután már csakugyan menni fogok. Áron egyetlen mozdulattal se marasztalt, de épp ez a merev némaság akadályozott. Nem tudtam volna megmondani, hogy miért. Hogy felkeljek és elmenjek, hogy őt így itthagyjam, ezt akkora brutalitásnak éreztem, ami fölülmúlta erőmet s Áronnal szemben voltaképp semmi okom se volt. Talán csak az hatott rám, hogy Áron sápadt, kreol arca a szokottnál is sápadtabbnak tűnt fel.

Minél groteszkébb, kibírhatatlanabb volt itt mellette, annál világosabban, annál vonzóbban idéződtél fel előttem az a kis feketebajuszos fiatal metróalkalmazott, aki kezével a már féligcsukott vasrácsra várta, míg felérek én, az állomás lassan bandukoló utolsó utasa. S hogy újra fülembe csengett a felriasztó, barátságosan sürgető, elégedett hangja: *On ferme, monsieur, on ferme* — egyszerre ráeszméltem, hogy voltaképpen mi volt az, amire kerülökkel halasztott hazautamban vak vággyal óhajtoztam. Sem-

miképp se olyan társaságra, mint az Aroné! Mire áhítottam? Semmi másra, mint a metrónak erre a kis feketebajuszos alkalmazottjára, aki a sapkáját egyéni ízlése szerint félrecsapva, kissé a balszemére húzva úgy viselte, mintha az nem is volna az egyenruha előírásos tartozéka. Társaságnak nem személy szerint ennek a sapkának a gazdáját kívántam, hanem egyet azok közül a párizsi százezrek közül, kiket ő képviselt a szememben, s akik iránt a nyugtalan vágyamat épp ez az kis feketebajuszos búcsúztatóm szította fel bennem. Semmi mást, csak épp, hogy valaki ilyen szóbaálljon velem, de úgy, ahogy egymással el-elszórakoznak, maguk közül valónak elfogadva, beüljön velem az első kis *bistrot*-ba egy pohár borra, sőt, ami még gyönyörűbb, más tucat emberrel együtt a söntés, a „zinc” előtt álldogálva, elfogulatlanul folytassak vele egyet azok közül a dallamosan rapszodikus és csodálatosan súlytalan beszélgetések közül, melyet a *zinc*-nél Párizs *bistrot*-i naponta több százezerszer hallanak, s melyek hozzátartoznak a *digestion*-hoz, akár a számtalan, színpompás *apéritif*...

Vágyának nevetségesen szerény. Mért van az, hogy annak, akinek már vágyódnia kell rá, elérhetlenebb az elérhetetlennél? Ami millióknak magától adódó szürke hétköznap, mért elérhetetlen az énnekem? — kérdeztem magamban egy maidnem ellenséges pillantást vetve Áronra. Nem Áronnak, legalább annyira magamnak is szólt ez a keserű, fájdalmas elégedetlenség. Mint a dantei túlvilági univerzumban, az életben is mindenkinek megvan a maga örökkévalósági, változtathatatlan illetőségi helye. A változatosság minden káprázata mellett mindenki mégiscsak mindörökké ugyanabba az egy körbe, az ő körébe van áthághatatlanul bezárva. Itt ülök Áron mellett, és semmi abból el nem érhető, ami után vágyódtam és velem, rajtam minden, mindaz, amit levetni, ami elől azon az éjszakán elmenni akartam, mióta az elérhetetlen francia metróalkalmazott egészen behúzta mögöttem a víg zajjal csukódó rácsos vasajtót.

Ezt éreztem, ez volt a gondolatmenetem, s nem volna mind ennek helye az Áronról szóló történetben, ha ekkor és ezzel kapcsolatban valami egész váratlan nem történik.

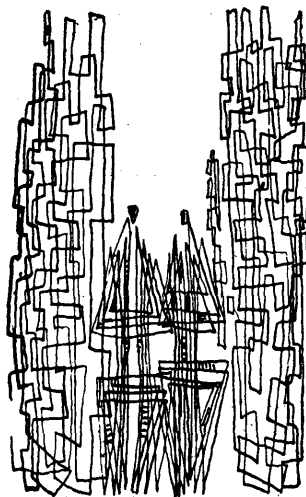
Áron szólalt meg olyan hangon, mint akinek valami vakmerő és egyben vidám ötlete támadt:

— Te... te..., mit szólnál hozzá, ha innánk valamit? Csak úgy a *zinc* mellett?

Szinte ijedten ismételtem:
— A *zinc* mellett?

Áron felémforduló, nagyon sápadt arcát, ajka körül a meg-megvonagló, tétova mosolyát néztem, s láttam, hogy nemcsak jól hallottam, jól is értettem. Mindazt, amit én mellette ülve gondoltam, nem magam, hanem ketten együtt sőt különös úton, tán a csend által sajátosan megnőtt befogadó képességgel, tán épp óaltala, de mindenesetre egymással és — egymásról gondoltuk. És egyszerre szívemben őiránta az a melegség támadt, melyet az ember csak sajátmagával szemben szokott érezni: a teljes megértésnek fájdalmas hőhulláma. Mert most megértettem, mért üdvözölt oly kevés lelkesedéssel. Neki is ugyanarra lett volna szüksége, amire nekem, és én nem másképp, hanem ugyanúgy, ugyanaból az okból jelentettem családást, sajtát bilincseinek megcsördülését és csörgését Áronnak, mint ő énnekem.

Azt hittem, hogy csak egymás mellett ültünk, holott csakugyan találkoztunk, mint ama régi színdarabokban, melyekben egy-egy rejtett anyajegyről vérokonok egyszerre egymásra ismernek.

Sáfrány Imre szövegrajza

IV.

Még ekkor is aligha volt szándékában beavatni engem abba, amit ő, aki legkevésbé banális dolgokat is előszeregettel bürokratikusán szürke szavakkal fejezett ki, magánügynek nevezett. Hogy felemelkedett, rövid vitorlavásson-kabátja gallérját felhajtva, fázosan húzta be nyakát:

— Hűvös van... Nem fogunk már egy bistrot-t se nyitva találni. Nincs a világnak mértékletesebb városa, mint Párizs.

— Nem azt mondtad, hogy csak ma érkezted?

— Igen. De ismerem Párizst már előbből. A tél elején utaztam el innen, most csak visszajöttem — felelte, s hogy felálltam én is, határozottan és sietve indult előre. — Legfőbb ideje — mormolta megint, s kért, kísérem hazáig, csak épp a kapuig.

Olyan ember erélyes biztonságával lépegetett, mint akinek soha életében se voltak más, csakis oly elérhető és egyszerű céljai, mint amilyen az volt, amit most maga elé tűzött: hazamenni a hoteljébe, lefeküdni, és kialudni magát. Csak éppen valahogy túlságosan erélyes volt ez a biztonság, mint-ha az elérhetetlen rendes és nyugodt embert csak utánozná. Mint ahogy néha az ember, épp, amikor legkevésbé bizakodó, megpróbálja füttyszóval áltatni magát.

Most már nem volt okunk a hallgatásra, nem éreztük tehát annyira szükségét, hogy beszéljünk.

A néptelen utcánk mintha koránfekvő kisváros járdája visszhangozná a lábunk kopogását. Egyszer-másszor fel-felbukkant néhány lármás ember s külföldi turisták is, akik valamely mulatóhelyről jöttek, és karszalagos vezetőjük körül tolongva, aki Párizs éjjeli látványosságait mutatta be nekik, a rájukváró magányos autocar-ra kapaszkodtak fel, s a pénzen vett hängos, vakációs horda-jókedvükkel a méltóságos nyugalommal pihenő város sötét ablakai alatt pusztá létükkel valami ríktó illetlenség benyomását tették.

— Né, ezek az árkádok, az árkádok azzal a temérdek könnyűvel! — kiáltott fel Aron, mikor az Odéon elé értünk, s olyan hangsúllyal, mintha százados gazzal felvert romok s nem az épségben elöftünk álló, világos oszlopokon nyugvó épületek mutatna. A dróthálós keret mögött megvilágított

színházi plakáttal, egész tapintható, egyértelmű jelenléte ellenére az Odéon úgy kötötte le Aron figyelmét, mint holmi káprázat. Úgy állt meg előtte, mint aki nem éri föl ésszel azt, amit lát.

Lehet, hogy elfelejtkezett jelenléte-ről. Az volt a benyomásom, hogy mióta elindultunk, szabadnak érzi magát velem szemben, s hogyha nem is felejtkezett volna el rólam, jelenlétem akkor se feszélyezné még abban se, hogy magával hangosan beszéljen. S én nem éreztem, hogy ez azért van így, mert semmibe vesz. Ha az ember általában minden más embertől kicsit fél is, meztelen tenyér a meztelen tenyérrel szemben nem ismeri a szemérmét, a félelemnek ezt a különös válfaját. Olybá vesz, ami vagyok; tudja, hogy nem várok tőle, nem akarok vele semmit. S ő se igye-nyel tőlem többet. Ha semmi más, ez is, legalábbis egy éjszakára, kapocs lehet két ember között az idegben.

A Luxembourg kertje felől gyenge szellő a gyepedző föld fűszeres leheletével kóborolt körülöttünk. Tovább folytattuk utunkat a kihalt Rue Racine-on. Az egymás hátán álló boltocskák és műhelyecskék cégerei és cégtáblái zörögtek és csikorogtak fejünk fölött a hirtelen erősödő szélben.

— Ez az — szölt, mikor az utca végére, az ő hotelje elé értünk. A magasba szökő saroképület, mely ékszerűen keskenyedő egyik frontjával a Boulevard Saint Michel felé fordul, egy azok közül a számtalan kis hotelek közül, melyek Párizsban előnyösen helyettesítik a bútorozott hónaposzobák közép-európai mizériáját. A boulevardon a már szürkülve pirka-dó magas ég alatt lángoltak a pirosbetűs fényreklámok, mint valami mániákus poéta, aki vért izzad, költ és szaval, noha nincs kinek. A barna, ragyogóan meztelen aszfalton nem volt más élőlény látható, mint egy, az ivilámpa alatt a maga gondolatnélküliségébe elmerülő, rövid sötétkékgalléros rendőr. A szabadon szélesen tárulkozó úttesten egy-egy magányos gépkocsi zajtalanul s boldog sebességgel siklott s tűnt el a lámpafény-ködös távolban.

Aron megállt hotelje kapujának ablaka előtt, s fürkészve meredt a hall sötétjébe. Nem lepett meg, mikor a helyett, hogy megnyomta volna a csengő gombját, sarkonfordult.

— Menjünk — mondta —, majd csak találunk mégis valami kocsmát, ahol nekünk is jut hely. Akarod?

Midasz király borbélyja nem bírt a titkával, s mert nem tudott fölemás-képp szabadulni, a földnek suttogta el. Áron azonban, élete, s ma már hozzátehetjük, halála is bizonyítja, tudott titokban élni, titkot őrizni, mint senki jobban. A némaság, mellevél ez éjszaka úgyszólván szemem láttára birkózott, más természetű volt. Neki, akinek szellemi alkatától idegen volt a művész s alapos értelmében tán maga a művészet is, neki úgy volt most szüksége a szóra, mint ahogy a művészt kínozza a szükséglet, hogy azt, ami benne alaktalanul gomolyog, kifejezve vetítse a külső dolgok szemléltető világába.

Hogy beszélni fog, beszélnie kell, tudtam, s előbb, mint ő maga. Attól a perctől kezdve, hogy közölte kívánságát „csak úgy a zinc melett” — tudtam — én ne tudtam volna! —, az elérhetetlen után nyújtja ki karját. Tudtam, vannak aitók, akik mindenkinék megnyílhatnak, csak soha az előtt, aki vággyal zörget. Csak az kér, akinek nem adatott meg, s az hiába kér.

Úgy képzeltem, valami cserdes zugot fogunk keresni, s el voltam rákérdezve, hogy még időig fogunk barangolni, míg az ő némasága szóba nem szökken. Alig futtunk pár lépést a Boulevard Saint Michelen, autótaxi belélt el mellettünk, s a sofőr észrevéve bennünket, magától lassított, hogy Áron intésére aztán megálljon és felvegyen bennünket. Áron alig pillanatnyi habozás után azt mondta a sofőrnek, hogy a les Halles-ba vigyen.

— Vagy tán te nem értesz egyet a választással? — fordult hozzám élénken, miközben elhelyezkedtünk a kocsiiban, mely most már elégedett sebességgel röppült útián. Mintha Áronra is átvadadt volna valami a sebes-ség örömhéből. Vagy egyszerűen annak öpült, hogy elhatározásra jutott? Mindenestre barátságos nyúltságával, vidám várapozással magvarázta:

— Ó, én holondia vagyok a Köz-ponti Vásárcsarnok hang-, szag- és színzavarának, a főzelékek, húsok, saj-láték és gyümölcsök áttekinthetetlen dzsungelének. Sehol annyira nem lát-ni, hogy milyen csodálatosan gazdag, milyen pazarlóan bőkezű ez a csak az

embertől szomorú föld. Nincs plakát, nincs ékesszólás, mely érezhetőbben tudná bizonyítani, hogy született ná-bob mindenki, aki él. Térdig gázol-hatnánk a bőségben. Hadd mondják, hogy ez az én lelkesedésem a vásár-csarnok földszagú csodáért parlagi materializmus. Tudod, mit mondok erre én? Parlagi vagyok, mint maga az öreg isten, aki végül is nem ár-nyékokkal s nem fantomokkal, hanem hússal és vérrel, nedvekkel, színekkel és szagokkal, érzékelhető s káprázatos sokféleségű ingerek óriás orkesz-terével üzeni, hogy tiétek minden a földön, a vízben, a föld alatt és a le-vegőben, egyetek és igyatok és örül-jetek és sokasodjatok!

— Amen — válaszoltam, s én is fel-vidultam. — Nem is tudtam — je-gyeztem meg csodálkozva —, hogy efféle himnikus kitörésekig tud elra-gadni a hév. Erről az oldaladról nem ismertelek.

Áron nevetett. Ez az ő régi, felejt-hetetlen, rövid nevetése volt, az a tisztán, nem túlhangozva, de annál bensőségesebben csengő nevetés, mely mintha őt magát is váratlanul örven-deztette volna meg, s melyet nem le-hetett hallani anélkül, hogy az ember ne örüdjön vele, s egyben ne sajnálja, hogy alig csillant fel, máris elborul.

— Oda akarsz betérni? — kérdez-tem kellemetlenül meglepve, mikor Áron, miután megállította a taxit, el-indult a közelből élénk világító kis bistro felé. Úgy sietett, hogy a so-főrré hagyta, hogy becsapja utánunk a kocsi ajtaját. A pöfögő tehergépkoc-sik s az emberek között, kik nagy lármával rakodtak ki és sűrűve hord-ták a terhüket az utca két oldalán szürkellő vasredőnyös raktárakba, én csak csetelve-botolva törtem magam-nak utat. Áron azonban, aki különben csak maga elé a földre nézve szokott járni, emelt fejjel, magabiztosan lépe-getett. A leszögeezett és nyitott ládák tömegei és a Halles óriá-sai között, akik mindmegannyi mi-tológiai Herkulest idézve föl tar-tották oda bőrkötényel betakart vál-lukat, hogy egy-egy leölt marhát kap-janak fel rá, s míg alig meggörnyed-ve cipelték, volt kedvük egy-egy szót dobni oda az asszonyoknak, akik szin-te eltűntek a megkopasztott barom-fikkal fölig megrakott, teherautók, a frissen kirakott, szekrény nagyságú

vajkockák és ragyogó alumínium bödönök rengetegében.

Aron egy-egy pillanatra megállt, hogy egy-egy rakományt megtekintsen s olyan gondos és elégedett figyelemmel, hogy gazdának nezhették volna, aki szemlét tart a maga birtoka felett, ha csak valamivel kevésbé sovány és ha ruhája sokkal jobb lett volna.

Egy-egy emeletnyi magas főzelékhalom lattán olyan kihívó élvezettel, majdnem hengegve vetette rá fellekesedett tekintetét, hogy megérttem: eltelejt, hogy mindebből semmi se az övé. Nem láttam még embert, aki csak a szemén keresztül úgy tudott volna nábobba válni, mint Aron; a szemével dicsérte az istent. Felrémlt bennem, hogy régebben egyszer az ő szájából hallottam, s őt látva, csak most értettem meg a tréfás felkiáltást:

— Nem az éhség a mi szövetségeseünk, hanem a föld, az anyaröld, a gazdag föld, s csak egy forradalmi izgato van, aki nála is hatásosabb: isten, a tékozló, a pazarul teremtő.

A *bistrot*-ban igen kevés lelkesedéssel foglaltam helyet. Vászár keilős közepén álló sátorban, s nem elhatároló, különzárt négy fal közt érezte magát az ember. A szakadatlan járás-kelés miatt egész logikus volt, hogy a bejáratot senki se csukta be maga után. A következő percben úgyis valaki újra jött vagy ment, vagy pedig csak megállt az ajtóban, hogy a kint zúgó gépkocsik és tömegek lármáját éppúgy, mint a hangzavart túlkiáltva, valakit a nevéen szólított, mert a söntés fölött az egyetlen égő villanykörte nem terjesztett annyi világosságot, hogy az ajtóban állva meglehessen különböztetni az egyes alakokat. Mozgásban volt itt minden. Azok is, kik poharukkal vagy csészejükkel kezükben egy helyben álltak, a madarakra emiékztettek, ahogy repüléstől vibráló szárnyukkal meg-megpihennek egy faágon, de így megpihenve is máris újabb felszállásra készülve, egész lényükkel a levegőtengerben, a saját külön elemükben maradnak.

Asztalnál, amennyire megállapíthatuk a kilátást elzáró sokadalomtól, más se ült, csak Aron és én. Jó párizsi szokás szerint senkinek se szúrunk szemet a teherhordók, sofőrök, stráfkocsisok, piaci árusok nyüzsgésében. A *patron*, aki a söntés mögül nemcsak kiszolgálta vendégeit, hanem

maga kezelte a kasszát is, a már hajnalba szürkülő éjszaka s a saját, már öszülő haja ellenére, mintha csak szórakozna, fáradhatatlanul koccintgatott hol egyik, hol másik vendégével, s közben mindent és mindenkit szemmel tartott.

— Minden tevékenység, melynek az ember csak szemlélője, fárasztóan hat — oktatott Aron, aki közben két csésze rossz, de forró, rumos feketekávéval hozott asztalunkra. — Neked talán nem tetszik itt? — kérdezte tőlem a regisseur felelősségérzetével aggódva. S minthogy a felelet letagadhatatlanul volt arcomra írva, ő, megszokott, a logika mindenhatóságába vetett hitével, be akarta láttatni velem, hogy nincs igazam. — Neked itt nem elég disztinguált, túlságosan vulgáris, he? Mindjárt, amint kiszálltunk az autóból, láttam, nagyon fintorgatod a lelki orrod, igen idegesen kapkodtad a fejed.

— Ne légy demagóg! — szóltam rá tréfásan, de valójában bosszankodva. — Te annyira élvezted a zabálnivalóknak ezt a Babelét, hogy észre sem vetted, amint jobbról-balról, minden lépésüknél...

— Dehogysis nem vettem észre, ó dehogysis nem! — szakított félbe fölényesen. A szemérmes József, aki után Párizs csatornáiból pár tucat csatorna-szagú Putifárné nyújtja ki a karját... József vesszőfutása, ez lehetne a címe a képnek, melyet — és szinte kárörvendően gúnyos hangba csapott át —, mely képet a magam részéről egyáltalán nem találtam épületesnek, nem a prostituáltak, hanem épp József miatt nem. Az ember elvárhatná tőletek, hogy ott se hagyjon el a fantáziátok, ahol...

Noha egymás mellett ültünk, a zsivaj miatt olyan hangosan kellett beszélnünk, mintha veszekednénk. Bosszantott már az is, hogy idevezetett s kihozott sodromból ez az ő, egyáltalán hozzá nem illő csúfolkodása.

— Elvedet a sulykot, hallod-e, Aron — fakadtam ki, s már nemcsak azért hangosan, hogy túlkiáltsam a zsivajt. — Nem vagyok én azonos semmiféle foglalkozási ággal... Hadd ki tehát a céhet a játékból. És most térjünk a tárgyra. Igenis, nekem vesszőfutás. De nem azért, mert a szemérmes József vagyok, hanem... Örültek, valamint csendes hülyék nekem mindig félelmesek. Ennek semmi köze a logikához — szóval, légy szíves, ne akaráj

„meggyőzni”. Semmit se változtat a tényen, ha nincs „igazam”. Egy nő, aki bármi okból kínálja magát, úgy hat rám, mint a tébolyodottak. Ezek, akik itt a les Halles körül nyüzsgőnek a falak mentén...

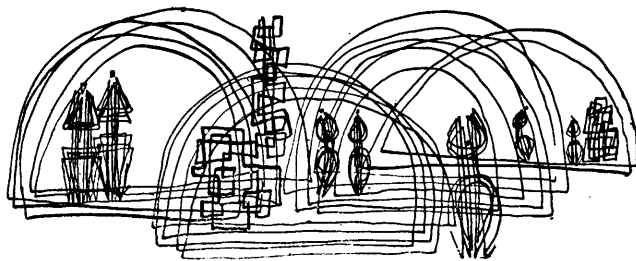
Szenvedélyes komolysággal vágott a szavamba, s a csúnya Áron a szenvedély ilyen pillanataiban, ha nem is szépült meg, a szeme mintegy árnyékba borította egész arcát. S a szeme mindent elfeledtetett.

— Épp erről akartam beszélni. Hogy mondjam? Nem szoktam meg efféle dolgokról beszélni. Nem tudtok — pardon a többes számért — nem tudsz szeretni, amíg utánad nyúló fonnyadt karokban csak fonnyadt karokat látsz. Persze, hogy nyirkos csápok, de mért éred be ezzel a megállapítással? Nem, nem jól fejeztem ki magamat. Nem érzed a vádat — ez az, amit kérdezni akartam —, vajon nem vett még elő a kívánság, hogy kacagni láss valakit, akit még sose láttál másképp, csak sírva? Nem cselekedetekről van szó, hanem a fantázia tevékenységéről. Én ugyanis rájöttem, hogy nem a logika, hanem a fantázia a legkülönb emberi képesség. Ez meglep? Pedig így van, igazán így. Fantázia nélkül nincs harc a jövőért, nincs tudomány, s általa tágul a szűknek született ember háttérrel átfogóvá. Igazán így van — ismételtette nem azért, hogy az én kétségeimet eloszlassa, hanem, mert így szóba foglalva, mint aki először látja világosan, amit eddig csak sejt-

tett, ő maga ámult el azon, hogy így van. S ami általában, talán mindenki más szájából fakult közhelynek hatott volna, az ő hangjától új jelentéssel, eredetien leledt meg.

— Azt akartam csak mondani, hogy ahogy te, mióta az eszed tudod, irtózol lényektől, akiknek szemében téboly világít, engem, mióta az eszem tudom, izgat és vonz szenvedélyesen, hogy rekonstruáljam az eredeti szándékot, a ti szavatokkal — pardon, igazán semmi rossz szándékom se volt —, hogy rekonstruáljam a „poézist” minden élőlényben, mely a természet balsikerének, mostoha sorsnak vagy a pusztulásnak fájdalmas bélyegét viseli magán. Ez a képzetnek számomra egyik legizgatóbb feladata. Hogy jól megérts: tekints a les Halles valamely női kísértetére, a legkimustráltabbra, aki már csak puffadt, magát galvanizáló hulla, nézd meg, és nézd és nézd addig, míg hámozó képzeleted ki nem fejti belőle a nyolcúveves kislányt fehér tejfogakkal, aki egyszer volt... Mert egyszer mindenki az volt. Igazán így van — s már nyugodtan, elgondolkodva nézett nagy sötét szemével. — Vagy lehet, hogy nem így van? — kérdezte egyszerre feltámadt naiv aggodalommal, s a szemét nem vette le rólam. — Majd talán jobban megérted a gondolatomat, ha kicsit többet tudsz meg rólam...

(Folytatása a következő számunkban.)

Sáfrány Imre szövegrajza

Beszélgetés

Fehér Ferenc

*Engem nem ejt meg az, amit két szippantás között mondasz,
ha szavakkal mondog, s nem csak úgy beszélsz,
kissé lehorgadt vállal, hangtalanul,
ahogy asszonyok állnak hűlt ebéd felett,
s csak kisírt szemük kínálja a gazdátlan széket,
a tompa kést is elrejti reszketeg kezük,
lelkük lehelik a hunyó parázsba,
aztán úgy maradnak,
térdrerogyva a konyha kövezetén,
ételáldozatuk érintetlen oltára alatt,
és a harmonikázó járdát kövezik ki
potyogó könnyeikkel
párjuk mázsás gondolatokat döngető léptei alatt —
a férfikínok útvesztőitől
az asszonyi megbocsátás meleg öbléig;
az emberi jeltelenség völgyétől
a társimádat terített asztalának szigetéig;
a megalázó megvárakoztatások folyosóitól
a székletrőlő kéz néma alázatáig,
hazáig...*

*Engem nem ejt meg az, amit két szippantás között
[mondasz...*

Eltitkolt vers

Fehér Ferenc

*Neked adtam eltitkolt magányom,
Amerre jártam, mind az utakat;
S kisfiam, hogy mosolya se fájjon,
S az asztalomba karcolt rajzokat.*

*Neked adtam azt a néhány arcot,
Kik elmerültek, mint a mély telek.
Ujjaim most karmok, éles karmok, —
Egy gondolat, s hegyükből vér csepeg...*

*Neked adom ezt az őszi tájat,
S az elhúzó időt a hegy felett.
Nézd, amott Karlóca és a házak
Szüreti dallal, borral intenek...*

*Csak itt ilyen csendes már az erdő,
A jákról fáradt őszi bú csepeg...
Köztük szél kél, s egy-egy emberöltő
Suhogtatja apróka léptedet...*

Zentai hajnal

Fehér Ferenc

*Csak ez a felkopogó járda a régi.
A hajnali kakasszót nem ismerem.
Nézem az arcod, mint ég a vizet nézi,
És állsz, és úszol, és lélegzel velem.*

*Idégen szobában egy ismerős néni.
Nagy felhő a szeme, s a szíve verem.
Nézi az utcát, egész életét nézi,
És ül, és vár, és simogatja a fejem.*

*Ez már az ősz. Eső ver bő zuhatagban.
Szívemből száll alá szép égi szitán.
Emlékeket paskol visszavonhatatlan,
És kis verebeket otthon, a Kálvárián.*

*Csak ez a hajnali kakasszó a régi,
A felkopogó járdát nem ismerem.
Nézem az arcod, mint víz az eget nézi,
És állsz, és úszol, és meghalsz majd velem.*

Salamon betűje

Isak Samokovlija

Nagy ünnep volt az, amikor Cipúra asszony, Mair kereskedő felesége fiút hozott a világra.

A nyolcadik napon, amikor a gyermeket körülmetélték és nagyapja, a híres Dávid kereskedő után elnevezték, ez az ünnep a csúcspontjára ért.

Mairék házának minden zugából áradt az öröm. Az egész lakásban elterjedt a konyha jó, zsíros ételeinek illata. Ezek az illatok hétköznap is érezhetőek voltak itt, de ezekben a napokban oly erősek voltak, hogy összefutott a nyál a szájában még annak is, aki nem volt éhes.

Az ünnepi ebédet három asszony főzte, s így várták a vendégeket. S bár fényes nappal volt, az asztalon két vastag gyertya égett. A főhelyen a rabbi ült. Az ebéd áldással kezdődött, és azután jöttek az ételek, melyeknek se vége, se hossza. Minden volt itt: jó ital is, zölden fénylő pálinka és öreg, sárga törköly. Bor is volt. Fehér is, vörös is. Ezen a napon a piskóta és kétszersült volt a legegyszerűbb sütemény. Rá se nézett senki. Mindenki a pörkölt mandulából gyúrt marcipán után nyújtotta ki a kezét. A sütemények csillag alakúra voltak kiszúrva, minden darab cukros mázzal bevonva

s a teteje színes mintával díszítve. Tízféle befőttet kínáltak. Volt itt meggy, barack, aztán fiatal, zöld dióból és dinnyehéjből készült befőtt is. A hölgyek málnaszörpöt kaptak és rózsaszírom-befőttet. Kristálypoharakból ittak, ezüstkanállal ettek, melyeknek nyelét gazdag minta ékesítette.

Ezen a napon minden ragyogott. S mindenki örült. Még a drágakő is vakítóbban ragyogott ma a fülbevalókban, a mellűkben és a gyűrűkben, mint máskor. Mintha még az ékszerek is lerészegedtek volna ezen a nagy ünnepen.

Cipúra asszony, a szülőanya, a kis Dávid anyja úgy feküdt ágyában, mint valami királynő. Ágyát egészen a mennyezetig a legdrágább csipke borította. S a csipkét arany szállal kivarrott arabeszkék díszítették. Cipúra asszony gyönyörű volt. Ragyogó, nagy fekete szeme volt, csak a két orcája volt kicsit halovány.

Mair úr, ez a kicsi, gömbölyű ember az asztalnál ült. Állandóan izgett-mozgott. Étellel és itallal kínálta a vendégeket, és maga is tele szájjal csámcsogott és nyakalta az italt egyik pohárral a másik után. Időnként rágyújtott vastag, barna szivarjára, és

pőfékelt. Oly jóllakottnak érezte magát, hogy kigombolta mellényét, de erős karikákból álló arany óralánca, mely egyik zsebétől a másikig ért, nem hagyta, hogy mellénye egészen illetlenül szétnyíljon.

Énekelt és felköszöntöket mondott. A vendégek minden felköszöntő után így kiáltottak fel:

— Éljen Dávid trónörökös, Mair úr fia! — S e szavak után mindannyian tapsoltak, és úgy ordítottak, mintha megbolondultak volna: Éljen!

Az ünnep ilyen hangulatban késő éjszakáig tartott.

A kis Dávid nőni kezdett. Csaknem naponta eljöttek nagynénjei, hogy lássák a kis trónörököst, és mindennap elsikították: Gyönyörűen fejlődik! Isten áldása van rajta!

Ezt mondták Dávid nagynénjei, de a kis Dávid gyengén fejlődött.

Amikor hathónapos lett, lábai oly vékonyak voltak, mint a nádszál.

René asszony, Dávid anyjának, Cipúrának nővére, hatalmas, kövér hölgy volt. Úgyes volt és szókimondó.

Egy nap, amikor az asszonyok kibontották a gyerek pólóját, s meglátták lábacskáit, kezét, köldökét és bordáit, René asszony így szólt:

— Ide hallgassatok, kedveseim, ez a gyermek nem erősödik. Nem erősödik és nem fejlődik úgy, ahogyan kellene. Nagyon sovány, és az arca egészen öreges. Valamit tenni kell. Rossz ránézni szegénykére. Mintha el akarna tűnni. Ó, drága szívecsém! Úgy lefogytál, olyan vagy már, mint egy kopasztott csibe.

Pólójával együtt emelte fel a csecsemőt, és elárasztotta csókjaival:

— Aranyos kiscsibém, nem enged téged a te nénéd elfonnyadni. Mindent elkövet, hogy nőj és erősödj! — kedveskedett a csöppségnek.

Cipúra asszony sírt, és selyem keszkenőjével a szemét törölgette.

— Nincs semmi okod a sírásra. Majd magához tér a kicsi. De valamit tenni kell. Többet kell enned és innod. Úgy látszik, nincsen elég tejed — fejezte be René asszony, és letette a gyereket a bölcsőbe.

Mert a kis Dávid valóban olyan volt, mintha tegnap született volna, s nem hat hónappal azelőtt. Hiába szoptatta Cipúra asszony, ahányszor csak lehetett. Hiába adtak neki néneji tehén-

tejet. Mindez semmit sem használt. Az a különleges ital sem használt, amit Cipúra asszony minden délben és este megivott. Sem az ital, sem a zsíros tyúklevés. Hiába volt minden. A féreg írege maradt.

Mit lehetne tenni?

Az asszonyok összedugták a fejüket. Minduntalan elküldtek Hánucsa anyóért.

— Ugyan, kedves Hánucsa anyó, nézze meg már a mi kis Dávidunkat! Mondja meg, mi baja, miért ilyen sovány — kérlelték az asszonyok.

Hánucsa anyó hol hasra, hol hanyatt fektette a gyermeket, hol száraz bordáit tapogatta, hol horpadt gyomrát. Összefutottak a ráncok a vénasszony homlokán, szemét lecsukta, levette orráról a szemüveget, a mennyezetre fordította tekintetét, és egyszer ezt tanácsolta, máskor azt.

S az asszonyok mindent úgy csináltak, ahogyan Hánucsa anyó parancsolta. Kamillát főztek, vasfüvet és ibolyamagot forráztak. Mézes vizet hintettek rá, és valamilyen verseket mondtak hozzá. Maga Hánucsa anyó háromszor oltott el zsarátnokot a feje felett, de az sem ért semmit.

Végül Hánucsa anyó így szólt:

— Hallgassatok rám, leányaim, mert előttem most már minden világos, nincs min töprengeni. Amint látom, Cipúra asszonynak nincs elég teje. De nemcsak ezt látom én, hanem még azt is, hogy ez az ő kevés teje vizes és sós. Látom, hogy a kicsinek a tehéntejtől csak a hasa fúvódik fel, de húst és zsírt nem vesz ettől magára. Hanem figyeljetek arra, amit Hánucsa anyó mond nektek: Keressetek a kicsinek egy dadát! Hívjátok el Száru-csát! Igen, őt hívjátok! Macsornak, Sámuel hordárnak a feleségét. Adja oda neki az egyik mellét, csak az egyiket, s aztán majd meglátjátok. Egy hónap alatt jobban megerősödik a kis Dávid, mint az eddigi hat hónap alatt! Higgyetek nekem. Ott van, nézézétek meg az ő Ráfáeljét, még három hónapos sincs, és már kétszer akkora, mint a kis Dávid!

Az asszonyok szemében felcsillant az öröm. Mindjárt elküldtek Száru-csáért.

Amikor az asszony megjött, bevették a szobába, leültették a bársonnyal bevont székre. Egy tele tányér eddességet hoztak neki, kávéval kínálták, és végül közölték vele, hogy miért hívták. René asszony a végén még

hozzátette: — Jót fog cselekedni. Higgye el, drága Száruca. Jót fog cselekedni, ha mondom, és az isten megáldja majd érte!

Száruca kikapcsolta mellén a ruhát.

— Áldott legyen az úr neve! — mondotta, és kinyújtotta a kezét. — Adják ide a gyereket, hogy megszoptassam.

A kis Dávid mindjárt elfogadta Száruca mellét. Az asszonyok előre nyújtott fejjel nézték, hogyan szopik a kicsike. Fülbevalóikban megcsillantak a drágakövek.

A kis Dávid sokáig szopott. Amikor teleszívta magát, elaludt. Erre az asszonyok lábujjhegyen odamentek, elvették a gyermeket Száruca melléről, és gyengéden betették bölcsőjébe.

Száruca kezdte bekapcsolni a ruháját. René asszony, Cipúra nővére, fel-emelte a kezét, és jelt adott Szárucsának, hogy várjon még. Fogott egy üveg tintát és egy darab fát, és Szárucsához lépett. Aztán gyors mozdulattal, ügyesen Salamon betűjét rajzolta rá Száruca jobb keblére.

Száruca tekintetét René asszonyra emelte.

— Mi ez? — csodálkozott Sámuel hordár felesége.

— Semmi, drága Száruca, semmi. Ez Salamon betűje. Azért van, hogy az isten megáldja a mellét, meg azért, hogy tudjuk: ebből szopik Dávid. Most pedig jöjjön velem a konyhába! Jöj-jön!

Száruca visszatette mellét a ruhájába, és kiment. A konyhában egy kevés lisztet, egy kevés kávé és egy csésze cukrot adtak Szárucsának. Egy üvegcsében olajat is kapott és egy marék rizst.

— Vigye csak, Száruca! Vegye el, s jöjjön mindennap ötször. Ötször vagy hatszor, hogy megszoptassa a kis Dávidot.

Száruca kis batyuját régi sálja alá dugta, és hazament.

— Idenézz, Sámuel — szölt Száruca az urához, Sámuel hordárhoz, és elmesélte rendre, mi történt vele.

Sámuel hordár nézte a lisztet, nézte a kis üveg olajat, és örvendezett: — Ó, Uram — emelte tekintetét az ég felé —, áldott legyen a te neved! Míg meg nem gyógyulok, míg nem tudom majd újra megtölteni a zsákokat és a hátamon cipelni, ezek az ajándékok megmentenek bennünket. — A bölcsőhöz lépett, amelyben a kis Ráfáel feküdt, letérdelt melléje, és elkezdte ringatni a kicsi gyermeket.

Száruca hamar elhívta a szomszéd-ból Sztréját. Megmutatta az ajándékokat, és kávé pörkölt.

— Ó, ó, micsoda kávé! — csodálkozott Sztréja, a szomszédasszony...

Öblös findzsákból szürcsölték a kávé, és Mairék hatalmas gazdagságáról beszélgettek, Cipúra és René asszony briliánsairól, aranyairól, és minduntalan így kiáltottak fel:

— O, ó, micsoda kávé, micsoda kávé!

— Ha még valami jófajta szivar is volna, az ember pasának érezne magát, pasának, ha mondom! — toldotta meg Sámuel hordár.

— Szivar is lesz, ha megjön az én uram. Ábrahám, ne féljen! — mondta Sztréja szomszédasszony.

Aldásban múltak a napok. A kis Dávid, Mair fia, Száruca jobb melléből szopott, Ráfáel pedig a bal mellét szívta. Esténként összegyűltek a szomszédok Száruca konyhájában, hogy megnézzék az ajándékokat.

— Könnyű nektek — mondták az asszonyok —, könnyű nektek, Száruca! Az Isten megáldott benneteket. Könnyen átvészelitek a telet. Mert küszöbön van már a tél. S ellátnak majd fával is, mindennel! Mindennel!

És Száruca dicsérte az Urat, Ábrahám, Izsák és Jákob istenét.

Egy hónap telt el így.

Akkor történt ez az eset. Sámuel hordár félig már meggyógyult. Felkelt, járkálni kezdett, és elnézett a csarsijába is. Bejárta az utcákat. Mint rendszeren, most is bekukkantott holmi raktárakba, ahol úgy remélte, munkát talál. De munka nem volt a számára. Még gyenge volt, és senki sem hitte el neki, hogy zsákokat és nehéz ládákat képes cipelni.

— Az istenért, maga még nem való munkára! Menjen haza, szedje össze magát előbb egy kicsit! — tanácsolták a kereskedők.

Egy nap Sámuel hordár Csucsá ivójában gunnyasztott. Az idő ebéd után volt már. Belépett Muró, a hordár. Egyenesen Sámuelhez ment és megrázta: — Keljen fel, Sámuel! Mair úr hívhatja.

Sámuel megdörzsölte a szemét.

— Micsoda, Mair úr hívat? — kérdezte zavartan és álmosan, mivel egy kicsit szundított.

— Igen, ő hívatja. Siessen! — mondta Muró, a hordár.

Sámuel fején, amúgy álmosan átvilant a gondolat. — Istenem, bizonyosan azért hívat, hogy munkát adjon nekem, hogy én is keressek valamit.

— S miért hívat, mondja, miért? — függesztette Sámuel kérdő tekintetét Muró hordárra.

— Mit tudom én, miért hívatja! Biztosan nem azért, hogy megszámlolja az aranyait. Menjen el, s majd megátja.

Sámuel hordár kiszaladt az utcára, és sietni kezdett. Amikor közel ért Mair raktárához, nyakát behúzta vállal közé, és alázatosan bement.

A raktár mélyén, egy asztal mögött ott ült Mair úr. Előtte könyvek hevertek, számlák és megrendelőlapok.

— Parancsoljon, Mair úr! Azt mondták, hívatott.

Mair kereskedő a füle mellé dugta a ceruzát. Egyik ujján zöld drágakő ragyogott. Fényétől felcsillant Sámuel szeme is, eszébe jutott, hogy előző este, vacsora után, kávé szürcsölgetve, éppen erről a drágakőről beszélgettek.

— Parancsoljon, Mair úr. Mit kell elszállítani? Egy zsák lisztet vagy kávé talán? — Sámuel hordár kezdte igazgatni magán a hevedereket. — Parancsoljon, Mair úr!

Mair kereskedő előbb egy csipetnyi tubákot szippantott, aztán határozott hangon így szólt:

— Ugyan, menjen, hiszen maga még gyöngye az ilyen munkára. Különbem sem azért hívatam, hogy maga nekem liszteszsákot cipeljen, vagy egy kána olajat. Azért hívatam, hogy megmondjam: holnap ne küldje feleségét az én házamba. Se holnap, se holnapután. Se szombaton, se vasárnap. Megértette?

— Se holnap, se holnapután? Se szombaton, se vasárnap? — ismételte Sámuel hordár dadogva, és oly fehér lett, mint a halott.

— Igen, se szombaton, se vasárnap — erősítette meg Mair még egyszer.

— De miért, az isten szerelmére? — kérdezte Sámuel hordár.

Mair, a kereskedő, ekkor felállt, és széttárta karjait. — Még maga kérdezi, hogy miért? Hogy miért? Feleljen nekem inkább arra, amit én kérdezek. Jól figyeljen arra, amit kérdezek! — Mair kereskedő egészen közel

tolta arcát Sámuel hordár arcához. — Feleljen nekem erre: Megvettük mi a tej felét, vagy nem vettük meg? Erre feleljen! Megvettük, vagy nem vettük meg?

— Úgy van, Mair úr, úgy van! A tej felét megvettük tőlünk. A fele tejet. Igen. Megvettük. Illetve, hogy mondjam... nem vették meg...

— Hogyhogy nem vettük meg?

— Hát igen... igen... úgy van... megvettük!

— Megvettük. Persze, hogy megvettük. S a jobb mellét Salamon betűjével jelöltük meg. Így van? Es tisztelegesen fizettünk érte.

— Úgy van! Megjelöltük, megjelölték. Igen... igen... láttam... Száru-csa megmutatta...

— Megjelöltük, hogy isten áldása legyen rajta... megjelöltük, hogy tudjuk: ebből Dávid szopik... Így van...

— Esküszöm magának, Mair úr, esküszöm, hogy attól a naptól kezdve az és Ráfáel fiam azt a mellet meg sem érintette. Esküszöm mindenre, amire csak kívánja! Higgyen nekem, Mair úr! Úgy segítsen engem az isten! Meg sem érintette. Nem! Isten a tanúm! Isten...

— Tudom, hogy nem szopott belőle. Nem is volt szabad abból szopnia. Hissen az a mell a miénk. De tudja-e, hogy mit csinál az a maga Ráfáelje? Tudja-e, mit csinál?

Sámuel hordár csak állt és törte a fejét, de nem tudta elgondolni, mit csinálhat az ő fia.

— Mit csinál, Mair úr? Mit csinál? Mondja meg nekem! Mit tud csinálni az a féreg? Mit? — jajongott Sámuel hordár.

— Szóval nem tudja mit csinál? Hogy mit csinál az a féreg, ahogy maga mondja? Na majd én megmondom magának, mit csinál! Hát elszívja Száruca minden tejét abba a mellbe, amelyikből ő szopik. Most tudja, hogy mit csinál! Szépen elszívja, és kiszopja.

— Elszívja? Az isten szerelmére, hogyan! Hát lehetséges ez? Hogyan? — állt meghökkenve Sámuel hordár.

— Hogyan? Hogyan! Mit tudom én, hogyan! De elszívja! A jobb mell mindig üres. Soha sincs benne tej. Mindegy száraz és apadt. Száraz, mint a száraz füge. Ezért hát más asszonyt keresünk, aki majd szoptatja! Igen, egy másikat. Más dadát, és kész!

— De Mair úr, nagyon szépen kérem, mi lesz az én Szárucsámmal?

— Semmi „Mair úr”! Semmi „kérem szépen”! „Szárucsa”!

Mair úr fel és alá járkált a raktárban.

— Hogy a maga fia megrövidítse az én fiamat? — sziszegte. — Ki hallott még ilyet! Kicsoda a maga fia, hogy ilyet tegyen nekem. Kicsoda ő, ez a maga Ráfáelje, hogy ilyet tegyen? Kicsoda? S ezt én tűrjem? Nem, Sámuel! Más asszonyt fogadunk, hogy szoptassa. Mást! Igen, egy másikat!

— De Mair úr, ne haragudjék az én fiamra, az én Ráfáelemre, nagyon szépen kérem. A gyerek csak háromhónapos. Ő még nem tudja, mit cselekszik. Ő csak szopik, szopik...

— Szopik! Szopik! Mondja inkább azt, hogy úgy szopik, mint egy farkaskölyök! Mondja inkább így! Mint egy farkaskölyök! — Mair kereskedő lekapta füléről a ceruzát, és dühösen az asztalra dobta. — Inkább így mondja! Igen, igen! Mint egy farkaskölyök. Úgy, ahogy mondom, mint egy farkaskölyök.

— Hát igen, igen... szívja, szívja... igaza van! Kicsit telhetetlen, láttam én is — kezdte Sámuel hordár megnyugtatón Mair kereskedőt.

— Micsoda? Még azt mondja: kicsit? — tört ki a harag ismét Mair kereskedőből. — Hát ez igazán jó! Nem hagy az én fiamnak semmi tejet, s ez magának csak annyi, hogy: kicsit telhetetlen. Nagyszerű, nagyon jó, Sámuel! Mert mi ez magának? Csekélység!

— Nem csekélység, persze, hogy nem csekélység! — erőlködik Sámuel, hogy jobb kedvre hangolja Mair kereskedőt. Ezért dadog, izzad. — Igen, telhetetlen, túlságosan, de... de majd megtaláljuk a módját, hogy ne szívja el más tejét. Bizony megtaláljuk a módját! Meg bizony!

— Hogy akarja ezt maga megakadályozni? Hogyan? Hadd halljam! Na, ki velem!

— Hogyan? Hát... hát... — kínlódott Sámuel hordár, mert zsákutcába jutott — majd megkérdezzük Hánucsá anyót, majd holnap megkérdezzük Hánucsá anyó okos asszony, ő kiismeri magát az ilyen dolgokban. Ő majd megmondja, hogy mit csináljunk. Majd megkérdezzük. Ő majd megmondja, Mair úr!

— Nincs itt semmi kérdezni való! — legyintett Mair úr. — Minek az nekem, hogy valaki kérdezősködjön? Nekem olyan dada kell, aki az én Dá-

vidomnak mindkét mellét odaadja. Mindkét mellét, vagy egyiket sem! Megértette? Ezt akarom, és semmi mást.

— Hát igen! Mind a kettőt! Mind a kettőt! Majd az én Szárucsám odaadja az ön Dávidjának mind a két mellét. Mind a kettőt! Ez tiszta dolog lesz! Mind a kettőt, Mair úr. Mind a kettőt! Ez lesz a legjobb!

Mair, a kereskedő és Sámuel, a hordár egy pillanatra elhallgattak. A gyors döntés mindkettőjüket meglepte.

A raktár sarkában légy zümmögött egy pókhálóban. Zümmögése éles volt, de nem tartott sokáig. S ekkor, Mair úr félbeszakította a csendet.

— Szóval, mindkét mell a miénk lesz? — kérdezte nyugodtan és megelégedve.

— Mind a kettő, mind a kettő! Magától értetődik, Mair úr!

— Rendben van. Mi pedig Ráfáelnek tehéntejet küldünk. Mindennap egy litert. Jó lesz így?

— Nagyon jó, Mair úr! Nagyon jó! Hát hogýne lenne jó!

— Rendben van, Sámuel. Menjen csak most haza, és jöjjön el holnap. Majd úgy nézem, hogy magának is adjak munkát. Szállíthatja majd a lisztet és a kávé. Azokat a kisebb zsákokat, amennyit elbí. Nem kell megszakadnia a munkában. Ha majd felgyógyul, többet keres. — S Mair kereskedő leült.

Sámuel hordár meghajtva magát így szólt:

— Isten áldja meg, Mair úr, Isten fizesse meg a jóságát! Isten fizesse meg!

Mair kereskedő kigombolta mellényét, rágyújtott egy vastag szivarra, és tovább nézte a számlákat, megrendeléseket és üzleti könyveket.

Sámuel hordár az utcán ténfergett. Törte a fejét, gondolkozott.

Mielőtt beállt az est, hazament. Nyomasztották a gondok. Mit fog majd szólni a felesége, Szárucsá? Haragudni fog. Persze, hogy haragszik majd. De mit csináljon az ember? Mit? Így valahogyan mégis eltengődik. De enélkül?

Amint a szobába lépett, mindjárt leült az ágy szélére. Párat köhintett, s aztán beszélni kezdett. Szárucsá a padlón ült, és harisnyát foltozott. Egyik lábával a bölcst ringatta.

— Tudod-e mi újság?

— Hadd halljam!

— Ma délután Mair úr magához hívatott.

— Na lám! — derült fel Száruca kérdő tekintete. — Mondtam én, hogy hívatni fog, és munkát ad neked.

— Igen, mondtad. De nem azért hívatott.

Száruca Sámuelt nézte, Sámuel meg Szárucsát.

— Hát ha nem munka miatt, akkor miért hívatott?

— Holnaptól kezdve mindkét melledből szoptatod majd Dávidot.

— Micsoda? — Száruca a bölcső mellé ejtette munkáját. — Hogy holnaptól kezdve mind a kettőt odaadjam? Mind a kettőt? — kérdezte rémülten.

— Igen. Mind a kettőt!

— Hát elment az eszed, Sámuel?

— Nem!

— Hogyhogy nem? — kiáltotta Száruca. — Ki hallott még ilyet, ha az embernek él a gyermeke, hogy mind a két mellét odaadja?

— Mind a kettőt oda kell adnod! Mind a kettőt. S ezért nem kell még úgy kiabálni — ordította most már Sámuel hordár is.

A gyermek felébredt.

— Az istenért, már hogyan kiabálnék, Dávidnak adjam mindkét mellemet, az én gyermekemnek meg semmit?! — Száruca lehajolt, felemelte a síró gyermeket a bölcsőből, leült egy zöld ládára, hogy megszoptassa. Kikapcsolta a ruháját. Ó, istenem, istenem! Elkövetkezett a világ vége! Annak mindent, az én Ráfáelemnek pedig semmit. Hogy saját gyermekem éhen pusztuljon! Édes istenem, édes istenem! Mit vétett ez a szegény kicsi gyermek, hogy így büntessem? Mit vétett? Mit?

— Ki mondta neki, hogy elszívja az egész tejet abba, amelyikből ő szopik? Ki mondta neki, hogy ilyet csináljon?

— Az isten szerelmére, te félrebeszélisz! Mit csinált ez a csöppség?

— Elszívja a tejet abba, amelyikből ő szopik. Ezt csinálja!

— Hogyhogy „elszívja”? Csakugyan megőrültél volna, Sámuel? Tudod te, hogy mit beszélisz?

— Elszívja, elszívja! De mennyire, hogy elszívja! Nézd csak meg! A jobb melled olyan apadt, mint a száraz füge. Nézd!

— Mit néztek rajta? Apadt, persze, hogy apadt! Az imént jöttem Mairéktól. Dávid egy csöppet sem hagyott benne.

— Dávid! Dávid! Könnyű azt mondani: „Dávid”! De meg kell mondani az igazat! Az igazat kell megmondani! Igen! Van isten! Nézd csak, nézd, hogy szív el mindent magának. Nézd! A fél melledet a szájába vette. A fél melledet! És hogy húzza, mint a farkaskölyök! Nézd! Mint az igazi farkas!

— Hadd húzza! Legyen erős és egészséges, és húzza, ahogy akarja. Miért nem húzza Dávid is? Senki sem akadályozza meg. Húzza ő is azt a mellet, amelyikből szopik.

— „Húzza ő is!” Nagyon okosan beszélsz.

— Úgy mondom, ahogy van.

— Igen. De nem mindenki ragadozó. — Sámuel minden szót hangsúlyozott.

— Hát ki tanította arra, hogy ragadozó legyen? Hát ez a mi Ráfáelünk ragadozó? Ez a szegény kis féreg, aki saját anyja tejét szopja, ragadozó?

— Igen! Mert elszívja tőle a tejet!

Száruca felemelte kötényét, eltakarta arcát, és sírni kezdett.

— Az szívja el a tejet, nem az én Ráfáelem! Ő szívja el! — mondta Száruca sírva.

Sámuel hordár felállt. Lassú léptekkel kihúzta zsebéből az imakönyvet.

— Ti asszonyok mást se tudtok, csak sírni. Hogy mi van ezen sírnivaló, nem tudom. Mondta valaki, hogy a mi Ráfáelünk éhen hal majd? Senki sem mondta. Nem hát! Majd mindennap kap egy liter tejet. Érted? Egy liter kitűnő tehéntejet. Én meg szállítom majd a lisztet Mair raktárából. Lisztet és kávé zsákokban. Te meg ugyanígy, mint eddig, továbbra is hozod a batyukat és a batyukban...

— Nem adom oda az egész tejet, nem adom! — szakította félbe Száruca Sámuel hordár tervezetét. Felállt, hogy így is megmutassa határozottságát. A kis Ráfáel szájából kiesett az anyamell. Sámuel hordár a feleségére nézett, és nyugodt hangon így szólt:

— Szóval nem adod, ugye?

— Nem adom! Persze, hogy nem adom!

— Jól van, nem adod! Nem adod... Rendben van! — Sámuel le-fől sétált a szobában, aztán megállt, felesége felé fordult, tekintetét annak síró arcára függesztette, és megkérdezte: — Azt akarod, hogy más asszonyt fogadjanak? Más dadát? Hadd halljam, mondd!

Szárucca összerezent. Mintha valaki öklével fejbevágta volna, úgy érezte.

— Micsoda? Más asszonyt akarnak fogadni? — kérdezte csaknem hang nélkül.

— Igen, más asszonyt, mást! — mondta Sámuel keserűen.

— És most oda kell adnom a két mellemet! Mind a kettőt, vagy egyiket sem! Mind a kettőt, vagy egyiket sem! Szóval így állunk! Így! — Mélyet sóhajtott, és lerokkadt az ágyra.

— Mind a kettőt, vagy egyiket sem! — ismételte nyugodtan Sámuel, és kinyitotta imakönyvét. — De legyen úgy, ahogyan te akard! Megtehetjük azt is, hogy egyiket sem adjuk oda. Megtehetjük, kedves Száruccsám! Miért ne tehetnénk? Azért még nem fogunk éhen halni! Nagy az Isten hatalma! — mondta Sámuel, és magasra nyújtotta kezét. Kezében a kicsi imakönyvet szorongatta. — Igen, Szárucca, nagy az Isten! Ahogy ezzel megajándékozt, úgy ad majd mást is. Megtehetjük, hogy egyiket sem adjuk! Megtehetjük! Ahogy te akard.

— Igen, nagy az Isten! Nagy az Isten! Tudom... tudom... — ismételte Szárucca. — De... — és legyintett.

Sámuel hordár esti imájába fogott.

Szárucca újra a melléhez tette a gyereket. Simogatta a fejét, cirógatta az arcát, és halkán gügyögött neki: — Szopjál, szopjál, édes kicsikém! Szívű csak, szívű tele magad. Szívű tele magad, kisfiam! Húzd, húzd, s ha lehet, húzd ki mind belőle! Mind, fiacskám, mind! Apadjon el mind a kettő, legyen mind a kettő olyan, mint a száraz füge! Igen, kisfiam, mint a száraz füge. Mind a kettő! Mind a kettő!

Sámuel hordár imádkozott. A fal felé fordulva állt. Ájtatosan hajlongott, és suttogva mondta az imádságot. Gyorsan olvasott, de amikor arra a helyre ért, ahol ez vagyon megírva: „Ő szabadított ki bennünket a hatalmasok kezéből! Ő a mi Urunk, aki megváltott bennünket a reánk törő hatalmaktól! Ő védett meg bennünket ellenségeinktől...” — Sámuel lassabban kezdett olvasni, emelt hangon és a mennyezetet nézve, magasra emelve a kis imakönyvet, úgy ejtett ki minden szót, mintha szép reménveit vagy sötét fenyegetéseit mondta volna ki.

Az esti ima hosszú, Sámuel hordár visszafordult, és az imakönyv felett kifordult szemmel nézte a feleségét és a kis Ráfáelt. A kis Ráfáel pislogott,

és teljes erejéből szopott. Mélyen a szájába húzta anyja mellbimbóját. A tej erős sugárban ömlött a szájába, és kicsi álla is zsíros volt tőle.

— Farkaskölyök! Igazi farkaskölyök! Úgy nekifeküdt, mintha mindent ki akarna szívni. Minden! — Sámuel testén valami szokatlan, csaknem örömteli borzongás futott végig. — Legyen erős és egészséges! Húzza, ahogyan bírja! Az ő teje, az övé... — mondta magában, de aztán mindjárt lábujjhegyre állt, és folytatta az imát: „Tekints le ránk, lásd meg a nyomorúságunkat, és ments meg, uram, minket...”

Szomorú éj volt ez Sámuel hordár és felesége, Szárucca házában. Ezen az éjszakán rosszul aludt Sámuel hordár, de még rosszabbul aludt Szárucca, az ő felesége.

Másnap korán reggel Szálih, a tejesember zörgette meg az ajtót.

— Felébredtél, Sámuelné? Hogy vagy? Hogy aludtál? — Így köszöntötte barátságos hangon Szálih, a tejesember Száruccsát, amikor az kinyitotta az ajtót.

— Jól aludtam, jól! De hogy vannak a tied otthon? Hogy van Mulija? Hogy vannak a gyerekek?

— Jól, jól vannak, hála istennek. De mondd csak, tudsz te erről? — Szálih a nagy rézkannára mutatott. — Mair gazda házából üzenték, hogy ezentúl mindennap egy liter tejet hozzak nektek... Isten fizesse meg nekik! Jó ember ez a Mair gazda. Adakozó. Hanem gyere, Sámuelné, adj valamit, amibe kiönthetem a tejet. Hajnalban hideg volt, még majd havat kapunk.

Szárucca visszatért a szobába edényért.

— Ki az? — kérdezte Sámuel hordár Száruccsától, s amikor az megmondta, hogy tejet kapnak, Sámuel felkapta a feiét: — Na és? Te talán beleegyeztél?

Szárucca a vállát vonogatta.

— Hogy mind a kettőt odaadd?

— Mind a kettőt!

— Nem, Szárucca! Egyiket sem adod, nem engedem! Egyiket sem! Én az éjszaka jól megfontoltam a dolgot. Hallod, Szárucca, egyiket sem!

— Nyugodj meg, Sámuel! — szólalt meg Szárucca halk, csaknem csüggedt hangon. — Tudod, nem aludtam én egész éjszaka...

— Én sem aludtam!

— ...jól meggondoltam mindent, és így határoztam. Mind a kettőt odaadom Dávidnak, mind a kettőt.

— Hogyan, az istenért?

— Csak úgy! Élnünk kell. Te még gyöngö vagy, és köhögsz is.

— És Ráfáel? Hiszen ez bűn!

— Ne törődj vele! S az Isten, az Isten majd megbocsátja nekem.

Sámuel csodálkozva meredt a feleségére. Száruca pedig fogta az edényt és kiment.

Szálih, a tejes, kannájából tele töltötte a literes ibriket és türelmetlenül várta az asszonyt. Amikor Száruca odaért, átöntötte a tejet annak edényébe, és elment.

Száruca két kézzel vitte az edényt, és lassan, óvatosan ment át az udvaron. A tej még langyos volt. Fehérbuborékok úsztak a tetején.

Ezen a napon René asszony Száruca bal mellére ugyanúgy ráírta Salamon betűjét, mint egy hónappal azelőtt a jobb mellére, este pedig...

Este pedig Száruca szobácskájában ott ültek Sztreja, a szomszédasszony és férje, Ábrahám, a borbély, meg Sámuel hordár és Száruca. Üldögéltek és kávét ittak. Elégedetten szüröcsölték a forró kávét, és jókedvűen beszélgettek.

Sztreja a kis Ráfáelt szoptatta, Száruca pedig az ő Benjámiját tartotta az ölében.

Aztán Sámuel hordár egyszerre félbeszakította a beszélgetést.

— Nézze csak, kedves szomszédasszony — szólt izgatottan —, nézze, ez az én Ráfáelem olyan, mint egy igazi farkaskölyök. Nézze, ez kiszívja minden tejét, és nem hagy semmit a maga kis Benjámijának. Haszonatlan kölyök!

Sámuel hordár egészen ellágyult. Szeme tele volt könnyel. Sztrejához lépett, letérdelt melléje, és úgy nézte a gyermeket.

— Falánk egy kölyök ez! Falánk! Úgy húzza, hogy szinte nevet belé. Nézzen csak rá. Mintha azt mondaná mosolygós képével: „Nekem jó. Ne-

kem nagyon jó!” Te csacsi, te! — Aldjon meg az isten!... Hohó!... Elég volt! Mit húzol ekkorákat? Hagyd már abba egyszer! — gügyögte a kicsinek, és lelkesedett a gyönyörűségtől, a boldogságtól, s egyik ujjával megcsiklandozta a nyakát.

— Nem baj, Sámuel úr, ne zavarja! — mondta Sztreja, mert azt hitte az asszony, hogy Sámuel valóban attól fél, hogy a kis Ráfáel minden tejet elszív tőle, s azért csiklandozza, hogy megakadályozza ebben. — Hagyja csak őt, húzza, ahogy bírja. Ne féljen, jut elég neki is, Benjáminnak is. Mi nem félünk az élettől, mint a gazdagok. Csak szopjanak a mi gyerekeink, osszák meg a tejet, ahogy tudják, Sámuel úr!

— A gyerekek a magukét s mi a magunkét: a tehéntejet és mindent, amit Mairéktól kapunk — szólalt meg Száruca, s aztán a borbély Ábrahám felé fordulva még hozzátette: — De a kávét, Ábrahám úr, nem fogjuk elosztani. Azt együtt isszuk meg nálunk vagy maguknál, ahogy jön, mert így beszéltek meg Sztrejával.

— Rendben van, szomszédasszony! Nagyon jó lesz. A kávét majd együtt isszuk meg. S ha Sámuel úr felgyógyul, egy pohár pálinkát is mezeiszunk. Akad majd olykor egy-egy tükrörtóiás is, hogy ne igyunk üres hasra. Hát nincs igazam, Sámuel úr? Ha nem haragszik, én holnap hoznék egy kis pálinkát. Egy-egy decit csak. Nekünk az elég. Maga meg akkor iszik majd, ha egészen felgyógyul... ha már elbírja a tele zsákot a vállán. Mit szól hozzá? Mégiscsak vígan áttelelünk majd. Hát nincs igazam, Sámuel úr?

— Úgy van, igaza van, Ábrahám úr!

Az asszonyok összenéztek. Tekintetükből sugárzott az öröm.

A kis bádoggályhában égett a tűz, pattogott a fa. A kis kályha ajtajának résein vörös tűznyelvek látszottak, és táncos fényt vetettek a padlóra. Néha egy-egy kis fényes szikra is kirepült.

Kellemes meleg volt a szobában. Odakint pedig esett a hó, az első hó azon a télen.

Herceg János fordítása

Napló

Lesznai Anna

1939

*Itt állok köztetek. Lehántva rólam
a föld is, mely táplált, hogy őt szeressem.
Megsebzett testem meztelen mered,
nyomorék csont a kitépott gyökér.*

*Mert nem enyém már, amiből eredtem.
Mi hozzám tapadt, már hozzám se ér.
Sikong a vadlúd a vad őszi széllel:
ki itt marad, az száz halállal vész el.*

*Jaj annak, aki szeretni merészel!
Nem lombosodhatok, ha ti örültök.
Mikor virítok, messze elkerültök.
Méregnek mondjátok mézes gyümölcsöm.*

*Kitől kérjek most apát, anyát kölcsön,
ősöket, kik nem ezt a tájat járták?
Testvért, aki nem tiértetek halt meg?
s más kertben fakadt ifjúság virágát?*

*Szeretőt, aki nem köztetek nőt fel
s páruul szemelt, hogy kettesben szeresse
együtt velem azt, amit ti szerettek,
s együtt hordja velem a ti kereszttek?*

*Mert Isten is, ki anyává tett engem,
ölemet a ti sorsotoknak szánta.
Barázdátok az én testembe szántva
magot termelt, mely a ti magotok.*

*Most kiteszítok. Egyedül vagyok.
Elraboljátok a fiaim jussát.
Érzem szerelmes asszonyvállamon
gyűlöleteknek kemény puskatussát.*

*Mennék — de ajkamról a szavatok,
a ti szavatok zokog vissza rátok.
S hogy ajkatokról rámszakad az átok
bölcsődalomnak ütemét idézi.*

*Igézet ez, amelynek mása nincsen!
Ha megsebeztek, a ti véretek hull.
Ha kidőlök, a ti sorotok ritkul.
S bárhol pusztulok: síromba kísértetek.*

*Előre nézek s mégis visszalátok.
Jussom s hazám nekem a ti hazátok!
Mert szívós ám a száműzött kísértet:
ti elporladtok, de én hazajárok.*

1940

*A fák is, mint az emberek,
némák itt és idegenek.
Nem játszom bűvöcskát alattok,
komor menetben nem haladtak
apám koporsója felett...
A fák itt mért szeressenek?*

*A házak is, akár a fák,
menhelyek, nem meghitt tanyák.
Nem itt tanultam járni én,
botlom a szobák küszöbén.
A deszka: deszka, s a kövek...
A házak, mint az emberek.*

*S az emberek is, mint a házak:
nem értem, hogy mit magyaráznak.
A szó csak üres, balga hang,
nem r'gófütty, nem estharang,
nem gügyög, mint a kisgyerek...
A szó is, mint az emberek.*

*Az öröm is csak pusztá szó:
nem enyhítő, nem laktató.
Üres edény, csalóka tál,
elepeszt, ha szomjan talál.
S ha kacagni hallod magad
friss bánatod is felfakad.*

*S a fájdalom... felelj dalom:
milyen ízű a fájdalom?
Nincs sava, borsó; tompa súly;
megbénít, hogyha rád borúl.
A bánatra se ösmerek —
idegen, mint az emberek.*

*S én is, mint aki sose látott,
énmagam mellett meg se állok.
„Ki ez?” kérdem — s kissé kitérek,
jobb lesz tán, ha hozzá se érek.
Szemérmesen néz el szemem...
Sárga folt van a szívemen.*

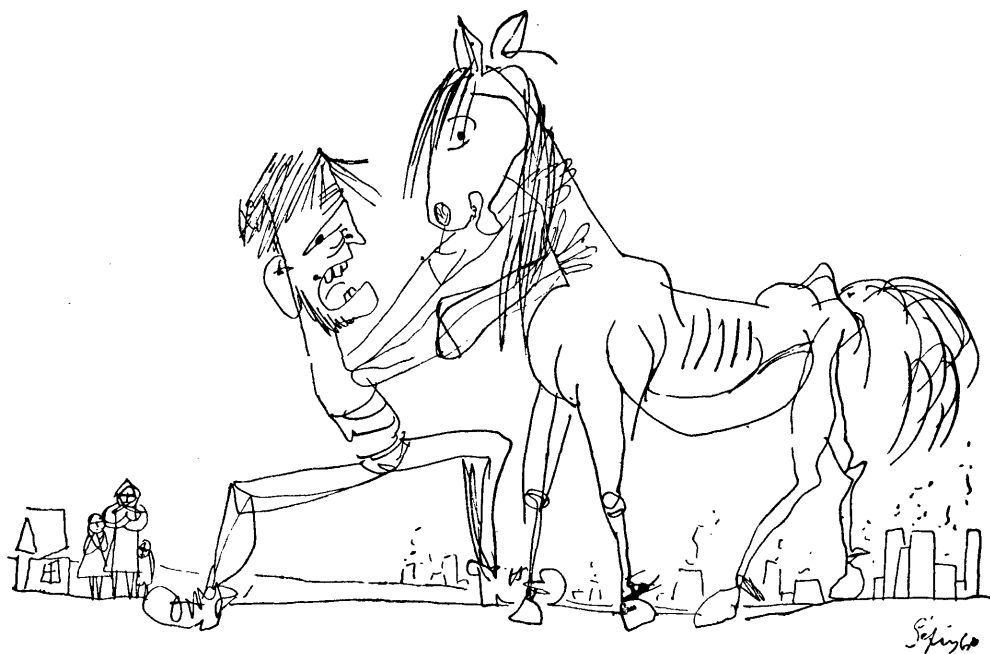
*S a nap is egy nagy sárga folt.
Régente reggel rám hajolt,
ágyamból frissen kikerített,
szerelmetes delet terített.
Most ő is, mint az emberek...
eléget, ha leheverek.*

Ne állhass, hisz a föld forog.
Rohamok az autósorok.
Ne hadd magad, ne add magad.
hordd el magad, add el magad...
A föld se rét, se legelő,
választófal a levegő.

Az utak céltalan szaladnak.
Be igazuk van az utaknak!
Hová vinnének — nincs hazám,
magam se vagyok igazán...
Az út csak céltalan szalad —
addig szalad, míg megszökad.

1946

Nincs semmi még, nincs semmi már —
terád a Semmi torka vár.
A semmi nem is fájdalom,
mert semmi sem fáj már nagyon.
Mi fájna még, ha elveszezt
az elsőszülött gyermeked,
szülőházad, házad, hited,
nem szeret már ki szeretett.
De írva vagyon: egy veréb
se hull le holtan, mielőtt
az Úristen elrendeli,
s a sorsunk Törvényvel teli.
A Semmi tán egy teli ház,
hol gyöngyborrá erjed a gyász;
ott sok magános lelkeket
szóttasbe szőnek szent kezek.
Vagyon ott egy jó cserepes,
ki felszedi a cserepet,
összefódozza aranydróttal,
mind egybe az élet a hóttal,
és rálehel és lásd mi lett:
felépült törött csereped.
És van ott egy jó köszörűs,
ki tompa kedvet köszörül:
nem is kell soká köszörülni:
megint tudsz fájni és örülni.
S ha újra ép vagy és egész,
a nehéz ajtó nyíltni kész
s mint édesanyádnak öléből,
úgy hullasz ki a semmiségből.
Az élet ismét rád szakad,
újszülött szíved fennakad
valami kusza ágbogon,
nem ring nagyon, nem üt agyon.
Fészket rak benned egy madár,
párra lel, fiókákra vár,
versenyt dalol a többi szívvél...
Az ág az éjszakába ível.
Jön a vihar, török az ág
és összeomlik a világ.
Így vár örökkön rád a vég
s nincs semmi már, nincs semmi még.

Sárány Imre szövegrajza

A 16

Edith Bruck

Apám éjszakánként nagyon gyakran beszélt álmában, de nem lehetett tökéletesen megérteni azt, amit mondott. Eleinte anyám sem tulajdonított különösebb jelentőséget ennek az összevissza, zagyva beszédnek, s mi gyerekek is derültünk rajta, ha történetesen nem voltunk álmosak.

Egy szombat éjjel anyám felébresztett, és arra kért, menjek vele, és hallgassuk együtt ki, hogy miről is beszél apám, de én kellenlenül azt feleltem: „Nem kelek fel ebben a jégveremben... Úgyis mindegy, apu hadarásán senki sem tud eligazodni.”

— Gyere — mondta anyám —, hátha ketten többre megyünk.

Anyám közel állt a síráshoz. Felkeltem; anyám egész testében reszkett a sötétben; megfogtam puha kezét: nedves volt az izzadságtól. „Óvatosan lépkedjünk — mondtam —, ha felébresztjük, elhallgat. Te, anyu, fekdj le mellé, hogy ne fázzál meg, és figyeljük, mit mond.”

Apám nyugtalanul, csukott szemmel forgott az ágyban, néha-néha felnyitotta a szemét álmában, első pillanatban megijedtünk, mert azt hittük, most felébredt; mocrorogva azonban tovább aludt, szavakat és mondatokat hadarva. Ezúttal egy lóról volt szó, de nem is egész lóról. A tényekből ez

tűnt ki: „... A lónak a fele az enyém volt, közösen vettük. ... Ő azt mondja, hogy megdöglött, pedig a ló megvan, de ő eladta”.

— De kicsoda? kérdeztem én.

— Az én csavargó társam — felelte az apám. Izzadva izgett-mozgott az ágyában. Kértem anyámat, hagyjuk békében, de ő nem tágitott, mindent tudni akart, mert ha nem beszél nappal, éjjel kell kihallgatni.

— Kijöttünk a kocsmából — mondta apám —, de ő még kint is rá akart beszélni, hogy folytassuk az ivást, el akarta felejtetni velem, hogy már nincs meg a ló... Aztán elvitt egy nagyon kedves nőhöz, nem emlékszem, mi történt, a nőnél voltam egy kis piszkos lakásban... Arra emlékszem, hogy a mosdótál lefolyója el volt dugulva...

Anyám halkán sírdogált: — Látod, milyen az apád?

Arra kértem anyámat, hogy próbáljon aludni, és ne mondjon másnap erről semmit apámnak: „Így lassacskán és apránként mindent meg fogunk tudni tőle” — mondtam.

— El akarom hagyni — mondta az anyám, —, nem akarok többé együtt élni vele.

Attól az éjszakától kezdve ugyanaz a jelenet állandóan megismétlődött, de az apám csak olyankor beszélt, ha alaposan jóllakott, ami elég ritkán esett meg. De erre csak később jöttünk rá.

Attól kezdve az anyám mindent elkövetett, hogy állandóan jóllakassa; nem délben, hanem bőséges, kiadós vacsorával minden este.

— De, Deborah — mondta apám —, hát ti nem esztek semmit, miért?

— Hát, mert sovány vagy Alex — mondta az anyám —, enned kell, rossz bőrben vagy.

Apám valóban hizni kezdett, mi pedig egyre fogytunk. Anyám szemei karikásak voltak, tudtam, hogy miért nem alszik: lesi apám minden szavát, azután pedig azért nem tud elaludni, mert a hallottakon töpreng. Anyám most hirtelen taktikát változtatott: minden reggel kivallatta apámat arról, amit éjjel akaratán kívül kibeszélt. Ő semmire sem emlékezett, és mindent letagadott: „De miről beszélsz, Deborah” — kérdezte mogorván apám. — „Talán a zsebeimben kutattok?”

— Alex, mindent tudok — mondta az anyám. — Ki volt az a kurva? És mi lett a lónak a vége?

— Miféle lónak? — kérdezte apám. — Én nem tudok semmiről.

Ezt azonban határozatlanul mondta, és már tudtuk, hogy csak álmában beszél igazat.

— Alex, te mindent beszennyeztél, és ne nyúlj hozzám soha többé. Holnaptól kezdve én alszom Anikóval, te pedig Endrével. Elválni nem tudunk, mert a szégyen megakadályoz. Mit mondana a világ? Nem tudnám túlélni. Alex, mindennek vége.

Apám valóban megijedt, és sírva kérte, hogy ne hagyja el ilyen hosszú együttlét után, és mi ketten, gyerekek, az apámmal együtt, sírtunk, mint a bolondok. Apám akkor újból megfogadta, hogy többé nem fog hazudni, nem vesz többé a kezébe poharat, és visszaperli a lónak a felét. „Hisz világos! A ló az enyém volt, ha becsaptak, leittattak — nem az én hibám.”

— Nem az én hibám — kiáltotta —, hogy én egy szerencsétlen flótás vagyok, aki még hisz az emberekben, az emberségben, és ha mindig újra kell is kezdeni! De máától fogva többé nem fogok hinni, meglátjátok, hogy megváltozok! Deborah, adj ez egyszer még hitelt a szavaimnak!...

Anyám felemelte a köténye sarkát, hogy felszárítsa a könnyeit, mi pedig meghatottan néztük őket, s végül is egymás karjában kötöttünk ki.

— Holnap elutazom — mondta az apám —, és mindent elrendezek. Legyetek nyugodtak.

Én megbocsátok mindent, a gyerekek kedvéért, remélem, az isten neked is megbocsát, velem pedig könyörületes lesz, és hamarosan magához szólít — mondta anyám.

Másnap elutazott apánk, ezer ígérettel. Anyám csendesen és megadóan sűrűn fel-felsőhajtott. A szokottnál türelmetlenebbül vártuk apám visszaérkezését. Éjszakánként, minden kívülről jövő neszre felébredtünk. Anyám szenvedett, és mindennap tőlünk kérdezte, mikor jön vissza apu. Mi minden esetben azt feleltük, hogy hamarosan visszajön, megrakva ajándékokkal. Apám szokatlanul késett. Számoltuk az órákat és a napokat, és sokszor kigyalogoltunk egészen az állomásig. Anyám már arra gondolt, hogy megbetegedett, meghalt, szerencsétlenség érte, s magában tovább mormolta imádságait:

— Csak most az egyszer vezérelt haza, Istenem, mert szeretem, olyan-nak amilyen.

— Már nem volt mit ennünk, a boltosok már nem akartak hitelezni az-al a kifogással, hogy apánk soha többé nem tér haza.

Három hét múlva visszajött, én pedig arra kértem anyámat, hogy ne rendezzen jeleneteket. Minden úgy történt, ahogyan ő kérte, és ahogyan isten akarta. Tehát: jobb vele, mint nélküle. Hozott édességeket, egy-egy pár cipőt a gyerekeknek, narancsot és gyönyörű piros almákat.

Boldogok voltunk. Este én énekeltem, apám pedig táncra kérte anyámat, anyám elfogadta a meghívást, közben Endre a bútorokat tologatta, hogy helyet csináljon. Egy régi valcert énekeltem, amit anyám sokszor dúdolgatott, és meglepődve néztem, hogy táncolni is tudnak. Mosolyogva beszéltek emlékeikről, én pedig fölkértem Endrét, forogni kezdtünk, mint a bolondok, össze-vissza botladozva, miközben ők ellágyulva folytatták a valcerezést.

Adósságaink egy részét törlesztettük, és újabb kis vásárlásokat is megengedhettünk magunknak.

Apám éjszakánként ismét beszélt álmában, de én visszautasítottam a hallgatózást. Anyám minden reggel újakezdte a vallatásokat, és újból kezdte a veszekedést. Apám megígérte, hogy nem fog többé hazudni, nem iszik tovább, nem fog többé hinni az embereknek, amit természetesen sohasem tartott meg.

— Te, anyu — kérdeztem —, hogyan tudsz aludni ilyen ember mellett, aki éjjel hortyog, gagyog, nappal pedig harapófógóval sem tudod kiszedni belőle a szót.

— Hej, amikor fiatalok voltunk, nem hortyogott így — mondta anyám —, pedig aludt mozdulatlanul, mint a medve. Ha az ember öregedni kezd, hibái is megsokszorozódnak.

Egy éjjel, amikor csupa fül voltunk, hogy megtudjuk, mi lett a lónak a vége, bebújtam az ő ágyukba, mert a tíz szóból alig tudtam kettőt megérteni. A szavakat lesve, fáztam, forogni kezdtem, s egy hirtelen mozdulatomra az egyik ágydeszka kimozdult és egyszerre a földön találtuk magunkat. Az apám nagyon megijedt, mert nem tudta felfogni, hogy mi történt, és egyre csak azt hajtogatta a sötétben:

— Mi történt? Mi történt? Hova visztek engem? Hova visztek? Eltört a szekér?

— Mi az — kérdeztem —, mi van? — s úgy tettem, mintha semmiről sem tudnék, kibujva a deszka és a szalma közül. Anyám meggyújtotta a petróleumlámpát, amit tartanom kellett, közben pedig apám tétovázva hoz-

záfogott az ágy összeállításához. De olyan álmos volt, hogy széjjelhányta a szalmát, borzalmas port vert fel a konyhában. Ki kellett nyitni ajtót, ablakot, és a marcangoló hideg egészen magához térítette apámat.

— Új szalma kell az ágyba — mondta anyám —, ez már tiszta por! Nem halod, Alex? Nem várhatok egészen húsvétig!

— Meglesz, meglesz — motyogta az apám —, de mit szólnál ahhoz, ha most aludnál. Holnap majd megtárgyaljuk...

— Holnap te már semmire sem fogsz emlékezni... Nem tudom megérteni, hogy még le se teszed a seggedet, a fejed már alszik... A sok gondal együtt, Alex! Téged még egy bomba sem keltene fel.

Apám valami módon csak rendbeszedte az ágydeszkákat, és a falnak fordulva lefeküdt, talán már aludt is. Visszamentem az ágyba, ahonnan láttam, hogy anyám az ágy szélén ül, mert attól tartott, hogy az ágy újból leszakad.

Felébresztettem Endrét, és apámhoz küldtem aludni, de ő nem akart: „Fúj mint a kása! — felelte. — Menj te, te vagy a kisebb!”

Anyám sem volt hajlandó feláldozni álmát a sápadt, vézna kisiúcska kedvéért, tehát ő aludt Endrével, én pedig félve bebújtam apám mellé.

Azután a mozgalmas éjszaka után apám elutazott egy időre, s anyám aggodalmas tekintettel kísérte távozását. „Ne mondj nekem semmit, Deborah — mondta apám —, minden rendben lesz.”

Egy óra múlva beállított egy ismerős a fiával, szalmával megrakodtan és szerszámmal, hogy az ágyat rendbehozzák. Hozzá is fogtak az ágy javításához. Anyám büszkén nézte őket.

— És a férjem? — kérdezte tőlük anyám.

— Elutazott a ló ügyében, azt mondta.

És hozzátették, hogy legkésőbb két nap múlva megjön.

És két nap múlva kintről kiáltást hallottunk. Éjjel volt, és megijedtem. „Mi történik?” — kérdezte anyám. Füleltem a távoli hangokat. „Hisz ez apu!” — kiáltottuk egyszerre a bátyámmal, és lepedőket rántva magunkra, kirohantunk az éjszakába, mint a kísértetek.

Apám nem volt egyedül. Pontosabban: egy nagy árnyék sötétlett mellette, és a szél irányában hajladozott. Holdfény volt, de nem volt túlságosan világos; bementem a házba, és egy szál égő gyertyával szaladtam vissza, amit azonnal eloltott a szél. De most már apám is egészen közel volt. A kezében kötőféket tartva, egy gebét vonszolt maga után.

— Hozz egy lámpát! — kiáltotta apám. — Meglátjátok, milyen szép állat, micsoda egy ló ez, és egész ló! Most az egyszer nem csaptak be. Egy valódi ló, igásjószág, befogom majd, mihelyt összeszedi egy kicsit magát, most nagyon rosszul néz ki, azt hiszem, hogy éhes.

A ház végében volt egy eresz, a teteje még itt-ott ép volt; ide kötöttük be a lovat, azután mindannyian elkezdtünk szaladgálni, hogy abrakot szerezzünk és alom-szalmát, hogy a ló kinyújtathassa észrevehetően rogyadozó gebe lábait. Apám nagyon büszke volt. Elmondta, hogy a közeli városból gyalog jött, mert a ló makacs volt, kilométereken át vonszolnia kellett, most éhesek mindketten, ő is, meg a ló is. Közben az állat hosszú, sovány nyakát simogatta: „Még nem ismer — mondta apám —, de később majd megszeret”. A ló, amint az eresz alá került, elnyúlt, és nem volt isten, aki kimozdíthatta volna; még enni sem akart felkelni. Bementem a konyhába, széthánytam az ágyat, hogy az új szalma egy részét kivegyem

és a ló hasa alá tegyem. A nevéen akartam hívni, de apám azt mondta, hogy nincs még neve, más gondunk most nem is volt, mint nevet adni a lónak, hisz a miénk. „En Szellőnek hívnam — mondtam —, mert ha szél kerekedik, elviszi, ha pedig nem vinné el, akkor erősebb, mint a szél. Belegyeztek, hogy Szellőnek hívjuk?”

— Rendben van — mondta az anyám —, legyen Szellő, de ez a ló beteg. Alex, hát nem látod?

A szegény állat szájából habos nyál csurgott. Abrak sem kellett neki, ivott egy keveset, majd fejét előrebillentve, ráhajtotta csontváz lábaira. Magára hagytuk.

A konyhában, amíg apám evett, vallatni kezdtük, hol szerezte a lovat. „Hát, beszéltem a társammal — mondta apám — arról a félről, ami engem illet. S most egy egésznet adott. Remélem — és egyre anyámat nézte —, elismeritek, hogy jó üzletet kötöttem. Nekem úgy tűnik, hogy minden rendben van, vagy van valami kifogástok?”

— Szép ló, apu — mondtuk mi gyerekek —, s ha egy kicsit meghízik, még meg is nyergelhetjük.

Anyám azt mondta, hogy a ló nem ér egy fél fityinget se, kolerás, valami borzasztó betegség kínozza és bűdös is.

Lefeküdtünk, de senki sem aludt, hallgattuk a ló mocorgását; a ló hirtelen elkezdett nyögni, nyöszörögni, majd rugdosni a konyhafalat pontosan ott, ahol szüleim ágya állt.

— Összerogyasztja még ezt a házat is — mondta az anyám. — Még csak ez hiányzott.

Felkeltünk és kimentünk. A ló kinyúlva feküdt, és a fejét a falba verdeste: megdöbentő jelenet volt. Vízet melegítettünk, hogy megitassuk és dörzsölni kezdtük egy törülközővel. „Szellőcském, mi van veled?” — kérdeztem, és ő nyögött, akár egy szenvedő ember. Apám sápadt volt és meghökkent, anyám mindenféle parancsot osztogatott, hogy segítsünk a lovon, amely nem szűnt meg a fejét a falba verdesni. Nagynehezen elmozdítottuk a faltól, lábai remegni és rángatózni kezdtek, nehezen és zihálva lélegzett. Elszaladtunk felköltetni a szomszédot, segítségét kérni, mert lovasgazda volt, és értett a jószághoz. Egy fehér folyadékkal teli injekciós tűt hozott, és belenyomta a ló hátuljába, majd dörzsölni kezdte a ló hasa alját. Anyám csendesesen sírdogált, én pedig vigasztaltam, hogy ne sirjon, ezt a zsidó vallás tiltja. De anyu egyre hangosabban zokogott, és sírva ismételte: „Istenem, bocsáss meg!” Az alomszalma egészen véres volt a ló alatt. Hosszú haláltusa után a ló hajnalban elpusztult.

A Szellő halála szomorúsággal töltött el bennünket. Úgy tűnt fel, mint ha mindannyian gyászolnánk.

— Látod — mondta apám —, engem mindenben szerencsétlenség kísér. Ahova lépek — ott többé nem terem fű. Az én hibám ez? Mikor nekem adták, akkor még élt!... Deborah, te úgy gondolod, hogy már akkor beteg lehetett?

— Vak vagy! — ordította az anyám. — Nem láttad, hogy beteg volt, vagy részeg voltál, amikor rádsózták! Valld be, hogy beszédél előtte!

Mondtam, el is felejthetjük, hogy volt valaha egy egész élő lovunk, hisz sohasem reméltük, hogy valaha is egész lovunk lesz. De anyám magánki-vül volt: „A friss szalma is odaveszett — mondta —, s most aztán a deszkán fogunk hálni”.

Apám sietve megjegyezte, hogy a szalmára ne legyen gondunk, keríteni fog másikat. Ami pedig a lovat illeti, biztos, hogy ezekután soha többé

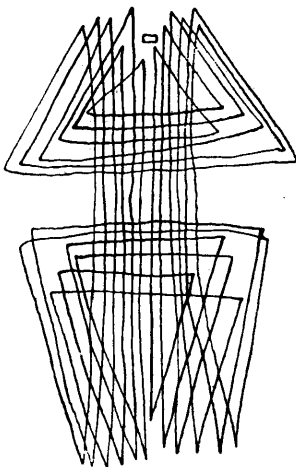
nem fogják becsapni valami beteg állattal: „Esküszöm, Deborah, hogy jobban fogok vigyázni. Nem lehet ez mindig így, jobb is lesz egyszer, másként is lesz...”

— Alex, Alex! — mondta az anyám. — tizenöt éve próbálok hinni neked, és te esküdzöl és sírsz... Nem vagy férfi!

— És én, Deborah, — mondta az apám — harminc éve már hinni próbálok az emberekben, bizalmam van bennünk, és hiszek és bízek a jóban. És ez mindig így lesz! Ezután is!...

Edith Bruck és

Takács Márton fordítása

Déliabfolyó

Almási Tivadar

Hömpölyög velünk a délibábfolyó,
hullámain susogó szélhabok,
s a habokon szikráznak
Lia barna tincsei...

Lia, látod:
a folyó mentén zöldülő lomb-ködök,
kékülő szilva-ködök,
pirosuló alma-ködök,
s alattunk, a délibábfolyón,
szivárványporban zümmögnek a kerékpárok...

Lia,
miért ront most a végtelen napmezők
szelíd báránnyelűinek gyapjas békéjébe
a léglökéses repülőgép,
s miért érzem úgy,
mintha az a furcsa ösvény
kettétépné az égboltot...

Ugye, Lia, ha akarunk,
végigkacagunk a halálos ösvényen,
és remegő ujjacskáid meggyógyítják
a lázas égbolt zavaros kékségét,
s utána majd tovább szökdecselünk
a zöld lomb-ködök
és sárguló narancs-ködök felett...

Lia, vigyázz!
Zuhanunk a deres zuzmó-ködök
északi tájain,
s annál a fekete szirtnél
iszonyodva megtorpanunk...

... Merül, merül
Lia karcsú teste,
elsodorja a délibábfolyó,
— ki zúditott ránk
örjögő jéghegyeket,
ki tépte át
az óceán gátját,
és ki feketítette be az égboltot...

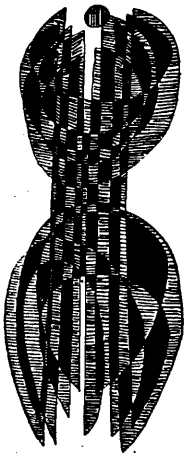
O, Lia, jó, hogy nem láttad,
hogy egy felhő suhant,
s egy pillanatra a semmibe zúdult
a délibábfolyó...

Lia, állj meg a kilométerkőnél,
és támaszd hozzá kerékpárodat,
vedd le a napszemüved,
hadd lássam csillogó lelked
barna végtelenjét...

Lia szótfogadott,
megállt, levette a szemüvegét,
rámosolygott,
utána tovább röptünk,
s alattunk a szivárványporban
zümmögtek és csobogtak a kerékpárok...

A küllőkön halkán citeráztak a napsugárkristályok
Lia haja a szélhullámokon
lobogott, ragyogott, tündökölt,
álmodtunk, lebegtünk,
s átsiklottunk a piros alma-ködök,
sárga narancs-ködök
és békés zuzmó-ködök táján...

Mire feljöttek a csillagok,
a délibábfolyó végtelenbe omlott,
de akkorra már
Lia és én
körülröptünk a világot...

Rab madár

Szirmai Károly

Kezdődő vénleányságától ide-oda hányta a sorsa rokonaival. Ma egy istenhátamögötti faluba, holnap egy kieső gyártelepre, holnapután egy pusztai házba. Míg egészségéből futotta és szükségessé tette magát, szélesebb mozgási szabadsággal, később, mikor fokozódó eltehetetlenedésével mind nagyobb nyúge lett rokonainak, egyre kisebb helyre zsugorodva, s mind többet maradva magára, félsüketsége éjszakájában fuldoklón viaskodva a közeledő elmúlás körötte kóválygó és mind lejjebb ereszkedő fekete madaraival.

— Három fivére is van, mégis nekünk kell eltartásáról gondoskodnunk — hánytorgatta többször szemrehányóan magas, egyenes tartású, hideg-szemű unokahúga, nem véve figyelembe, hogy vénleány rokonuk, amíg tehette, erejét, munkabírását nekik áldozta.

Hányszor kiabált rá, így vezetve le robbanásig telített természetét, mert még mindig nyúg, teher volt nyakukon.

A hetvenesztendős, hosszúorrú, ólomarcú, fekete fejkendős vénleány ilyenkor fejét lehajtva, szótlantul hallgatta ideges kitörését. Ezt még csak tetézte, hogy egyre fokozódó süketsége, de még inkább szánalmas megjelenése miatt unokahúga nem szívesen vette, ha vendéglátás idején, homlokába húzott fekete fejkendőjében, meggörnyedten, becsoszogott hozzájuk, letelepedett, s nagyotthallása miatt kissé bamba képpel, a vénleányok éhes kíváncsiságával leste beszélgetésüket, noha csak a hangosabb szavakat kaphatta el. Ezért meg is mondta neki:

— Mit jössz be ilyenkor, minek zavarod a vendégeket? Maradj a szobában.

Szemrehányóan válaszolta:

— Még itt is utadban vagyok?

S roskadt testtartásával visszacsoszogott kicsi szobájába, többször órakon át kucorogva egymagában — az aznapi újságot elejétől végig kiolvastva

— emberi társaságra, beszélgetésre kiéhezetten, ami kivált téli hónapokban hatott reá különösen nyomasztóan, mikor alig mozdulhatott ki, s néhány, övéivel váltott mondaton kívül úgyszólván senkivel se beszélhetett. Ilyenkor négy fal közé zárva érezte magát, ahol meg kell fulladnia.

Hozzájuk látogató sógornőjének négyszemközt sírva el is panaszkolta, hogy tartja unokahúga.

— Nekem már nincs szavam, engemet meg se hallgatnak. Rab madár vagyok én itten.

Sógornője szová is tette:

— Még se kellene így bánnod szegénnyel.

— Csak te próbálnád meg velem, nem beszélnél így — válaszolta az. — Különben is, mit panaszkodik? Megvan a maga külön szobája, az ő bútoraival, hát mi hiányzik még? Más örülne, ha vénségére így el volna látva. Neki legalább nem kell alkalmazkodnia idegenekhez. Ezért hát ne panaszkodjék, legyen inkább belátó, türelmes és hálás.

— Nono! Talán annyi esztendőn át megszolgált, hogy vénségére gondoskodjatok róla?

— Hát igen, de hagyjuk. Beszéljünk másról.

Egyelőre maradt hát minden a régi.

Hónapokkal később a vénleányt újabb változás érte. A legfájdalmasabb, sorsára a legvégzetesebben kiható. Unokahúga férjét ugyanis egy távoli, Alpes-vidéki városba helyezték át. Teljesen idegen környezetbe, idegen emberek közé. Nyelvüket a vénleány alig értette.

Mint a gyökereitől tépték volna ki abból a földből, ahol eddigi élete lepergett. Csak most érezte, mennyire hozzá tartozik a nagy, végeláthatatlan, alföldi síksághoz, melynek szerteszórt temetőiben, itt is, ott is maradt egy-egy családtagja. Most, amikor végképp el kellett hagynia. Mennyire hiányozni fog a távoli idegenben! A búcsúzás percében még azt a kis fekete-fenyves darabkát is sajnálta, melyre eddig csak haragudott, mert alkonyatkor nem láthatta tőle ablakából a napot, amint bukdácsolva, lassan elmerült a nyugati ég alján szétáradó bíortengerben.

Rokonai azonban nem törődtek vele, hogy mit gondol, mit érez. Belső élete különben sem érdekelte őket. Elfoglalta őket költözködésük.

Induláskor fölsegítették, fölolták a meredek lépcsőn a vonatra.

— Vigyázz, jól fogódzz meg! — figyelmeztették.

Utána oda ültették az egyik ablak mellé, hogy kinézhesen, s maguk is elhelyezkedtek.

A vénleány magába roskadva, szótlanul gubbaszkodott a helyén. Fekete fejkendőjét annyira előre húzta homlokába, hogy csak hosszú orra és kiugró álla látszott ki belőle.

Rokonai a hosszú úton nagyjából hallgattak. Ha időnként megszólaltak, a vénleányt akkor sem vonták bele beszélgetésükbe. Csupán evés közben fordultak felé:

— Gyere, vegyél — kínálták. — Itt a víz.

Vagy:

— Nincs szükséged valamire?

Hozzája való viszonyukban az érzélem alig jutott kifejezésre. Inkább egy rokoni kötelékükből eredő, tárgyilagos törődés, gondoskodás. S mert úgy érezték, hogy tartoznak is neki vele.

A vénleány — menetközben — idegenkedve nézte a dimbes-dombos, erdővel felváltott, mind magasabbra kapaszkodó hegy-völgyes tájakat, a dübörgő vonattal versenyt futó hínárzöld vagy gállickék patakokat, a hegy-torkokból nagy, izmos, pompás halakként kirontó folyókat.

Minél dúltabb, össze-vissza dobáltabb lett a táj, minél jobban kifejezésre jutott benne egy őskori kitörés megkövesedett képe, a vénleány annál nyugtalanabb lett. Különösen, mikor balfelől, akár egy magas, szürke felhőfal, egy hosszú, iromba hegygerinc szegődött melléjük, kitartóan kísérve a vonatot, s szinte az agyonnyomás érzését váltva ki belőle. El kellett fordítania a fejét, hogy ne lássa, mert nem tudta nézni, miként a másik oldalon leszakadó, szédítő mélységet sem. Így ült, ölébe szegzett tekintettel, míg a laposra terülő magas fennsíkon a vonat be nem robogott az éjszaka mind sürűbbé váló rengetegébe, és el nem függönyözte előle az idegeiből borzadályt kiváltó magasságot és mélységet.

*

Megérkezésük után, míg rokonai az új lakásban el nem rendezkedtek, egy régi szálloda szobájában kucorgott. Egyetlen szórakozása, hogy karosszékben ülve, előrecsukló feketekendős fejével, kibámult az ablakon a hegyre igyekvő, kövekkel kirakott utcára. Unokahúga ugyanis ráparancsolt, hogy sükségtelenül ne hagyja el a szobát.

Harmadik nap autóba ültették, és fölrakva a bőröndöket, magukkal vették új otthonukba.

— Te itt fogsz lakni — jelölte ki helyét unokahúga, amikor a keskeny, párfos lépcsőn át a ház végére teldott, garázs-alatti, lapos skatulyaszerű szobába léptek. — Odafönn nincs hely — tette hozzá.

— Szobád rendbentartásán kívül nem lesz semmi dolgod — folytatta. Reggelire, ebédre, vacsorára hozzánk jársz föl.

— De én dolgozni akarok, én nem tudok munka nélkül meglenni — rimánkodott a vénleány.

— Csak te ne akarj semmit! Nagyon jól tudod, hogy a kezed már nem biztos. Az utóbbi hetekben két tányért is elejtettél és eltörtél. Naponta megkapod az újságot, hétfőn a képeslapokat, olvass, és nem fogsz unatkozni — mondta, és kiment.

A vénleány egyedül maradt. Azzal az érzéssel, mintha csak egy keskenyablakos, lapos skatulyába csukták volna. Hogy fogja hátralevő életét a sötét, alacsony mennyezetű szobában eltölteni? Ahonnan nem lát mást, csak egy csöpp pázsitdarabot, néhány sápadt, csenevész, tüdőbajos fácskával, két magas, sivár tűzfal közé szorítva.

Mily messzire sodorta sorsa azoktól az évektől, mikor odahaza a sík bácskai tájon, messzeségbe tágult tekintete a föld peremébe harapó végtelességgel ölelkezhetett! Eltemette egy hűvös-szeles áprilisi délután, amidőn szegényes ruhájában — kicsinyen és összeesve — ott állt a tátongó, sárga siringdör szélén, majdnem utána roskadva a köteleken leeresztett fekete koporsónak, melyben jószívű gyámolítója, nagybátyja tért örök nyugalomra. Ó, miért is nem vitte akkor magával? — kesergett nem egyszer, arra a délutánra gondolva.

*

Oda költözésük óta rabmadár-érzése mind jobban elhatalmasodott. A sötét, alacsony, dobozszerű szoba összenyomóan hatott rá. Mindig megkönnyebbült, amikor étkezés idején felcsoszoghatott rokonai emeleti lakására. Olyankor kinézhetett az ablakon, láthatott járműveket és embereket, akikkel azóta sem beszélt. Unokahúga ugyanis nem szerette, ha bámészkodva megállt a ház kapujában, s valakit megszólíthatott. Járkálni, sétálni azonban sohasem vitte. Csupán akkor ment el vele valahová, ha mulhatatlanul sükséges volt. Néha elfogta emiatt a büntudat. De ő kivágta magát, azzal védekezve, hogy mindent megad neki, nem kötelessége még sétáltatni is. Különben ott a kert, ha éppen járkálni kíván. De hogy milyen nehéz neki a nap túlnyomó részében egyedül lennie, nem érdekelte; nem is foglalkoztatta.

Pedig hogy vágyott nagynénje emberek, emberi társaság után! Még ha süketsége miatt csupán részben hallhatta is, hogy mit beszélnek. Csak közöttük ülhesen, figyelhesse őket, mozdulataikat, taglejtéseiket, arcuk kifejezését — némán, összehúzódva, szinte személytelenül. Legalább ez az élvezete megvolna, ha már unokahúga, látogatók érkezésével, itt is szobájába küldi, utána szólva, hogy vigye magával az újságot.

Nem volt lelki ereje, hogy ilyenkor azt válaszolja:

— Nem kell az újságod, tartsd meg! Vagy azt hiszed: ez minden?

Ehelyett, elgyávultan, szótlanul átvette a lapot, és fejét lehajtva, visszacsoszogott kalitkájába.

— Rab madár vagyok én itten — motyogta, mint régebben is, tehetetlenül.

Minél korábban gyülekeztek az esték a nap sudarán, annál jobban elfogta a szorongás. Többször már előre rettegett, amikor vacsora után vissza kellett térnie szobájába, ahol fogták, szoritották a falak, összenyomással fenyegette a szinte csavaron járó alacsony mennyezet. Jaj, ha egyszer megmozdulna és megindulna! Mind lejjebb, mind közelebb ereszkedve, arcától már alig egy tenyérnyire — nézett fel rá többször ágyából, egész valóját eltöltő beteges, látomásokba átváltó szorongásával.

Csak sose volnának esték, soha sötétség!

Még csak megvolt valahogy, míg volt mit olvasnia. De amikor mindeből kifogyott, az ölbetett-kezes tétlenség ismét megszokott öngyötrő töprengéseire kényszerítette. Ilyenkor — hajlamosságánál fogva — az egyre korábban rányitó esték is különös jelentőséget kaptak. Mintha velük néma, fekete banyák vonultak volna be nesztelenül szobájába, körbetelepedve haldokló-virrasztásra. Mozdulatlanul, a falak köré szobrosodva, Tut-Ank-Amen egyiptomi fáraó földalatti sírkamrájának fekete öreire emlékeztette őt.

A sötétruhás estbanyák szorongásos álomképeibe is belefónódtak. Azon az éjszakán meg éppenséggel sorsbíróként ülték körül, mialatt ő — a középben — szánalmas kicsinységében, összecsucsklattan hallgatta, mint mondják ki rá a halálos ítéletet.

— Itt fogsz meghalni, ebben a skatulya-börtönben! — hangzott felülről ércesen, megfellebbezhetetlenül.

— De én még nem akarok meghalni! — kiáltotta könyörtületért rimánkodva, hangjában azonban a reménytelenség kicsendülésével, mint aki érzi, hogy hasztalan minden, sorsa — a mindenki sorsa — elől nincs menekülés!

— Meg fogsz fulladni! Reád ereszkedik a mennyezet! — csapott rá felülről ércesen újra az előbbi hang.

— Meg fogsz fulladni! — ismétlődött meg, mintha egy felhúzott hangosbeszélő dobálta volna felé az éjszakából.

— Nem, nem! — tiltakozott kétségbeesetten, de az utolsó nemet már félembren kiáltotta, eszelős rettegéssel tágulva tekintetével a körülötte kóválygó sötétségbe.

Még felülve, térdét felhúzva, pár pillanatig mozdulatlanul kucorgott, aztán, mint akit torkon ragad a vad menekülés ösztöne, kiugrott ágyából, nekirontott az ablaknak, csomóba gyűrte öklével bezúrta üvegtábláit, és bomlottan kiáltozta a rányíló, hűvösen áramló éjszakába:

— Világosságot! Világosságot!

Másnap délelőtt, mivel reggelire nem jelentkezett, unokahúga feltörette ajtáját.

Ott találta holtan, megdermedve, a bezúzott ablak alatt, megalvadt vértocsában.

A félelemmel itt, ezen a ponton ...

Foky István

*Találkoztam a virágokkal.
Beszéltem a zúgó vizekkel.
A ráncos földek
rámleheltek szeretettel azt, hogy
nem vagyok társtalan, s a
tavaszt mindig magamban hordom.*

*A félelemmel itt, ezen a ponton
találkoztam. Kezében
egy nem ismert,
leomló homokvárat tartott,
mint anya halott fiát.
A szemcsék,
a csörrenő, hamis kavicsok
csúf lánczá szorultak. Keverték
nagykörmű állatok,
forró vadak, (kihűlő Vezúvok)...
ezt a lánchalmot. Az csörgött, mint
ellopott szerető eszelős
jaja, mint
kaptárban megbolygatott zsámtalan
méhét öli a sziromhullás — vagy
ember, aki nem leli a békét.*

*A félelemmel, itt, ezen a ponton,
álomban találkoztam.*

Juli néni meséi

Penavin Olga

Egyes mesegyűjtők szerint a mesefák a kiszolgált katonákból és pásztoemberekből vagy ezek hozzátartozóiból kerülnek ki. Én is idestova már tizenhárom éve foglalkozom többek között népmesék gyűjtésével is. Ez idő alatt valóban találkoztam jó előadó és nagy mesekészletű férfi előadókkal, akik művészi módon tudták hallgatóikat a mesék világába vezetni. Ilyen volt pl. Kórógyon Tukmány apó vagy Késa apó. Igazi jó mesemondóim azonban inkább a nők közül kerültek ki.

Két típust különböztetnék meg köztük.

Az egyik típus tökéletesen beleéli magát a mesehősök sorsába. Együtt örülnek a hősökkel, együtt bánkódnak, megjártsszák az egyes helyzeteket, utánozzák a szereplők hangját, egyszóval dramatizálják a mesét. De mindezt szinte transzban, hisztérikusan. A mese befejeztével olyanok, mintha révületből ébrednének.

A másik típus is együttérez a hősökkel, nem egyszer a könny is megcsillan szemében, ha a főhős sorsa balra fordul, a hangját is változtatja a szereplők és sorsuk változása szerint, dramatizál, de természetesen, közvetlenül, emberi melegséggel teszi.

Ez a típus nemcsak a szereplőkkel él együtt, hanem a hallgatókkal is, figyel, ellenőrzi a rájuk gyakorolt hatást. Ez a hatás visszahat ugyan az előadóra, de nem idéz elő hisztériát, a mesemondó nem esik révületbe. A mese végére érve élvezettel, gyönyörködve nézi a csillogó szemű, nem egyszer tátott szájjal figyelő hallgatókat, s ha a közönség más, újabb mesére vágyik, szívesen folytatja a mesemondást.

Ilyen született mesemondóm Juli né, Kovács Juli néni Vojlovicán. Juli néni hatvanegy éves, de nem látszik meg rajta! Bármikor kerestem fel, télen, nyáron, nagy munkaidőben vagy pihenés idején, mindig egy örökké mozgó, tevő-vevő, dolgozó Juli nénit találtam. Korát meghazudtoló frissességgel végzi nemcsak a házkörüli munkát, hanem kint a földön is megteszi még a magáét.

Ez az alacsony termetű, vidám, mosolygós arcú, meleg barna szemű asszony a lelke nem éppen kis számú családjának.

Juli néni született mesemondó. Nagyszerű emlékezőtehetsége még sohasem hagyta cserben, az édesapjától tanult régi „csángó” balladákat, meséket, történeteket mindig szinte filológiai pontosságú szöveghűséggel, művészi módon, szemléletesen, szubjektív érzelmeit nem takarva, közvetlenül, élénken adja elő. Juli néni szinte felbecsülhetetlen értéke, hogy ballada- és mesekészlete, mondhatnánk, kifogyhatatlan, kiapadhatatlan.

Meséi egyszerűek, kerekék, tiszta szerkezetűek. Nem valami különleges mesék ezek! Beletartoznak az egyetemes nagy mesekincsbe. Viszont ezek a mesék egyes vándorló motívumokat nagyszerűen konzerálták. Gondolok itt pl. az Állatsógorok típushoz tartozó A szélördög című mese állatsógoraira és beszélgetéseikre. Ezt szinte szóról szóra megtaláljuk a Bénli-Bári, a macska, Bp. 1959., török népmesegyűjtemény A szél-Dev meg a talizmánja című meséjében. A szélördögben előforduló motívum: A falban szegeket ver a főhős, hogy feljusson a várfal tetejére. Mikor fent van, kényelmesen elhelyezkedik és sorban levágja az utána jövő katonák fejét, a török mesében pedig a rablók fejét, és ledobja az udvarba.

Közös motívumokat is találunk a mesékben. A Szépen zengő pelikány madár és a Szélördög című mesékben a betolakodó ellen kaszákkal védekeznek a gonoszok. „A kaszák állandóan dolgoznak, mintha gépezet hajtáná őket, mindent összevágna.”

Modern elemek is szerepelnek, pl. a Szépen zengő pelikány madár-ban egy gombot nyom meg a királynő véletlenül, rögtön szétválík a fal.

Nagyon érdekes, hogyan teszi helyhezkötté személy- és helynév segítségével a Kék madár című mese általánosan ismert történetét. (Tudjuk egyébként, hogy a helyhezköttőség nem általános meséi tulajdonság.) „Van az erdélyi, csiksomlyói erdőben egy titokzatos öregasszon, úgy mondják neki, hogy Bába Zille, azt kell körülvenni szép szóval, vinni neki egy kicsid jó pálinkát, akkó megszeretgetni, megölegetni, körülvenni minden jóval és az tud mindent megtenni, amire kéri. Tudod-e te, kicsi kerál, ha jó a nehéz idő, a felleg a hegyekre terjeszkedik, csak kiáll Bába Zille, előveszen egy törülkező kendőt, kelet felé fordul, s keresztet int a fellegekre, s elmennyen a felleg: nem lesz jég. Ezt én láttam magam az én öreg szemeimvel. Azt mondja a kerál: „Jöjjék el velem.” Fel es pakoltak. Tettek a tarisnyába pogácsát, bucsut vettek a kapufélfától es nem mondták meg senkinek, hogy hová mennek. Mikó odaértek Csiksomlyóra, éppen jókedvében kapták Bábi Zillét. Mondják neki, előterjesztik, hogy ők mi járatban vannak. Vittek neki egy eveg pálinkát es turós palacsintát es egy kulacs borocskát s jókedve lett az öreg szipirtýónak.”

Ha a mesék nyelvét nézzük, meg kell állapítanunk, hogy nincs bennük semmi modorosság, keresettség. Így beszélnek egymás közt még mindig az emberek Vojlovicán. (Sajnos nyomdatechnikai okokból csak nagyoltan, nem fonetikai pontossággal közöljük a szövegeket.)

De beszéljenek most már maguk a mesék!

Kék madár

Vót egyszer, hó nem vót, hetedhét országon es tul, még azon es tul, vót egyszer egy kerál es annak vót egy gyönyörű szép fiacskája. Még kicsike korában azon törte a fejit, hogy ő csak úgy házasodik, hogyha ojan leánt kap, amejik mikó sir, gyöngy hulljon a szemibül mégpedig kristálygyöngy, es amikó kacag, gyöngyvirág nyiljon előtte, mikó meg járkál, lába után pénz hulljon. Azt mondja az apa: „Fiam, fiam, de bolondokat beszélz eszse-vissza, hát nem tudod, hogy ez nem lehetséges”. „De igen tudom, de ha én elváltozok, s lesz belölem egy kék madár, es madár képibe eszejárom egész Tündér- és Meseországot, kilesem es magaménak teszem. Melátod édesapám, hogy ez úgy lesz, ahogy én mondom. Ne szólj egy szót se, mett úgy se hallgatok reád. Apám vagy, es én a fiad, de a szerelem úgy jó a Meseországból es én csak úgy házasodok, ha ez úgy lesz igaz.”

Busult a kerál, szomorkodott erőst. Megnőtt a fiu, kerál lett belöle, nem koronáztatta meg magát. „Elsőbb a feleség, s azután az ország es az igazság.” Egy szép napon bucsut vett a keráli palotától, s elindult szerencsét próbálni. Vót az udvarban egy jövendőmondó, azt kérdezte tőle: „Hová mész, kicsi gazdám?” „Menyek szerencsét próbálni.” „Én kicsi kerálom nem kell messze menyjél, én tudom a te szived szándékát, s meglátod nem bánod meg, ha szót fogadsz nekem.” „Hát akkó mondj valamit, mett indulok.” Azt mondja a jövendőmondó: „Van az erdélyi csiksomlyói erdőben egy titokzatos öregasszon, úgy mondják neki Bába Zille, azt kell körülvenni szép szóval, vinni neki egy kicsid jó pálinkát, akkó megszeretgetni, megölegetni, körülvenni minden jóval es az tud mindent megtenni, amire kéri. Tudod-e te, kicsi kerál, ha jó a nehéz idő, a felleg a hegyekre terjeszkedik, csak kiáll Bába Zille, előveszen egy törülkező kendőt, kelet felé fordul, s keresztet int a feliegekre, s elmenyen a felleg: nem lesz jég. Ezt én láttam magam az én öreg szemeim-

vel. Azt mondja a kerál: „Jöjjék el velem”. Fel es pakoltak. Tettek a tarisnyába pogácsát, bucsut vettek a kapufélfától es nem mondták meg senkinek, hogy hová mennek. Mikó odaértek Csiksomlyóra, éppen jókedvibe kapták Bábí Zillét. Mondják néki, előterjesztik, hogy ők mi járatban vannak. Víttek neki egy eveg pálinkát es turós palacsintát es egy kulacs borocskát s jó kedve lett az öreg szipirtyónak. „Ne busulj, fiam, minden meglesz, amit a szüved kíván, segítségredre leszek. Majd meglátod, hogy a Bába Zille mit tud. Átváltoztatlak s lesz belőled egy kék madár, de csak akkó, amikó akarod. Adok neked egy kék fejes gyűrűt. Mikó kifelé fordítod, egy szép legény vagy, mikó visszafordítod, kék madár lesz belőled. A leány amit keresel, nincs messze. Igaz, hogy árva es szegény, mett csak akkó kezdődik meg a csuda, mikó te beszélsz vele es megszereted.” Elindulnak a leány után. Éppen őrizte a báránkákat a fenyves erdőben. Mikó odaértek, eltűnt az öregasszon, csak megmutatta, hogy ez az. Köszön a kerál a leánkának: „Adjon a jóisten szép jó napot, szüvem szerelme”. Megáll a leánka es reánéz. „Mit mond kend, hogy én szerelme vagyok? Én nem vagyok még senkinek sem szerelme.” „De nekem leszel, édes kicsi gyöngyöm. Csak egy baj van, hogy én szegény legin vagyok.” „Ó — azt mondja a leánka — ha gazdag vónál, szóba se állnék véled, mett nem talál a szüv a selyemvel.” Addig beszélgettek, hogy egy kuthoz értek. Itt aztán csuda történt. Azt mondja a leánka: „Most nekem mennem kell, de ha akarod, holnap találkozhatunk”. A legén ki es megy másnap a kuthoz, megegyeztek. Elvitte a leánkát a keráli palotába, es úgy megszerette, hogy ki se lehet mondanyi. Mikó kacagott, virág nyilott előtte, mikó ment, a nyomába pénz hullt. Örvendett a kerál úgy, hogy hetedhét országra terjedt az örömeinek a hire. De ők csak visszamentek minden nap a kuthoz, mett ott találkoztak a leán öreg édesapjával. Egyszer, mikó legjavába beszélgetnek, a kerálnak el kellett menni rögvest tanácsot tartani. Ott maradt a szépséges kerálné a kut mellett. Hát közelednek valami vándorcigányok. Ő megijedt erőst, mett egyedül vót s felkuszott fára a kut mellett. A cigányok odaértek, innyi akartak vizet. Ott vót köztük egy szép cigánleán, Darinka es. Belenéz a kutba, meglássa a leán arcát a viz tükrébe s elkiáltta magát: „Szerelmes istenkém, mijen szép lettem!” „Ugy örvendek, most még a kerál is belém szerethet, el se menyek innét. Bévárom a kerált, mett úgy hallom, itt találkozik szépséges feleségével. Megállj csak, kerálné, majd én leszek éber!”, s ebujt a bokorba. Mikó lejött a kerálné, megragadta, s kérte, hogy adja el a kerálságot. „Dehogy adom, dehogy adom.” Akkó megragadta, s mind a két szőmit kiszurta a kerálnénak, de a kerálné tudta, hogy a kerál át tud változni kék madárrá. A cigánleán bevetette a kerálnét egy nádas tóba. „Nesze, keresd meg az utat, hogy jöjj ki.” Ő meg odabigyeszkedett a kut mellé, várta a kerált. Jött es a kerál, de nem ismer rá a menyasszonjára, hogy ez egy istencsufja lett. Nem tudta elképzelni, hogy ez mi, ez meg a nyakába ugrott, ölelte, csókolta, majd megette csókjával. „Menj innét, te istencsufja.” „Én vagyok a zsigazsi, csak átvátóztam, hogy kipróbájjam kegyelmességedet.” Hazaviszi a kerál, lefekszik, bűdös az ágy, de retek degetet (kocsikenőcs) izzadott. Éli a világát a cigánasszon a kerál mellett, hagyjuk őt a kastélyba, néki jól megy sora. De a szegin kerálné a nádasba azt se tudta, hogy merre menjen, mett nem vót szemevilága. Arra ment egy asszon, vete-ményezett a nádas szélin s odamégyen, hogy hallja a jajveszékelést. „Édes leányom, mit mivelsz te ott a nádasba?” „Áldozata lettem egy cigánleánnak. Kiszurta mind a két szemem, hozza ment az uramhoz. Édes néném, én ha menyek, a lábom után pénz van, vegye el, vegyen szép kénimunkát, vásznat, s én majd varrok rá egy kék madarat. Így tudja meg a kerál, hogy ett vagyok.” El es ment a szegin asszon, vett

fonalat, vászont, hazavitte, s a kerálné vakon megvarrodta, kihimezte és béküdte a városba eladnyi. Meglátta a cigánleán. „Mit kérsz érte szegén asszon?” „Én semmi pénzért nem adom, hanem két szemért.” „Ha! — megörvënd a cigánasszon — itt van a zsebembe ez a két szem, odadom néki.” Hazaviszi a szegén asszon a két szemet, éppen odatörtet Babi Zille, aki figyelte a történeendőket. Bűvös-ájos zsirval megkente s visszatette a szemeket. Hát csudák csudája jobban látott, mint azelőtt. Akkó varrott ám szépet, kivitte a piacra szegin asszony kipibe. Megnézte a cigánasszon, kérdezte, mennyiért adja. Azt mondta: „Odadom neked, ha éjjel hagyod, hogy a palotádba háljak”. A kerál meg átváltozott kék madárvá, s minden nap elment bánatába. Mikó este hazajött, a cigánasszon álomport adott neki, hogy elaludjon. El es aludt a kerál ugy, hogy reggel fel kellett ébreszteni. A kerálné meg egész éjjel sétált, lekönyökölt az ablakban, kinyitotta az ablakot, sirt jajszóval, kiáltotta ki az ablakon: „Kincsem, kincsem kék madár repülj ide, mert a szívem régen vár”. Ezt hajtogatta egész reggelig. Mikó felébredt a kerál, lássa a sok gyöngyöt, lássa a sok pénzt, gondolja magába: „Csak ez a kerálné, hogy megszekerözött!” Másik nap megisméltődött a mindenféle. Akkó a kerálné felvette a karjai között a kerált: „Mégegyszer eljövök, s többet soha. Ébredj, szívem szép szerelme, ébredj, mett gonoszoknak lettél áldozatja!” A kerálnak a komornyikja hallgatta ezt. Másnap elmentek vadásznyi s mindent elmondott a kerálnak, amit hallott. Különösen azt, miért mondta a kerálné, hogy „kincsem, kincsem, kék madár, repülj ide, mett a szívem régen vár”. Ugy belényilalott a kerál szüvibe a fájdalom, hogy majdnem meghalt. Azt mondja a komornyikjának: „Fiam, este, mikor hozod a bort, amikó feredek, a szőnyegbe botoljál e, s essél el, a bort öntsd belé a vízbe, rögtön meritsd meg a poharat a feredővizből. Egy pofont türjél el. S ha én éjjel nem ébredek fel, végy egy árat s döfd a talpamba”. Megalkudtak, megigérte a komornyik, hogy mindent ugy csinál, ahogy a kerál mondja. Bekövetkezett az utolsó est. Eljött a kerálné. A kerál ismét odavan. Sir a kerálné, szivszaggató hangon kiáltsa: „Kincsem, kincsem, kék madár, repülj ide, mett a szívem régen vár”. Ezt sirta éjfél után két óráig, akkó elkezdte: „Szívem szép szerelme, ez az utolsó éj, az életben nem találkoznak többet”. De a kerál nem aluszik, de felébrednyi nem tud, mett a komornyikja a feredővizbe öntötte a bort. Mikó látta a komornyik, hogy nem ébred a kerál, béugrott a szobába s belédöfte a talpába az árat. Má bucszófélbe vót a kerálné, s erre felugrott a kerál, megölelte a feleségit: „Édes szép szerelmem, többet ki nem engedlek a karjaim közül”. A kerál elvitte a kerálnét egy külön szobába, az ajtót reá zárta, ő meg visszafeküdt alunnyi. Reggel, mikó felébredt a cigányasszon, odament a kerálhoz, nagy nyájasan azt kérdi a kerál mint kerálnét: „Mit érdemel meg az az illető, aki egy ártatlan leánynak kiszurja mind a két szemét, bédobja a nádasba, s elrabolja az ura szerelmit?” „Azt érdemli, édes uram, hogy egy szilaj paripa farka után kössék, s addig szaladjon vele a ló, amig izzé-porrá nem szakad.” Kimondotta árva feje felett az ítéletet. Ugy történt, ahogy ő akarta. A kerál megszűnt kék madár lenni, de vót ám az öreg királnak öröme. Kitűzték a zászlót, ünnep vót, mindenki örvendett, csak a cigánok sirtak, sajnálták Dárinkát.

Igy büntette meg a gonoszt, az árulót a maga módja szerint. Ők meg boldogan máig es élnek, ha meg nem haltak. Én es ott vótam, ugy látam, mint most.

(Kovács Julia, 61 éves, Vojlovica)

Szépen zengő pelikány madár

Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon, az Óperenciás-tengeren es tul, volt egyszer egy kerál. Annak a kerálnak vót egy szépséges leánya. Ojan nagy vót a gazdagsága, hogy hetedhét országon es hire ment, hogy mekkora érték van a palotájában. Meg es hallották a kerálfiai es csapták es a szelet a kerálkúszason után. Ahogy egyik kerálfi másíknak adja a kilincset, beállit három kerálfí egyszerre, hogy ők a szomszéd ország kerálának a fiai. Meghallották a kerálkúszason híret, eljöttek leánynézöbe. Meg es tetszett a legküesbb kerálfinak a leány. Anyira hízelt néki, hogy az nagy szerelmiben elmonda néki, hogy ők az erdő közepén tartanak egy kastéjt s a kerálkúszason csak egyszer is oda-gyünne, soha többit haza nem kívánkozna. De amejen gazdag a kerálkúszason, az ü gazdagságuk azt felülmulja. Annyi kincsük van, amenyit a kerálkúszason még nem es látott. De a legértékesebb a szépen zengő pelikány madár, aki emberi hangon is beszél. De a kerál csak nem engedte elmennyi a lányát kíséret nélkül, a kerálfiak pedig csak neki akarták megmutatni a kastélyt. Hát megegyeztek, hogy a következő alkalomkor, ha eljönnek, magukkal viszik a kerálkúszassont. Elmentek az ifjak nagy zenebonával, de a kerálkúszasszonnak kedve szottyant, hogy mindenki tudta nélkül megnézze a mesés gazdagságot es a pelikány madarat. Alig hogy elmentek a kerálfiak, a kerálléány felöltözött parasztnak, egy kóduš kislánnak es kiszökött a palotából.

Ment, mendegélt a nagy erdőben. Se vége, se hossza nem vót az erdőnek. Tövis szurta, ág tépte a ruháját, véres lett a képe. Semmikép se nézett ki kerálkúszasszonnak. Éhes vót, fázott. Hát mikor jól beért az erdőbe, látja, hogy gyönyörű, hatlovas, tollas hintó száguld az ut közepén. Félre állott az utból, elbujt, hogy őt ne lássa senki. Hát mikor iránta ért a hintó, megüsmerte, hogy a három kerálfi vót. Erősen megszerette a legküesbb kerállegént. Gondolta, hova mennek ezek ejen nagy pompával, de

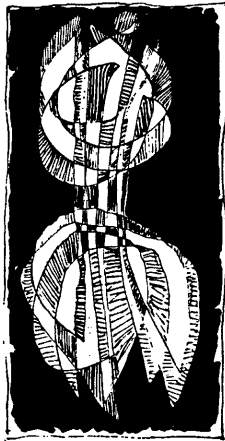
csak nem mutatkozott, mert a tépelt ruhájában nem esmertek volna rá. De az éhség erősen gyötörte. Már látszott es a kastély az erdő közepiben, hát gondolta, kér a cselédektől egy kis ennyivalót. Talán nincs megtiltva, hogy a szeginynek adjanak, mikő ojan három gavallir a palota gazdája. Hát amint benyit a kapun, sehol egy lélok. Egyszer csak hallja: „Fordulj vissza, szép kerálkisasszon, mett megbánod!”, A kerálkisasszon megdöbbsent a hang hallatán, de nem látott semmit. Gondolkodik, mit csináljon, ha már eddig eljött, egy láthatatlannak szavára visszaforduljon. „Nem teszem! Egy életem, egy halálom, de én ezt a kastélyt meglátogatom.” Hát elindult. Megy a főbejárat felé, hát csudák csudája igazat mondott a három kerálfi, ojan gyönyörűséges palota vót, hogy csak elámult a sok drágaság látán. Bársonval vótak a lépcsők bevonva. Aranyos firhangok a falon. Még magához sem tért a csodálkozástól, mikor hallja megint: „Fordulj vissza, szép kerálkisasszon, mett erőst megbánod!” Megdöbbsent. Ujra gondolta, hogy vajon ki lehet, aki rá ismert, és még sem mutatja magát. Kicsoda itt néki jóakarója, mikő ő itt nem lát senkit. De ojan szépen zengett a hangja, hogy gondolta, csak nem lesz ez a pelikány madár. Gondolkodik, megáll, környülnyiz, hogy vajon hol láthatná meg azt, aki szólogatja. Azt mondja: „Na meggondoltam a dolgot és visszamegyek! Eh mégse megyek vissza! Akarom látni, hogy kicsoda szólít”. Hát egyszer csak, ahogy bemegy a másik szobába, látja, hogy egy arany galickába van egy gyönyörű szép madár. Harmadszor es szólítja a madár: „Fordulj vissza szép kerálkisasszon, mett erőst megbánod!” A kerálkisasszon nézi, csudákszik, hogy honnat tud emberi szót hallatni ez a gyönyörűséges madár. Elhatározta, hogy most már csakugyan úrnője lesz ennek a gyönyörűséges kastélynak. Szerette volna, ha még valamit beszél a madár, de az csak azt mondta: „Fordulj vissza, szép kerálkisasszon, mett erőst megbánod”. Mit bánhatna meg ő egy ejen szép palotába? A legszebb kerálfi udvarol neki, hát mit bánhatna meg? Meg ha mán itt van, hát végignéz minden kis zegzugot. Egyik kék szoba, másik ruzsaszin, harmadik csupa aran. Egyik csudálatbul a másikba esett, még kilencvenkilenc szobán ment keresztül. Elcsudálkozott, mikor a századikba benyitt, mett ott egy parasztzoba. A szobába semmi más, csak az ágy meg egy-két szék. Fordul, hogy megy tovább, de nem birt kimenni, mett nem találta meg az ajtót. Ahogy keresi, tapogatózik, hirtelen egy gombot megnyomott, szétvált a fal. Hát irtózatos mélység fölött áll. Elretten, néz lefelé, hogy mi lehet az ott. Hát uramfia egy hatalmas mély kaszakut. Állandóan dolgoztak a kaszák, mint-ha gépezet hajtotta volna. Ugy megejedd, hogy mindent, amit szépnék látott, elfelejtett. Addig tapogatódzott, hogy elment onnan, de kétségbe esett, hogyha véletlenül valami más gombot nyom meg, még rettenetesebb látványba lesz része. Erősen el vót fáradval, megijedd, gondolta, hogy most már ugyse mer inset kimenni, megvárja, hogy hazajöjjön a három kerálfi. Szégyelte magát, hogy most mit fognak szólni, hogy betört a birodalmukba, de mitévő legven. hogyha nem akarja magát elveszteni. Mi lesz, ha megtudják a kerálfiak? De majd megbocsájtják. Nem hitte el nekik, amit meséltek, hát egyszerűen eljött es megnyézte. Hát egyszer csak megszólalt a szépen zenő pelikány madár. Hát ojan szépen énekelt, hogy elfelejtette minden ijedségét. Mikor éppeg indunyi akart kifelé, nyilik a palota kapuja, jó a hatlovas hintó. A kerálfiak kitessékelnék a hintóbul egy szépséges kerálkisasszont. Ahogy bemegy a palota kapuján, a pelikány megszólalt: „Fordulj vissza, szép kerálkisasszon, mett erőst megbánod!” A szép kerálkisasszon vissza es fordult egy szóra, a kerálfiak meg kezdtek csittitgani, hogy ezt csak egy pelikány madár mondja. De a kerálkisasszon se hallott, se látott, csak futott lefelé a lépcsőn, míg a legkülső kerálfi utol nem érte. „Áll meg, szívem szép szerelme!” De a kerálkisasszon futott, mint akinek a szömit kivették. A három kerálfi sem vót rest, egy-

szeribe rablónvá változtak. Ojanok vótak, mint a tigrisek. Egyik elmarkolta a haját, a karjára csavarta, a másik lökdöste, a harmadik rugdosta. Ugy sikotozott, hogy a másik kerálküsasszon haja az égnek meredezte magát. Hát a sikoltás mind közelebb hallik, addig addig, hogy bejöttek a kaszakut szobájába. Azt mondja a kerálküsasszon: „Bocsásatok szabadon, minden kincsemet oda adom”. „Nem a kincsed kell, szép kerálküsasszon, hanem az életed”. „Mindennemet odadom. Országomat es, csak az életemet hadjátok meg”. „Hiszen éppen az kell. Mindened a miénk most már, de az életedet nem adhassuk vissza. Ráfizetted a hiszékenységeddel, mint a többi kerálkisasszon es mind. Látod, ezt a szép palotát, mind kerállányok gyöngyeibül es ékszereibül építettük. Hogy tudd meg, mi erdei kerálok vagyunk. Se katonákat, se udvarnokokat nem tartunk, hanem tartunk szép kerálküsasszonokat a kaszakutba. Onnat még egy se tért vissza.” De hogy szavamat egybe ne keverjem, a kódnak öltözött kerálküsasszon ijedtibbe az ágy alá but, onnét nézte, hogy mit csinálnak a szomszéd kerál leányával. Az heába rimánykodott, könyörgött, letépték rula a gyöngyököt. Kitépték a fülbevalóit. Heába mondta ü, hogy odagyja, majd szépen kivesszi. A küsujjára egy rá vót szorulva a legértékesebb gyürü, hogy nem tudták lehuzni. Azt mondja kicsi kerálfi: „Egyet se kell vergődni vele. Vágd le, pajtás, az ujját!” Hát a küsujj ahogy léesett födre, bégurult az ágy alá. A kerálküsasszon úgy megijedt, hogy se hót, se eleven nem vót. Avval megnyomtak a falba egy gombot, s a leánt a kaszakutba lökték. „Na most, azt mondja az egyik, vegyük ki a gyürüt az ágy alól.” „Hadd el, ez a vadmacska úgy összekörmölte az arcomat, hogy meg kell mosakudnunk, es mán vár a másik kerálküsasszon, az eszematda. Az sem gondolja, hogy ma kukorékolt a kakas néki utoljára.” Aszondja: „Öltözzünk át, mett irtózatosan nézünk ki”. Hát kimentek, az ajtót nyitva feledték a kerállán szerencséjére. De a kerálküsasszon az ágy alatt meg se mert mozdulni. Megvárta, mig előállt a hatlovas hintó s akkor kibujt az ágy alól, szobákon keresztül, lépcsőkön le futott, mint akinek a szemit vették. Nem nézett se jobbra, se balra. Egész hazáig erőst futott. A kerálfiak meg elmentek a vendéglöbe, nagy murit csináltak. Aszongya a kerálküsasszon: „Édes jó apám, dupla őrséget a kapura!”, A kerál nem ismert a lányára. De a kerálküsasszon, mint egy hadnagy a parancsokat osztogatta. Gondokodik a kerál, mi lelte az ő jószívü, drága, kicsi leányát. „Megörült, nagy hadvezér akar lenni?” Hát egyszer úgy éjfél tájban jön a három daliás kerálfi. Megperdültek a dobok a fogadtatásokra, es nagybüszkén bélovagolnak a várba. Mikor beértek a fogadószobába, a kerálküsasszon fut a legkisebbik nyakába. „Na szivem szép szerelme, ma tanálkozunk nálatok otthon a palotában.” Megcsillant a három legény szöme, de a szomszéd szobából elétörtet az apród a bilincsekvel. Még észre se tértek a kerálfiak a meglepetéstül, már es meg vótak bilincselve. A kerálfiak csudálkoztak, hogy mit akarnak velük. Kérdezi a kicsike kerálfi: „Mi van, szüvem szép szerelme?” „Semmi.” Parancsolva szólt a hangja: „Ha igazán felelsz, el lesz a bünöd feledve”. Aszongya a kerálfi: „Kérdezzél”. A kerálküsasszon elővesz egy ujjacskát: s rajta egy gyönyörűen ragyogó gyémántgyürü. „Ismered ezt?” „Nem én. Sose láttam.” „Ejen beszédet csak rablólut lehet hallanyi, maj megismered s vele együtt a kaszakut titkát, amejik a századik szobátokban van!” A kerálnak meg csak szeme szája elállt a nagy csudálkozásba, hogy mit akar a leánya. Hatlovas hintóba bérakják őket. A kerálküsasszon elül paripán, mutassa az utat. Heába rimánykodnak a legények, könyörögnek. Amikor oda értek fel a kaszakut szobájába egyenesen, mind a hármat sorba bélékte a kaszakutba. Mikó hazament, akkó mondta meg, hogy a három kerálfi három rablóvezér vót. A főurak es a szomszéd kerálok leányait sorba kifosztották es megölték. No ment es a nagy vizsgálat a főuraktul, de jobban mondva, ment vóna, ha lehetett vóna, mett a kaszakut

éjjel-nappal dolgozott, soha meg nem állott. Így a főurak csak csináltak a kutra egy egyetlen nagy sirhantot. A kerálküsasszonnak adták a gyönyörű palotát, s vele együtt a szépen zengő pelikány madarat. De a pelikány madár többet sose mondta, hogy „fordulj vissza, szép kerállány!” — hanem: „Csak előre, szép kerálküsasszon! Föl a fejjel, lesz még boldogságod”.

A kerálküsasszon kiment az erdőbe, megtalálkozott egy szegény vándorlegénnyel. Egyszeribe megtetszett s azt mondta: „Ásó, kapa s a nagy harang válasszon el minket!” Nagy lakodalmat csaptak. Dióhéjba kerekedtek, s a Dunán leereszkedtek, s még máig es élnek, ha meg nem haltak.

(Kovács Julia, 61 éves, Vojlovica)

A szélördög

Vót egyszer, hó nem vót, hetedhét országon es tul, ahol a kurta-farku malac tur, vót egyszer egy királ. Ennek a királnak vót fia es három leánya. Mikkó az öreg királ készült elhagyni a világot, meghatta testamentumban, hogy a leányokat annak adják, aki kéri. A fiuk meg is fogadták, hogy be fogják tartanyi, amit az apjuk parancsolt.

Meghalt a királ, eltemették. Mikkó a haloti toron ültek, megkopogtassák az ablakot. „Alusztok-e, királfiak?” Kinéznek, hogy ki kopog, hát egy oroszlán! „Jöttem a legnagyobb leányér, feleségül veszem.” „Tyüh kutya eb, mindjárt lelőlek, te akarod elvenni a hugomat?” A kicsi királfi azt mondta: „Édesapám szavát nem szabad áthágni”. Odaadták hát a leányt az oroszlánynak az ablakon keresztül.

Másik este jött a tigris a középső leányér, de a két nagyobb királfi nem akar beleegyezni, hogy lehet egy leánt vadállatnak adni. Azt mondja a legkisebbik: „Oda kell adnyi!” Odaadták a középső leányt is.

Harmadik este kopognak az ablakon: „Jó estét, kirájjfiak, jöttem a legkisebb királleányér. Anevem griffmadár”. Azt mondja a két királfi, nem elég, hogy a két nagyobbikat vadak vitték el, hanem ezt a legkedvesebbet meg egy nagy madárnak adjuk, nem, ezt nem teszük!

Azt mondja a kicsi királfi: „De igen, adjuk annak, aki kéri. Igy van ez meghagyva!” Elvitték a legkisebb királleánt es.

Nó még azt hatta a királ, hogy halála után mindegyik fia egy éjen át virrasszon. A temetőbe kiment a legöregebb királfi, nem tudott elaludnyi, félt. Egyszer tizenegy óra felé nagy zúgást hall. Kapta magát s haza futott. Kérdezi a tesvére, mit látott. „Majd meglátod te es holnap este!” Nem árulta el, hogy ü gyáva vót.

Másik este kiment a középső királfi, ü es ugy járt, mint a másik. Haza futott, ugy megijedve, nem várta meg a zúgást.

Harmadik este kiment a legkisebb királfi, sétált a temetőbe édesapja sirja körül. Fáradtságot érzett, lefeküdt a sirdombra, de nem aludt. Egyszer hall nagy zúgást. Mi lehet az? Már csak megvárom! Hát mikkó odaérnek, rengeteg katonaság, kocsik, lóhátas katonák, ágyuk. Megszólitja őket, hogy hova mennek.

„Menyünk másik országba, ott van egy ereg házba egy szépséges szép leán. Ugy őrzik, mint a tisztított búzát, mer a szélördög el akarja lopni. Azt megyünk megmenteni, de hogyha nem szereti meg a báró urat, akkó meg es öljük.”

„Vegyetek be vezérnek én tudom az utat, s elvezetlek. Nálamnál jobb vezetőre nem akadtatok volna!”

Hát amint mennek, megtalálkoznak Éjfélivel, egy gomojót teker. „Hát hová mész te?” „Hát mit gondolsz?” „Éjfél van!” Megkötötte a két kezit, hogy ne tudja a fonalat tekerni, mer neki haza kellett érni reggelre. Mennek tovább, öt-hat óra járásnyira hát jó a Nap, egy arany-gomojót teker. „Hova mész te, Nap?” „Hát megyek az utamba, hát már virrad mindjárt.” Megfogta a napot, megkötötte a két kezit, hogy ne tudja tekerni a gomojót. Elmentek, odaértek, hát egy nagy küfal esett közbe az üveg ház körül. Tanakodnak, hogy hogyan lehetne oda bémenni. Azt mondják: „Hoztunk vos szögeket, beléverjük a falba, az lesz a grádics, es azon maj átalmegyünk a falon. Ű vót a királfi a legelső, leült a legtetejére a falnak. Igy egyenkint jöttek a katonák fel. Mikkó fölértek, ű csak fogta nyakon, levágta a fejit, berepétette belül a várba. Mikkó elvégezte mind, leszállt, megnézte az üveg házat, ott aludt a szépséges leán. Nézi. Ugy szerette, de ugy megszerette. De vot benne becsület. Figyelte a leánnak a szuszogását. Hát egyszerre a padló alól kitekereg egy kégyó, ment egyenest a leánhez. Ű meglátta. Ki a kardot. Összevissza aprite a kégyót. Akkor felemelt egy deszkát, a kégyónak a darabjait oda bésodorta, a padlót felmosta, hogy ne vegyék észre, hogy másodsor mentette meg a leánnak az életit. Megvigyázkodott s lássa, hogy a lánnak az arcára cseppent egy csepp vér. Mit csináljon mos? Ha a kardjával lekörmöli, elvágja az arcát. Ha vizes ruhával ledörgöli, ez hideg, felijed. Legjobb lesz, ha lenyalja nyelvivel.

Mikkó ű nyalta vóna le, a leán felébredt. A leán kinyitotta a szemit, s lássa, hogy egy szép ifju a nyelvivel nyalta az arcát. Szörnyen megijedt, azt se tudta mit csináljon. A legény ki akart menni, de kérte szépen, ne nyissa ki az ajtót, mer elviszi a szélördög. De ű nem hitte, azt gondolta, a kégyó a szélördög. Mikkó ű az ajtót kinyitotta, odadörömbölt a szélördög, es elvitte a leánt.

Sirtak a zülei s kérték, ha már kétszer megmentette, maradjon ott, az üvé lesz minden, egy fél ország, a haláluk után az egész ország. De ű nem marad. Ű visszahozza a leányt, ha addig él es.

Elbucsuzott a szülőktül s indult hazafelé. Hát mikó megyen, jó jajszóval bögvé az Éjfél. Csapják el, mer az emberek addig aludtak, hogy az oldaluk es fáj. „Hogy lehetsz ilyen kegyetlen? Már harmadszor kellett volna éjfél megjelentennem, s egyszer se tudtam!” Eloldotta a kezit. „Na, végezd a dolgodat!” Megfutamodott Éjfél, mind akinek szemit vették.

Ment nemsokára megtalálkozott a Nappal, az es haragudott, szidta, hogy majd meghalnak ember, állat, ojan ehesök. Na elolta ezt es. Futott a Nap, lóháton se érték vóna utól. Ki es süttött abba a pillanatba. Hazaér, kérdezi a testvére: „Na jó hosszi éj vót? Hogy tudtál ojan sokat virrasztani?” „Ez vót apám parancsa.” Többet nem szólt semmit. Süttetett, pogácsát tett a tarisznyába, elindult, hogy megmentse a leánt. Megy, mendegél, meglátott egy öreg, vén boszorkányt. Kérdezi: „Hová mész te, királ?” „Megyek, keresem fel a szélördög országát!” „Jaj, édös fiam, még csak hirit sem hallottam, hanem itt van egy vár s ennek a gazdája egy oroszlán, de egybe királfi, csak el van átkozva, hogy addig viseli az oroszlánbürt, mig valaki bé nem megy a várba. Oda pedig élő ember nem juthat bé, fojton forog, kaszákval van megrakva, eszevágja,

aki élő, de van egy óra, mikró megáll. Hogyha bé tunnál ugranyi, szerencsés leszel, de ha nem, akkó halálfia vagy. Lehet az oroszlán tud a szélördög-rül."

Odaért a királfi a vár mellé. Várja, hogy megálljon, de, édes gyerekeim elfelejtettem mondani, hogy féltette a feleségit az oroszlán erőst. Egyszer megáll a vár, mind a villám, úgy béugrott. Mikró béugrott a királfi, hát kit lát ott, a legidősebb leántestvérit. Ez odafutott, ölelte, csokolta, sirt, kacagott, azt se tudta, mit csináljon örömébe. „Hogy jüt-tél ide? Mi járatba vagy?” „Keresem a szélördög országát, nem tud-e az oroszlánsógor valamit róla?” „Maj megkérdezzük tüle” — feleli a tesvére „De édes testvérem, tudod-e mi ett a baj? Buj el valahová, mer ha a két nagyobb volnál, megölne, de téged ha hétszer elnyelne, hétszer kiokádna örömibe.”

Egyszer csak megcsendül a vár, érkezik az oroszlán. Mikró hazaért, levette az oroszlánbört, ojan szép férfi lett belőle, hogy kimondani se lehet. „Agyonisten, feleségem, hazajutottam, de emberszagot érzek! Ki lehet az a merész, aki ide be merte tenni a lábát?” „A tesvérem” — mondja az asszony. „Melik, melik? — ordította az oroszlán. — Ha a két nagyobb, rögtön halálfia, de ha a kisebbik, ölbe veszem s ugy hordozom, mint egy kicsikét.” „Igen, igen, a legkisebb!” „Hol van, hol van?” De nem merte a leán megmondani egyenlőre, csak mikó lehült az oroszlán öröme, mer egybe üt es megmentette az oroszlánbürtül. Ű nem tudott róla, hanem elvezette a tigris sógorhon. A királfi azt es megmen-tette, de az se tudott róla, hanem a griffmadár, az tudott. Hátára vette s elvitte a szélördög birodalmába. Ott volt egy mező, s azon egy bika, akit egy szóga őrzött. Odaérnek, a királfi elbocsátotta a szolgát, ű meg felha-sította a bika hasát a kardjával, abba volt egy galicka s a galickába egy pár gerlice s két tojás. Vitte a galickát, mer abba vot a szélördög tudománya. Akkó a griffmadár felvette a hátára s odarepült vele a leánhoz. Felvette a leánt es hátára s elindultak. Utközben etetnyi kellett a griff-madarat husval. Mikró mán elfogyott a hus, a madár megest kért, akkó a királfi a saját husából vágott ki egy darabot s odadobta neki. Erre felébredt a szélördög s ojan vihart támasztott a tengeren, hogy a hullámok a fejik felett csaptak esze. Megijedtek erőst, mer még messze vot a part. Hát a leán kicsavarja a két gerlice nyakát, abba a minutába kicsibb lett a vihar, utána meg eszetörték a két tojást s ezel megdöglött a szélördög. Mehettek haza, boldogan, mert a griffmadár es megszabadult a varázstul

Mennek a leán szüleihen, azok mán elvesztették a reményt, hogy valaha látják a lányukat. Hát akkó érköznek meg éppen a leánnal. Az öregek örömben néki ajánlották a leánt az országgal. Semmi akadál nem volt a lagzinak, megülték. Utána elmentek a királfi országába.

A két királfi nem tudta otthon, hogy mit csináljanak. Hát hazajött a királfi, megtette tesvéreit hejtartóknak, ű maga meg két országba es királ volt.

Máig es élnek, ha meg nem haltak.

(Kovács Juli néne, 61 éves Vojlovica)

Lidérces messzi fény

G. Czimmer Anna

Az 1960. évi irodalmi Nobel-díj kitüntetettjének személyében a világ olyan költőt ünnepel, akit nem ismer. Még honfitársai közül is, kikhez anyanyelvükön, franciául szól, kevesen tudják őt követni azokba a szellemi régiókba, amelyekben költészete repdes. Leginkább csak az irodalmi ínyencek szűkebb köre és néhány költőtársa ismerte és kísérte figyelemmel költői és emberi útját. Népszerű nem volt, és nem is lesz soha. Miért? A költői szabadság legmagasabb fokának megvalósítója. Elszakadva mindenkitől, még a saját maga külső látható életétől is, senki véleményével nem törődve, megértés vagy meg nem értés iránt közönyösen, sikerre nem pályázva, anyagi gondoktól érintetlenül, tiszta és legmagasabb ihletből énekel. Nem a külső világ hatásai nyomán támadt reflexióit éneкли meg, hanem önmaga belső világának kivetítését a külvilágra, mint egy soksikú tükörfelületre. Költeményeinek muzsikája mint valamely rejtjeles üzenet kopogtat tudatunk küszöbén. Részleteiben fel nem foghatjuk, még ha minden szavát meg is fejtjük, de az egészből egy nagy és magával ragadó életigénlést érzünk lüktetni.

„Költő, itt az ideje, hogy neved, származásod és fajtád elragozd” — biztatja önmagát a *Száműzetés* ciklus egyik poemájában.

Őróla nem volna szabad „szárazon” írni, hanem csak azokkal a színekkel, ízekkel és túláradó életnedvekkel, amelyektől költészete duzzad. De ehhez összes műveinek ismerete szükséges és az összes rejtjeles üzenetek megfejtése. Lássuk tehát csak a „száraz” életrajzi adatokat.

Anyakönyvi neve Jean-Marie Alexis Saint-Léger Léger. Született 1887-ben a Kis-Antillák Guadelupe-szigetcsoportjának legkisebb szigetcskéjén, melyet szelek szigetének neveztek el s ahol a francia anya-

országból bevándorolt apja dúsgazdag ültetvényessé lett házassága révén. Színesbőrű szolgák seregétől körülvéve, egzotikus környezetben élte mesébeillő gyermekkorát. Hétéves kori fényképén feltűnik a matrózruhás elegáns fiúcska tágranyílt szeme, egzaltált tekintete. Olyan, mintha a csodák országában nézelődne. És valóban, az ő társadalmi helyzetében nem is volt másként. De ugyanilyen tágranyílt szemmel néz tizenhat éves korában készült képén is, mely a dél-franciaországi Pau városkában mint középiskolás diákot örökíti meg, abban az időben, amikor első versei jelentek meg (*Dicséretetek*). A kerek szemek az élet során fokozatosan összébb és összébb szűkültek, és a meglelt korú férfi már csak pillái szűk részén át nézi a világot. Mennyi mindennek kellett történnie „a kis és nagy világban”, míg ezek a tágranyílt, világba csodálkozó szemek össze-szűkültek és e szavakat diktálták: Pilláim részétől a hegyormok vonaláig egygyé válva önmagammal...

A kis- és nagydiák Alexis Léger igen sokféle tanulmányt végzett. Talán a Pireneusok közelségének tudható be, hogy behatóan foglalkozott geológiával, botanikával, zoológiával. Az antik bölcseket, költőket, a Bibliát korán, elmélyedve tanulmányozta. A Bordeaux-i egyetemen jogot, bölcsészetet és irodalomszakot végzett. Orvostudományt is hallgatott. Végül pedig szaktudományának a politikát választotta, és Paul Claudel tanácsára külügyi szolgálatba lépett, közvetlenül az első világháború kitörése előtt. Paul Claudel, Francis Jammes és Valéry Larbaud voltak az első idősebb költőtársak, akik felfigyeltek költészetére, és barátságukkal adták jelét a nagyrabecsülésnek. Diplomáciai szolgálata során öt évig (1916-tól 1921-ig) élt Pekingben, s ezalatt bejárta Kínát, Japánt, Koreát, egy Góbi-sivatagi expedíciót lóháton kísérve, megismerkedett a mongol jurták lakóival. Vitorláshajón a Maláj-szigetek tengerének világát is megismerte. Ázsia elbűvölte és új alkotásra ihlette (*Anabázis*), de míg diplomáciai szolgálatban állott, művét nem közölte. Később Párizsban a Briand kormány külügyminisztériumában, majd mint politikai szakértő a washingtoni nagykövetségen működött a második világháborúig. 1940-ben a németekkel kiegyező Pétain kormány Alexis Légeret degaullista magatartása miatt megfosztotta állampolgárságától, eltiltotta a becsületrend viselésétől, száműzte, és vagyonát elkobozta. Ettől fogva Washington lett második otthona. Párizsi lakását a németek feldúlták és több kéziratát megsemmisítették. Észak-amerika államaiban, Kanadában és az Atlanti-óceánon bolyong és megírja a *Száműzetés* című költeményciklusát. A felszabadulás után rehabilitálják, de ő nem tér vissza a külügyi szolgálatba, nyugdíjba megy. Franciaországba azóta is csak ritkán és rövid időre látogat el, dél-franciaországi birtokára. Washingtonban tartózkodik többnyire. Említésre méltó, hogy szülőföldjére, a szélfújta szigetekskére soha többé nem tette a lábát. Nem kockáztatta meg gyermekkora tündéri emlékéiről őrzött illúziói szétfoszlását a valóság megvilágításánál. Azóta írta meg legnagyobb művét, a *Szeleket* és a hozzá csatlakozó, hattýúdálnak szánt *Keservek... és ti Tengereket*.

Ez a nagy, magányos világjáró, mint számtalanszor vallja magáról, mindenüt idegen. „Hol vagytok, ó barátaim, kiket sohasem ismertem?” — sóhajtja már első dalciklusában, a *Dicséretetekben*, gyermekkorára emlékezve és később a *Száműzetésben*: „En idegen vagyok a világ valamennyi homokpartján”. Minden fényképen egyedül áll, összeszűkülte szemekkel néz a távolba vagy az égi magasságokba „és homloka nagyobbodik a franciasapka alatt”. Társasága a tenger hullámai és sója, a szelek, az esők, a hó, a kövek és a homok.

Életpályája és költészete, bár a legszorosabban összefügg, mégis élesen elhatárolt. Ez a határ nemcsak vonalszerű, hanem bizonyos távolságot is magábfoglal. A Hivatalnok eltakarja a Költőt. A Költőben pedig nem érezni a Hivatalnokot. Az az óriási ismeretanyag és élmények, melyeket tanulmányai és utazásai során szerzett, költészetében egészen eredeti és egyéni kifejezésformákban, a legmeghökkenőbb képzettársításokban, neologizmusokban és szóképekben csapódik le, kristályosan és mégis talányosan, gyakran a „józan” gondolatmenet logikájával nem követhetően. Nem befeléforduló „elefántcsonttorony” költészet ez, hanem inkább az üveghegy tetején kacsalábon forgó várhoz hasonlítható. Nagy nekibuzdulásokkal megostromolható, de reménytelenül bevehetetlen vár, mely messziről és magasról villantja felénk színeit és fényét, és muzsikál, hívogat, de nem sugároz meleget. Próbálták magyarázni, de belefáradtak. Megszámolták, hogy egyes versciklusaiban hányszor fordul elő a „szép”, a „nagy” a „tisztá”, a „magas” jelző, analizálták a verssorok szótagszámainak váltakozását, de mindez nem segít, éppúgy mint ahogy az orchideáról nem nyújt fogalmat a szirmokon tarkálló pettyek száma és szeszélyes elhelyezkedése.

Első énekciklusa a *Dicséretesek* (Élőges) nem más, mint nosztalgias lelkendezés a térben és időben örökre elmerült gyermekkoráért és szülőföldjéért. Ízelítőt nyújt belőle alábbi fordításkísérletem, mely nem igényelheti ugyan a költői fordítás megnevezést, de nem egészen csiszolatlan tartalmi tolmácsolásnak megfelel:

Egy gyermekkor ünneplésére

„*És anyám szolgálói, fényesbőrű nagy lányok...
És a mi meseleső pilláink... Ó
tisztaságok! Ó kegyek!*
*Felidézve minden dolgot, elsorolom, hogy milyen nagy volt, idézve minden
állatot, elsorolom, mily szép volt és jó volt.
Ó én nagy-nagy
falánk virágaim, hogy falfák fel
legszebb zöld bogaraimat. A kert virágcsokrai a családi temetőre illatoztak.
És egy nagyon picike hűgom halva feküdt; jószagú mahagónifa koporsója ott
[volt
három szoba tükrei között. És nem kellett volna agyondobálni a kolibrikat,
[kavicccsal...
De a föld háta meggörnyedt játékainkban, miként a szolgáló teszi, kinek
[joga van
egy székhöz, hogyha a házhoz tartozik...
...Növényi buzogások, ó tisztaságok, ó kegyek!...
És aztán azok a legyek, egy légyfajta, a kert végső szintje felé, olyanok voltak,
mintha fény énekelt volna!
...Emlékszem a sóra, emlékszem a sóra, mit sárga dajkám törölt ki
a szemem sarkából.
A fekete boszorkány bölcselkedett tisztességében: „A világ olyan, mint
egy fatörzsből vájt csónak, csak forog, forog, és nem tudja, hogy
a szélnék nevetnékje vagy sirhatnékje volt...
És mihelyt a szemeim igyekeztek lefesteni egy világot, mely a
ragyogó vizek között himbálózott, ismerték a sima sudarú árbócokat, az
árbócosarakat a levelek alatt, az árbóctartó hidakat és a vitorlarudakat,
[a lán kötélzetét,
hol a nagyon hosszú virágok
beléveszték a papagájrikoltozásba.*

Ezek az énekek nem ún. „ifjúkori zsengek”, amelyeket jóindulatú elnézéssel kell fogadni, hanem S. J. Perse egész költészetének első tiszta alapakkordjai, melyekben már minden jellemző tulajdonság megtalálható. A „három pont”, az „És”-sel kezdődő bekezdések, az „Ó”-k és „ah”-ok, a csapongó képzetek és a mondattani különösségek mint múlt és jelen idő, egyes és többesszám keverése, személytelen igék stb.

A *Dicséretetek* után tizenkét évi szünet következett, melyet csupán A *Herceg barátsága* című ciklus hidal át (a fiókban) 1924-ig, az *Anabázis* megjelenéséig. Ekkor veszi fel a Saint-John Perse költői nevet, amely mögött nem sejtik a diplomatát. Az *Anabázis* S. J. Persenek legismertebb, legtöbb nyelvre átültetett nagy poémája. Ázsiai ihletből fakadt és Ázsiában íródott, részint a mongol pusztákon, részint Peking közelében egy taoista templom hős csendjében, hová a költő gyakran kijárt. Címe azonos Xenophon *Anabázisával*, amelyben tízezer főnyi görög sereg visszavonulását írja le Kyros hadjárata után. Perse *Anabázisa* is egy nagy hadvonulást ír le, de semmi más köze se nincs Xenophonéhoz. Tíz énekre tagozódó, éposz-szerű, nagy hősi ének... lehetne, ha úgy írta volna meg. De nem. Nem annyira katonai hódító hadjáratról, mint inkább civilizáló expedícióról van szó, melynek hőse a nagy Hódító, személytelenné szublimált, absztrakt alak. Egy személyben hadvezére, törvényhozója, uralkodója és főpapja népének. A világtörténelem nagy hódítóinak egyikére sem lehet ráismerni benne, mint ahogy a határvonulat térbelisége is meghatározhatatlan. Nagy Sándor, Dárius, Xerxes, Dzsingisz-kán, valamennyien előképei, de még Mózes is. A Költő a Hódító kíséretében jár, de nem mint krónikáíró, hanem lírai epizódok énekesé, hangulatképek festője. Íme egy szemelvény:

C h a n s o n

*Lovam megállott a gerlicéklepte fa alatt, füttyentek egy olyan tiszta füttyöt, mely nem ígér semmit azok partjainak, akik mindezen folyókat birto-
kolják. (Eltő levelek reggel a dicsőség jelképéül szolgálnak.)*

*

Es ez egyáltalán nem azért van, hogy egy ember ne legyen szomorú, hanem hogy napvilág előtt felkelvén, bölcs érintkezésben egy vén fával, állát az utolsó csillagra támasztva, lássa az ég alján ezeket a nagy, tiszta dolgokat, melyek éhomra öröme fordítják őt.

*

Lovam megállott a turbékoló fa alatt, füttyentek egy még tisztább füttyöt... És béke azoknak, akik nem látták meg e napot, ha a halálba mennek. De testvéremtől, a költőtől újságok vannak. Irt egy finom dolgot is. Es vannak egynéhányan, akik megismerkedtek vele.

Az *Anabázis* után tizennyolc évi hallgatás következik. A Diplomata teljesen eltakarja és elnémítja a Költőt. Fiókjában gyűltek ugyan a gyöngybetűs kéziratok, melyek az ógörög íráshoz hasonlóak, de nem közölt semmit, vagy elvesztek. Csak a száműzetés nyitja meg 1942-ben

mondanivalója zsilipjét, és *Exil* című ciklusa New Yorkban jelenik meg. Nagyon különös költemények ezek. A költő emberi méltóságérzete magasabbra emelkedik, valósággal a magány arisztokratikus gőgjébe zárkózik. A költő társaságához csak a Király, a Királynő és a Herceg tartoznak, ezeknél kisebb rangú halandó nem fordul elő költeményeiben. Önmagát is gyakran aposztrofálja száműzött Hercegnek, de nevezi magát Dálnoknak, Mesélőnek, Varázslónak, Tékozlónak is. Leggyakrabban azonban Idegennek.

A ciklus intonáló éneke ilyesformán hangzik:

Nyitott kapuk a homokon, nyitott kapuk a száműzetésbe.

A kulcsok a világítótornybeli embereknél és a világhi élő csillag a küszöb [kövén].

Házigazdám, engedd át nekem üvegfalú házat a homokban.

A gipsz-Nyár élesíti lándzsavasait sebeinkben.

Kiválasztok egy nyílt és semmis helyet az évszakok csontlerakátul.

És a világ összes homokpartjain az isten füstölgő szelleme elhagyja azbeszt [fekhelyét].

A villám rángógörcei a tauriszi hercegek elbűvölésére valók.

Csodálatraméltó költészet ez. Nem érezzük ki belőle a kivetett sebzett ember nem a száműzöttek panasza szól belőle, nyoma sincs benne lázadásnak, mondhatni megbékélt hang ez. A száműzetés kenyere nem lehetett neki nagyon keserű. A költő, igaz, „itt van kora emberei közt”, de mintha vitrinben volna. Az „üvegház a homokban”, a „nyílt és semmis hely”, melyre céloz, Long Beach Islandban volt egy tisztelője birtokán. A költőben lassú átalakulás megy végbe, a korral járó természetes érési folyamat. A száműzetés idejének lejártával találja meg igazán önmagát. Megírja a *Szeleket* (Vents), legnagyobb poémaciklusát. Száztíz oldalon 2500 verssorra terjed. 1946-ban jelent meg Párizsban. Egy egész új kozmogóniát ír le benne, melyben a Szelek ugyanazt a szerepet töltik be, mint Szent János Evangéliumában az Ige. Mindennek a kezdete és mozgó, formáló ereje. Hatalma kiterjed a földre, folyókra, fákra, madarakra, megszabja a világtájak éghajlatainak törvényeit. A költőt is átjárja és áthatja, mint ihlet inspirálja. Az inspiráció, ihlet, a lehetetlen rokon fogalom. A szél ereje által eggyé válik a gondolkodó, a gondolat és a gondolat tárgya. Így születik meg a poéma, így vallja a költő.

A *Szelek* csupa hosszú költeményből áll, melyek fordításával még nagyon kevesen birkóztak meg. Többféleképpen értelmezhető szóképekkel és fel nem fogható vonatkozásokkal túlzásfolt szöveg ez. Csak néhány töredék ízelítőül:

Rovarok repülései a felhőkön át, melyek hovatovább elvesznek a térségben, mint szent szövegek töredékei.

*

Az egész föld, odalenn a sötét szőlőskertek alján, élőfáival, mint az árnyék és hűvösségnek Bibliája e világ legszebb szövegeinek kigönggyöltésében.

*

Hallom a föld egy új korszaka csontjainak növekedését.

De ha minden ismeretes már előttem, akkor élni nem annyi-e, mint viszontlátni?

*

És a Költő még köztünk van... Lehet, hogy ez az utolsó óra, ez az utolsó perc, éppen ez a pillanat... És nekünk olyan kevés időnk van a születésre ebben a pillanatban!

Az átalakulás a költő szemléletében tovább halad. Elérkezik az ember földi állapotának könyörtelen felismeréséhez. A költő átlép az „arbitr”, ítélőbíró szerepébe. Vége már a lelkendezéseknek. Aggódó pillantások a jövőbe, vészjelek, sikoltások. Ezek csendülnek ki ezidőszerint utolsó költeményciklusából, a Keservek... és ti Tengerekből, mely 1953-ban jelent meg.

„Megríkatlak benneteket, ez nagyon nagy kegyelem.
Síri kegyelemből, nem szenvedésből, mondja a legszebb ének Éneklője;
És a szívnek e tiszta felindulásából, melynek forrását nem ismerem,
Mint a tengernek az a tiszta pillanata, mely megelőzi a szellő rezdülését...”
Így beszélt a tengeri ember...

*

„És már más erők feszülnek lépéseink alatt, a kő tiszta napállása alatt,
[a fémbe]
és az új neveket kapott sókban...
...Ampulla-ember, antenna-ember, a tudás láncával terhelt ember...

*

„Üdvösségünk a sietség és a pusztítás. A türelmetlenség az úr mindenütt.

*

...De hisz az ember az, aki működik!... Felemeli-e szavát valaki a világon?...
Sietni! sietni! Tanúságtétel az embernek.

*

És a költő velünk van, korat embereinek útján.
Hivatása közöttünk: világossá tenni az üzeneteket... Nemcsak az írást,
hanem magukat a dolgokat. Élő mivoltukban és teljességükben nézve...
Megőrizni, nem a másolatokat, hanem az eredetieket! És a költő trása követi
a jegyzőkönyvet.

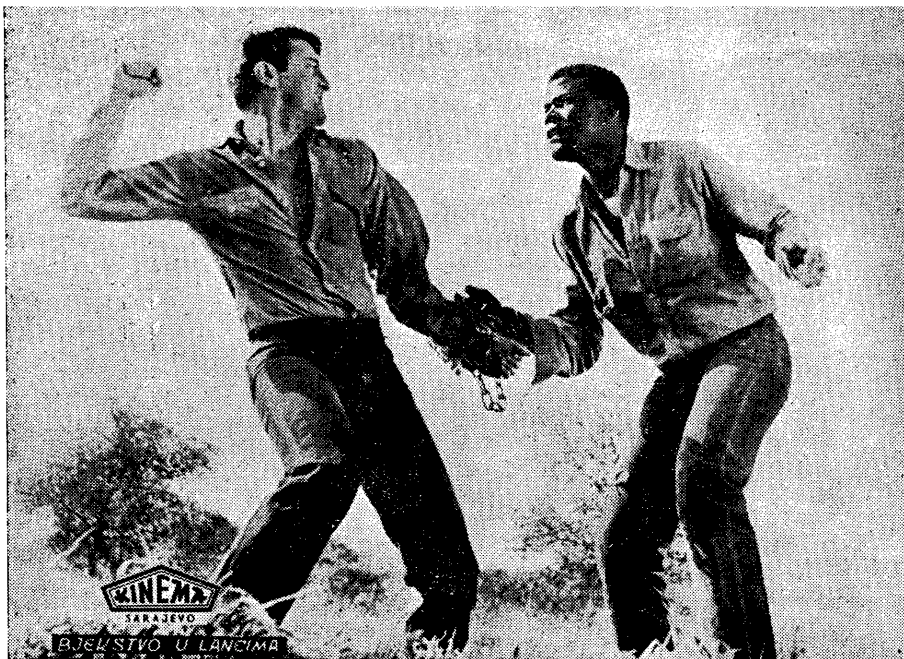
*

A világ összes útjai hozzám vezetnek, hogy egyenek a kezemből.

Igen. A világ összes útjait hozzá vezeteli a Nobel-díj. De e költő tenyeréből nem tud mindenki csipegetni. A francia diákok se járnak hozzá szintaxist tanulni.

Olvasása közben ezerszer kérdezhetjük: Miért? Miért így, ezekkel a szavakkal? Nincs rá felelet. Őt úgy kell venni, ahogy van.

Költészete életigenlő, reményt nyújtó költészet, s ezért felemel. Emlékeztet — nem hasonlít, csak emlékeztet — a világirodalom legegynagyobbjaira és névtelenül fennmaradt nagy költői műveire. Homérosz áradása, Pindárosz szárnyalása, szent János *Jelenéseinek* képtelen káprázata, az *Énekek Énekének* rejtélyes csapongása, egyiptomi papirusztekercsek himnuszai, primitív népi szertartások és ráolvasások pogány áhitata és vadsága... és mindezeket túl még valami egészen különleges Saint-John Perse-i egzaltáció, szertartásos pátosz, dagályosság és jó adag modorosság is: ez ő. Nincs szó itt utánzásról, még csak inspiráló reminiszenciákról sem, hanem olyan szellemi találkozásokról, amelyek csak a legnagyobbaknak adtak meg. Ő is azok közé tartozik, akiket Babits így definiált: „Téren és időn át üzennek és felelgetnek egymásnak”. Kérdezhetjük, hogy mi az „a villám szintaxisa”, a „kő tiszta solstitiuma”, milyen a „néma lárma”, a „gipsz-Nyár”, a „só és június tajtékja”, a „kék hajnal” és a „tél, mely bolyhos, mint a bölény”; kérdezhetjük, hogy mit akar az ilyenekkel: „A Királynő tetoválói száműzetésben és haldokló majmok ringatói nagy szállók alján”; kérdezhetjük, hogy mi baja van folyton a sóval, a küszöbvel és a homokpartokkal, mert ezek úgyszólván minden költeményében megtalálhatók a legbizarrabb képzettársításokban. Ezekre a miértekre nincs felelet, akárcsak ha azt kérdeznők, hogy a pille szárnyán miért van pávaszem, és miért ott van, ahol van. Olyan költőtársak, mint Claudel, Gide, Valéry, Larbaud, Claude Roy, olyan műfordítók, mint Eliot, Rilke, Ungaretti, akik nagyra tartják, megbízható bírák. Aragon viszont elmarasztalja komplikáltsága miatt. Más nyelvre való átültetése rendkívül nehéz, nemcsak tartalmi okokból, hanem költői formája miatt is. Verseit szereti és-sel, mint-tel vagy három ponttal kezdeni, mintha néma belső monológok vizuális folytatásai volnának. És kétségtelenül azok is. Kicsit talán mégis sok a pátosz ebben a költészetben és néha szenvedő nyögécselésbe csap át, s ezt őszintesége sem teszi jóvá. Máskor viszont önapoteózisba emelkedik. Verselésének alapelemei többnyire tizenkét szótagú szólamok (alexandrin), s ezek váltakoznak tíz-, nyolc- és hatszótagú sorokkal. Rímet ritkán használ, és ha igen, akkor se sorvégi, hanem sormetsző vagy szakaszvégi ráütő rímeket. Díszítő elemei alliterációk, szóképek, szójátékok és ref-rének. Ezek a fordításban nagyjából nem adhatók vissza, és az eredeti szépsége áldozatul esik a tartalmi megközelítésnek. Az *Anabázist* lefordították angolra, németre, olaszra, spanyolra, oroszra, románra és svédre. Egyéb szemelvényeket fordítottak a fentiekén kívül hollandra, szerbre, magyarra. Míg újabb vállalkozó nem akad, új nekibuzdulással, addig ismeretlen marad a tömegek számára. Ha pedig lefordítják, akkor is megmarad „Északi-fok, titok, idegenség, lidérces messzi fény”-nek.

Jelenet A megbilincseltek című filmből

SZEMLE

A megbilincseltek

Kalapis Zoltán

A hollywoodi filmek egész sora foglalkozik Amerika egyik legfájóbb problémájával, a fajgyűlölettel, amelyet azonban semmi esetre sem lehet azonosítani csupán a négerkérdéssel. Az amerikai társadalom sok egymástól elütő, egymással össze nem férő rétegekből tevődik össze, és az ebből származó ellentéteket az együttélés aránylag rövid szakaszában különféle okok miatt nem sikerült áthidalni. Ime néhány film Hollywood háború utáni terméséből, amelyek az amerikai társadalom heterogén voltából kiindulva a faji kérdés bizonyos mozzanataira mu-

tatnak rá: J. Lokse *Törvényen kívül* című filmjében az USA déli részén élő mexikóiak helyzetét tárja fel, G. L. Mankiewicz *Nincs kiútjában* a négergyűlöletet ostromozta, R. Brooks *A legdrágább* című művében az indiánok elleni törvénytelenégeket ítéli el, E. Kazan pedig *A láthatatlan falban* az antiszemitizmus gyökereit kutatja.

A probléma valóban szerteágazó, és talán éppen ebből a sokrétűségből fakadnak az aránytalanságok. Ugyanis ha általánosságban tekintünk az amerikai filmgyártás témaválasztására a faji kérdés jelenségeinek összességéből,

akkor meglehetősen kedvező kép alakul ki. Itt pusztán az ezzel a problémával foglalkozó filmek számát vettük alapul, és figyelmen kívül hagytuk, hogy a maguk választotta kérdést hogyan tárgyalják, mit mondanak, meddig jutottak el. Egészen más helyzet alakul ki, ha a fajgyűlölet témáját a négerkérdésre szűkítjük. Ebben az esetben a megállapítás kézenfekvő: Nagyon kevés alkotás született ebből a tárgykörből, szinte érintetlen terület ez, noha a négerkérdés hatásában és következményeiben ma is a legidősebb. Rossz helyen kopogtatunk, ha ennek okait esetleg a hivatalos Amerika magatartásában keressük. A megoldást, legjobb belátásuk szerint, ők is keresik, a négerkérdés felvetése már régóta, de különösen a szegregáció elleni törvény meghozatala után nem tabu többé. Ellenkezőleg, társadalmi kötelezettség. Ennek a kötelezettségnek azonban a kapitalista árutermelésen alapuló filmipar már jellegénél fogva sem tehet eleget olyan arányban, ahogy azt a kérdés megkívánja. Az amerikai producer nyilván nem utasítaná vissza a négerék társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségének feltárását célzó film forgatását, ha nem volna — talán önmagából, vagy még inkább környezetéből kiindulva — meggyőződve arról, hogy ez csak kidobott pénz. A józan észre hivatkozva, matematikai számításokra támaszkodva kimutatja, hogy a vállalkozás túlzott kockázattal jár, elsősorban azért, mert a kérdés felvetése az átlagos amerikai polgár, a Jenki mentalitásába ütközik, másrészt pedig eleve le kell mondania a piac egy részéről, a déli államokról. Bármennyire, még a tőkés szempontjából is, korlátolt az álláspont, de ez a nézet uralkodó a filmiparban, ahol egy film értékét csaknem kizárólag a dollár szabja meg, és csak aztán a művészi érték, vagy a társadalmi hasznosság. Sokkal kényelmesebb az üzleti filmek kitalált ösvényein haladni, vagy — ha már ennél többet kívánnak nyújtani — a fehér ember előítéleteit, ostoba felsőbbrendűségét az indiánkérdés esetében bírálni. Ez ugyanis a múltban történt, történelmileg már túlhaladott, viszont a négerkérdés most is elevenbe vág, érinti a ma emberét, és ezért nem ajánlatos vele foglalkozni.

Kivételek persze vannak. A *Veled a szigeten* című, egyébként elviselhetetlenül édeskés melodrámban eljutottak már a végletekig, nevezetesen ah-

hoz, hogy a kozmetika boszorkánykonyhájában kiagyusztált színész, a fehér faj mintapéldánya férjhez megy néger partneréhez, de ez nem változtat a lényegen: nagyon kevés film foglalkozik érdemlegesen a négerkérdéssel, úgyhogy az ilyen jellegű alkotások mindig egy kicsit szenzációként hatnak, és rendszerint kiérdemlik a merész jelzőt.

Egy ilyen, a fenti szempontok miatt bátor vállalkozásnak tekinthetjük Stanley Kramer rendező *A megbilincseltek* című művét. Ő egészen kivételes egyénisége az amerikai filmgyártásnak, egész pályafutása a begyepesedett hollywoodi mércék tagadása. Személyében egyesül az okos producer (okos abban az értelemben, hogy a négerkérdés felvetésében nemcsak erkölcsi kötelezettséget érez, nemcsak a belső kényszer fűti, hanem azon túl az üzletember csálhatatlan szimatjával megéri azt is, hogy ez számára anyagi haszonnal is jár) és az igényes művész. Számára az üzleti siker nem összeegyeztethetetlen a művészi sikerrel. Az ügyvenetett független producerek sorába tartozik, ami valójában azt jelenti, hogy ő is saját pénzét fekteti a gyártásba, de ez sohasem gátolta meg abban, hogy csaknem minden esetben kényes problémákhoz nyúljon, és a feltett kérdésekre becsületes választ adjon. A Kramer-produkciók közül nálunk is bemutatott *Az ember* (Marlon Brando és Theresa Wright főszereplőkkel), a *Cyrano de Bergerac* (José Ferrerrel) és Miller *A kereskedelmi utazó halála* (Frederick Marchesell) című színművének filmváltozata is ezt igazolja. Az utóbbi időben filmjeit rendezi is. Ebből a korszakából alkalmunk volt látni a *Bűszkeség és szenvedély* című művét és most *A megbilincselteket*. Legutóbbi filmjében, *Az utolsó partban* is hű maradt önmagához. Az emberiség végnapjait festi le 1964-ben, a borzalmas nukleáris háború után. A film vége a világ vége, de üzenete az esetleges atomhalál ellen mozgósít, messzehangzó figyelmeztetést intéz az emberiséghez.

Művészi hitvallásának gyökerét és sikereinek titkát műveinek kétségkívülében véljük felfedezni. Nála is csaknem minden esetben az izgalmas történet a keret, ám ezzel — ebben különbözik az üzleti filmek előállítóitól — nem elégszik meg, nemcsak fordulatokat illeszt egymáshoz, hanem ezen túl

érezkelteti azoknak érzelmi indítóókait, mélyebb értelmét is. Egészen leegyszerűsítve a dolgokat: egyrészt tekintettel van a tömeg ízlésére, másrészt pedig kielégíti azt a réteget is, amely művészi igényeket támaszt. Persze műveinek ez a két összetevő része nincs és végső fokon nem is lehet szigorúan elhatárolva, ellenkezőleg, szervesen egymáshoz tartozik. Ebből a szempontból *A megbilincseltek* iskolapélda.

Igen érdekes, hogy Kramer milyen eszközökkel éri el célját. Ellentétben a modern európai filmmel, amely megtörtí a klasszikus dramaturgia vonalát, a boncolgatás, az elemzés módszerével él, látszólag nem szerkeszt, ő megmarad a kifejezetten cselekményen alakuló dramaturgia mellett, amelyet az amerikaiak fejlesztettek tökéletessé. Ennek szabályai ismertek: kompozíciója szigorúan zárt, elveti a fölösleges jeleneteket, csak a döntő, rendszerint külső fordulatokat mutatja. Pontosan meg van szabva, ki kivel áll szemben, mindennek oka van, minden világos. Az eszményi cél a kerekesség, az egyensúly, a ritmus fokozása.

Kramer hollywoodi iskolában nevelkedett, ismeri a cselekmény dramaturgiájának felgyülemlett tapasztalatait, s ezért érthető, hogy az amerikai film legszebb hagyományainak szellemében készítette el művét. A cselekményt a szökés klasszikus motívumára építi fel. Két összeláncolt fegyenc a szerencsés véletlen folytán kiszabadul, az üldözők pedig nyomon kísérik őket. Ez a cselekmény magva, ez az a bizonyos külső történés, amellyel a rendező a hatáskeltés kipróbált eszközeivel fokozza az izgalmat. Öröm nézni, hogy a rendező miként tervezi a feszültséget, hogyan hat az érzelmekre és vonja be a nézőt az izgalom mágiikus áramkörébe. A hatás elemzésével szinte lépésről lépésre fokozza a ritmust, s végül, amikor a feszültséget az izzás fokáig hevítette, szép lassan összeköti a cselekmény szárait, lezárja a problémákat.

Ugyanezt azonban minden valamirevaló hollywoodi mesterember megcsinálja. De Kramernál az izgalmas meseszövéés nem öncél, nemcsak arra jó, hogy az idegeket borzolja, hanem hogy tartalmas mondanivalót is közöljön, gondolatokat is ébresszen. És éppen ez az, ami megkülönbözteti a tucatfilmek gyártóitól, ez az ami a jelenkori Amerika egyik legkiemelkedőbb művészévé avatja.

Megmarad a hagyományos dramaturgiai vonalvezetésnél, a cselekmény szigorúan reális keretek között mozog, de ezzel nem elégszik meg, hanem egy remek ötlettel — az egyik szökevény fehér, a másik pedig színesbőrű — egészen más színezetet, tartalmat ad művének. A két menekülő történetjével voltaképpen megragadja az embert, leköti a figyelmét, hogy innen aztán könnyebben felemelje a nézőt a nagy társadalmi kérdés, a fajgyűlölet okainak megértéséhez és megoldásához. Mindenekelőtt egy nagyszerű szimbólummal — a bilincsbe vert négerrel és fehérbőrűvel — a két faj egymásra utaltságára mutat rá. A történelmi adottságok folytán egymás mellé kerültek, s ebből következik, hogy egymás mellett is kell élniök, hacsak az elvakultság más, embertelen megoldást nem idéz elő. Voltaképpen a két hős, noha egymás nélkül elpusztulnának, ennek az elvakultságnak áldozatai. Gyűlölik, ütlegetik egymást, pedig érdekeik — az üldözők nyomukban vannak — azt követelik, hogy segítsenek egymáson, könnyítsenek bajukon. Túrelmetlenségükkel, marakodásukkal a faji gyűlölet tarthatatlanságára és értelmetlenségére céloz a film és a megoldásnak egyedüli módját a mesterséges válaszfalak ledöntésében, a szolidaritásban, a megértésben látja.

A filmnek ez a tézise két csúcspontban jut el a nézőhöz. Mindjárt a bevezető jelenetek egyikében a rendező közelképben mutatja be a fegyenc kezeit, amelyek a bilincsek ellenére is távol esnek egymástól, jelezve a fekete és a fehérbőrű ember közötti szakadék ijesztőnek látszó mélységét. A kezek a befeszülő kockákon ismét megjelennének, csak hogy most már bilincsek nélkül, mégpedig abban a pillanatban, amikor a néger fel akarja segíteni társát a szabadságot jelentő vonatra. Nem sikerül neki, együtt gurulnak le a töltésről, üldözőik elől most már nincs menekvés. Voltaképpen ez mellékes, a lényeg az ez megelőző jelenetben látjuk, amikor kezük ismét közelképben jelenik meg. Kézfogásuk most már nem kényszerből fakad, nem pusztán segíteni akarja, hanem ennél több: az ember diadala önmaga, az előítéletek felett, sűrítve adják benne a film üzenetét a szolidaritás jövőv erejéről. És amikor a két hős megtisztultan bevárja az üldözők érkezését, ebben a jelenetben nem a sikertelen szökésük, vereségük moti-

vuma domborodik ki, hanem a győzelem, az egymásra találás boldog ténye. A kölcsönös megértés és kötelességvállalás gondolatát szebben talán nem is lehetett volna kifejezni, ebben az utolsó képbén benne van az is, hogy a két embert most már az acélbilincsnél is erősebb kötelékek, a barátság szálai fűzik egymáshoz.

A film két hőse, a fehér Joker Jackson (Tony Curtis, a tehetséges hollywoodi sztár személyesíti meg) és a néger Noah Cullen (Sidney Poitier remek alakítása) a társadalom számkivetettjei, végső fokon áldozatai, bünt követtek el, és ezért lakolniuk kell, de a filmíró és a rendező különbséget tesz közöttük. Jackson nem érvényesült az életben, „hét éve próbálkozom, de semmi sem sikerült” — mondja egy helyen. Pedig nincsenek nagy kívánságai, fehér antilopcipő, selyeming, panamakalap és egy csinos nő után vágyakozik, szórakozni akar. Egy kicsit lumpenproletár, egy kicsit bohém, mellékvágányra tévedt kispolgár, akinek az a bűne, hogy a könnyű életet meg nem engedett eszközökkel próbálta megvalósítani, és rajtakapják. Szerencsétlen teremtés ő is, mégis magasabbrendűnek érzi magát, lenéz, göggel tekint a négerre, irtózik tőle, és ezért több akadályba ütközik, nehezebben teszi meg az utat a gyűlölettől a megértésig. Cullen börtönbe jutásának oka összetettebb. Az ő bűne az, hogy kezét emelt fehér gazdájára, kizsákmányolójára, akitől földet bérelt. Tettének indítókai nem az érvényesülési vágy, hanem az önvédelem, a spontán tiltakozás egyenlőtlen helyzete és örökös megalázása ellen. Arra nevelték, hogy hangosan köszönjön, meghajoljon a fehér ember előtt, „meztláb álltam a templomban, mégis azt kellett mondanom, hála istennek” — így szólt helyzetéről az egyik jelenetben. A film alkotói együttérzéssel formálják meg alakját, a szenvedő ember, a keserű néger sors megtestesítőjét látják benne. Az ő esetében a megértéshez vezető út a bizalmatlanság szakadékaán keresztül halad, és ő ezt a megaláztatás súlyos terhével a vállán meg is teszi. Mindvégig rokonszenvesebb, külön ember marad a fehérnél. S ez egészen új hang az amerikai filmgyártásban, ahol a négernek ábrázolása az alázatos lakáj, a nevet-

séges cseléd, az ostoba szolgáló, vagy a spirituálékat éneklő dajka szűk keretében mozgott.

Nem érdektelen vázlatosan megemlékezni az üldözőkről sem. A gyorsan összetoborzott csoportból három egymástól ellentétes típus emelkedik ki. Valamennyien véleményt nyilvánítanak a szőkevényekről, és ezzel valójában állást foglalnak egy ennél jelentősebb dologban, az emberi magatartás, az emberek egymás közötti viszonyának kérdésében. Az egyiket teljesen hidegen hagyja az ügy, figyelme táskarádiójára, valójában önmagára összpontosul, a másik csak elvetemült gonosztevőket lát a menekülőkben, súlyosbító körülménynek tartja, hogy a néger fegyvenhez fehér embert lánccoltak, és rájuk akarja uszítani a betanított rendőrkuttyákat, a harmadik pedig, a törvény hivatalos képviselője, a szőkevényeket is embereknek tekinti, türelemre int, egyedül ő sejtí az összebilincselte néger és fehérbőrű helyzetének kényes voltát, nem akarja az előítéletekből származó nehézségeket még túlkapásokkal is súlyosbítani.

Három ember, három réteg, három álláspont — melyik a célravezető? Az alkotók ebben az esetben sem kertelenek. Az egymással megbékélt feketéhez és fehérbőrűhöz csak a harmadik lép a törvény nevében.

A *megbilincseltek* tehát formai szempontból — az eseményen alapuló dramaturgiájával, realista ábrázolásával, hatáselemzésével, a képbeállítások látzólagos keresetlenségével, a tömör és kifejező dialógusokkal — a hollywoodi hagyományok talaján áll, ám ugyanakkor tartalmilag utbavágja a közhelyek és sablonok katekizmusát, újat, merészet ad egy égető társadalmi problémáról, a fajgyűlölet kóros tünetei ellen a humanizmus orvosságát ajánlja. A hagyományos formákkal éppen Hollywoodban sok esetben visszaéltek már, de így, a megfelelő tartalommal párosulva elősegítették, hogy a film mondanivalója az emberek egybetartozásáról, tekintet nélkül a faji vagy egyéb különbségekre, megértésre találjon, és eljusson oda, ahová szánták, az érző, együttérzést akaró közönséghez. Mindez Kramert, a producer és mindenekelőtt Kramert, a művészt dicséri.

Irodalomtörténeti jelenségek

A régi magyar irodalom

Bori Imre

I.

Ha abból a nagyarányú és összefoglaló jellegű tanulmányból indulnánk ki vizsgálódásaink és seregszemlénk során, amit Tolnai Gábor olvasott fel a szegedi irodalomtörténeti kongresszuson 1955-ben (*A realizmus kérdései a magyar irodalomban. Az irodalomtörténeti kongresszus vitái 1955. november 1-2-3. Akadémiai Kiadó, Bp. 1956. Tolnai Gábor: A realizmus kérdései és a régi magyar irodalom. Referátum*), akkor a magyar irodalom fejlődési sajátosságairól éppen úgy hamis képet alkothatnánk magunknak, mint ahogy hamis lenne képünk az elmúlt tizenöt év magyar irodalomtörténetírásáról is.

Tolnai Gábor referátuma jellemzően példázza azokat az irodalomtörténeti törekvéseket, amelyek vulgáris marxizmusukkal a múlt irodalmát időszerűsíteni akarják és a jelen politikai szemszögéből nézik, az írókat elvontan szemlélik művétől, ideológiáját a kortól és alkotásától, ebből következően pedig pusztán ideológiai és merőben gyakorlati irodalompolitikai célkitű-

zések figyelembe vételével osztályoznak és árnyalnak. Az arányok teljes feje tetejére állításával teremtenek új értékrendszert, amelynek zsinórmértéke a realizmus megléte vagy nemléte a műben. Az ilyenfajta „irodalomtörténeti” munkálkodás már-már teológiai vitává fajult, amelyben a szocialista realista irodalompolitika szakki-fejezéseivel ítélkeznek régen halott írók felett.

Ízelítőül idézzünk Tolnai Gábor beszámolójából, amely a többi beszámolóval együtt arra volt hivatva, hogy elvi alapvetését adja egy készülő nagyarányú magyar irodalomtörténetnek. „E realisztikus tendenciájú ösköltészet nyomán, történetünk első írásbeli emlékeiben antirealistikus irodalomnak lehetünk tanúi. — Arról van itt szó, hogy a fejlettebb társadalmi szervezet a fejlődésnek ebben a szakaszában alacsonyabbrendű irodalmat hoz létre, mint a fejletlenebb nemzetiségi társadalom? Ha ezt az álláspontot képviseljük, akarva, nem akarva a narodnyikizmus útvesztőjébe tévedünk...” (id. mű. 22. old.). „Az előadottak után mintegy törvényszerűséget leszögez-

hetjük — hiszen nemcsak a magyar fejlődés tulajdonsága —, hogy a feudalizmus kezdetén átmenetileg az antirealizmus dominál, kozmopolita antirealizmus, amely népi, egyéni tulajdonságoktól függetlenül sematikus misztikus vonásokkal ruházta fel a magyar feudalizmus megalapítóit, ugyanúgy, mint keleten felruházzák a keletieket, vagy nyugaton a nyugatiakat. De szögezzük le mindjárt, hogy ugyancsak törvényszerű az is, hogy a feudalizmus belső ellentmondásainak kezdeti kiéleződésekor ismét feltörnek — persze átalakult formában — a realizmtikus, legtöbbször népi vonások, a feudalizmus különböző irodalmi, művészeti alkotásaiban” (id. mű. 24—25. old.).

Szemellátható, hogy ilyen logikai műveletekkel, az előítéletek ilyen tömkelegével megközelítően is tárgyilagos képet adni nem lehet. A hamisan árnyalásnak éppen olyan példája ez, mint amilyeneket, természetesen más előjelekkel és célkitűzésekkel, a századvég hivatalos irodalomtörténete adott. Van azonban a magyar irodalomtörténetírásnak egy másik iránya is, amelyet a fentebbi konstruktivista szellemről megkülönböztetendő, tárgyilagosabbnak nevezhetnénk. A részlettanulmányok egész sora példázza annak a hagyománynak a továbbélését, termékeny továbbfejlesztését, amit Horváth János teremtett meg a két háború közötti hatalmas alapvetésével (*A magyar irodalmi műveltség kezdetei és az irodalmi műveltség megszólása. A magyar humanizmus*). E tanulmányok nyomán a magyar irodalom egyes szakaszairól árnyaltabb, élesebb kép bontakozik ki, több addig rejtve maradt összefüggés mutatkozik meg, a magyar irodalom fejlődése élet-szerűbbé vált olyan korokban is, mint amilyenek a középkor legelső századai voltak. Ennek kapcsán még mindig több a hipotézis, mint a fennmaradt konkrét emlék, de ezek a hipotézisek fel tudják már idézni a töredékeit annak a kincsnek, amely valószínűleg örökre elveszett, és így a magyar irodalom legkorábbi szakaszai csak annyit mutatnak meg magukból, amennyit egy-egy gyér adat nyomán megvilágíthatunk.

II.

Az irodalomtörténet csak a XX. században látott be valójában a régi ma-

gyar irodalom fejlődésébe. Addig a latin nyelvű történetírást elsősorban a történészek birtokolták, a magyar nyelvű kódexet pedig a nyelvtudomány tanulmányozta. Nem véletlen, hogy e kódexek betűhív kiadásai a *Nyelvemléktár* címet viselték.

Horváth János életet lehelte ezekbe a szövegekbe, és irodalmi szövegek-ként vizsgálva őket élénk és aránylag gazdag irodalmi tevékenységre mutatott rá. Ifjabb Horváth János a latin nyelvű magyar irodalomba világított be nagyon érdekes könyvében (*Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Akadémiai Kiadó, Bp. 1954.*) Könyve is, akárcsak vizsgált anyaga, kettős arculatot mutat fel. Az egyiket a latin nyelv jellemzi, amelynek a középkorban már kialakult hagyományai voltak mind az írástechnika, mind bizonyos műfajok, elsősorban oklevelek, gesták, legendák tekintetében. A másik arca a latin nyelv larva-arca mögül sejlik fel, amelyet Horváth archeológiai bravúrral tud kibontani a latin nyelvű irodalom maradványaiából. Ezen a területen már az Arany János felvetette kérdés időszerezésére is felmerül. Arany a *Naiv eposzunk* című tanulmányában középkori gestáinkban az elveszett magyar nyelvű irodalom Atlantiszát kereste. Most Horváth János, a latin nyelv magyarországi stílusproblémáit elemezve, ezt is felfedte. Bevezetésében nem kis öntudattal állapítja meg: „Az első fejezetekben a magyarországi latin irodalom kezdeteivel kapcsolatban rá kellett mutatnom azokra a társadalmi és politikai okokra, amelyek egyfelől élesen elkülönítik latin nyelvű irodalmunkat az anyanyelvi, előszöbeli irodalomtól, másfelől viszont azt is meg kellett világítanom, milyen szálak kapcsolják össze mégis ezt a nyelvében idegen irodalmat az anyanyelvi, népi, előszöbeli irodalommal, hogy azután a munka további folyamán kielemezhessem azokat a formai, stílusbeli sajátosságokat, amelyek a latin nyelv és tudós stílus köntösét áttörve, az egykori magyar elbeszélő stílus megnyilvánulásainak minősíthetők. Ezzel a vizsgálódással kettős célt óhajtottam elérni. Egyik célom az volt, hogy a magyarországi középkori latin stílus speciális alakulásáról adjak képet; a másik, hogy latin nyelvű műveinket keresztül a lehetőségekhez képest rámutassak az egykori magyar előszöbeli irodalom stílusára is” (4. old.).

Latin nyelvű irodalmunk stílusvizsgálatainak eredményeire nem célunk kitérni, de sajtósági problémakörén túl mutató megállapításaira ki kell térnünk. Elsősorban a magyar nyelvű szóbeli irodalom meglételének, sőt a latinba szivárgásának tényét emelhetjük ki. Eddig is tudtuk, hogy Anonymus ismerte az énekmondók verseit, azt a két sort is, amit latin fordításban megőrzött belőle. Horváth János azonban a népi énekmondás hatását sokkal nagyobb méretűnek látja, mint eddig hittük: Anonymus történeti művének nem egy helyén világosan felde-reng a jocularor-ének váza, elbeszélő modora, „a népi irodalom primitív, kényelmes epikus stílusa” is. „...minden valószínűsége megvan tehát annak, hogy számos esetben magyar énektöredékek szólnak meg szösz szerint a gestában olyankor is, amikor ezt bizonyítani — adatok hiányában — nem áll módunkban. Az elbeszélő modort, a mondatokra és egész szakaszokra kiterjedő ismétletet, amivel Anonymus egyedül áll a történeti irodalomban, minden bizonnyal azoknak a történeti énekeknek széles, elbeszélő modorától tanulta, amelyeket tartalmi szempontból is gyakran felhasznál. Kétségtelen, hogy ezek a legnagyobb mértékben modorosan ható ismétlések a népi epika jellegzetes formavilágához vezetnek; a büszke literátor műve megalkotása közben a nép formakincséhez fordul” (215. old.).

S ha nem is értünk egyet a „népi irodalom” hatásának azzal az értelmezésével, amelynek Horváth is áldoz és amely a mai magyar irodalomtörténetírásban honos, hogy tudniillik a népnek, mint eleve pozitívumnak a meglétele vagy nem létele kritikátlan lelkesedésre vagy elítélésre adjon okot, fontos tényként kell emlékeznünk erre a megállapításra. Anonymus „büszke literátorsága” az, ami egyfelől igen fontos jelenség, hiszen az írói öntudat egyik korai megnyilvánulása, ez az, ami végső fokon az irodalmi fejlődés tendenciája is ezen a téren, mert az írott szöveg és a literátori munka önállósulása felé mutat; másfelől a népi jocularor-ének és az énekmondók meglétele a királyi udvarban is a magyar irodalom fejlődése e korai szakaszában, az anyanyelvűvé válás egyik alapvető feltételeként kell, hogy szerepeljen. Ennek az irodalomnak írásos irodalommá válása, irodalmasodása teremtheti majd

meg a magyar nyelvű világi irodalmat. Hogy ez így van, bizonyítja az is, hogy a magyar nyelvű szövegek megjelenése nem a latin nyelvű irodalomból következik és nem abból fejlődött ki, hanem a magyar nyelvű hagyományból, amely a latinban is érezte jelenlétét és erejét. Nem véletlenül tud az újabb kutatás már a XII. és XIII. században gazdag magyar nyelvű írásos irodalomra következtetni. Anonymus ezért lehet perdöntő tanúbizonyság. Mert vajon elképzelhető-e, hogy az a szóbeli énekköltészet egy aránylag hosszabb fejlődési szakasz folyamán nem vált írássá is, amikor már írásos irodalmi gyakorlat, igaz, latin nyelvű, létezett, sőt irodalmi hagyományokra is visszatekinthet?

Éppen Anonymusszal kapcsolatban Hadrovits László kutatásainak eredményei támasztják alá ifj. Horváth János könyvének legfőbb tanulságát: a magyar nyelvű írásos irodalom virágzását már ebben a korban (*Az ómagyar Trója-regény nyomai a délszláv irodalomban. Akadémiai Kiadó, Bp. 1955.*) már nemcsak feltételezhetjük, hanem többé-kevésbé valószínűsíthetjük is létezését. Hadrovits László nagy erudícióval lehelt életet Anonymus gestájának egyik bevezető mondatába, amelyből megtudhatjuk, hogy Anonymus fiatal korában szerkesztett egy Trója-históriát. Hadrovits igen korai magyar nyelvű fordításait is feltételezi, bár a magyar nyelvű *Trója-regény* egyetlen sorát sem tudja felmutatni, számos íráshibájára is rá tud mutatni. Kutatásainak szálai a szerb-horvát és a bolgár Trója-regények tanulmányozásáig vezették, és ezekben a magyar nyelvű *Trója-regény* fordításait véli felfedezni. Szerinte a „következtethető eredetit” a horvát szövegek őrizték meg legjobban. Alapos filológusi munkával elemezte ezeket a szövegeket, és számtalan hungarizmust talált bennük, sőt a szerb-horvát szövegek egyes értelmetlennek ítélt szavai is e hungarizmusok révén válnak világossá. Ezekből következtette ki, hogy például több magyar nyelvű változatnak kellett lennie, hogy a fordítók már olyan magyar nyelvű szöveget használtak fel, amely elírásokat, rossz olvasatokat is tartalmazott, és ezeket sorra ki is lehet mutatni. Hogy milyen munkát végzett Hadrovits, arra álljon itt egy példa tanulmányából: a szerb-horvát szövegek-

ben a trójai faló következetesen konjot őrnoga stakla kifejezéssel szerepel. Érthetetlenül a faló tehát üveg-lóvá vált. „A fogódzót az elbeszélésnek az a része adta, amely szerint a lóba 300 vitéz fért bele, ez tehát egy nagy üres ló volt... Régi nyelvünkben gyakori volt az üreg melléknév *concavus*, *cavus*, *hohl* értelemben, tehát a kritikus helyen feltehetőleg *fellette üreg lovat* állhatott, melyet a második *fekete üveg lovat*-nak nézett. Ez a félreértés valamennyi szláv szövegben előfordul, s ez csak azzal magyarázható, hogy már valamelyik magyar másoló követte el ezt a hibát” (72. old.).

Hadrovits e tanulmányból leszűrhető eredményeit így foglalja össze:

„1. Valamikor a XII. század közepe táján Franciaországban (valószínűleg Orleansban) tanult P. mester (III.) Béla király későbbi jegyzője, aki latinul megírta a trójai háború történetét, ahogy annak részleteit az ókori latin költők (főleg Ovidius) olvasása és magyarázása közben tanáraitól hallotta. Ez a mű rövid lovagregény volt, amely azonban nem maradt ránk.

2. Ezt a latin szöveget valamikor a XIII. század elején magyarra fordította egy klasszikus műveltségű, az ókori mitológiában járatos egyén, aki műveltségét valószínűleg külföldön szerezte.

3. A magyar fordításból a középkorban később több másolat, ill. némileg átdolgozott, hol bővített, hol meg rövidített változat készült. A másolók a magyar szövegen helyenként rontottak, betűtívesztésekből vagy a régies nyelvi alakok helytelen olvasatából félreértések keletkeztek. Ezek a magyar változatok nem maradtak ránk, vagy legalábbis eddig még egy sem került elő belőlük...” (96. old.).

Hadrovits László eredményei mellett ki kell emelnünk Mezey Lászlóét is, aki ugyan más szempontokból vizsgálja a magyar irodalomnak legrégibb szakaszát, más utakon jár, de eredményeivel e korról alkotott képünket gazdagítja.

A magyar irodalomtörténet egészen a legutóbbi időkig két XII—XIII. századi magyar nyelvű emléket tartott számon: a *Halotti Beszédet* és az ómagyar *Mária-siralmat*. Mezey kutatásai nyomán az e korban élő gazdag magyar nyelvű irodalom képe sejlik fel, amelyben a megmaradt emlékek nem az egyetlenek voltak, hanem a

könyvek szeszélyes sorsa miatt csak ezek maradtak ránk örökségül. Hexendorf Edit elemzései már bebizonyították, hogy a magyar nyelv középkori anyaga gazdag szellemi életet mutat, az irodalomra vonatkozó magyar szavak nagy száma arra enged következtetni, hogy sokrétű irodalmi tevékenység folyt magyar nyelven a XII—XIII. században, amely létrehozta a megfelelő magyar terminológiát is (Hexendorf Edit: *Szótanulmányok a szellemi élet középkori magyar kifejezésanyagának köréből*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1958.). Mezey ennek az irodalomnak egy ágával, a vallási színezetűnek megjelenési körülményeivel foglalkozik: (Mezey László: *Anyanyelvi műveltségünk kezdetei az Árpád-kor végén...*, Akadémiai kiadó, Bp. 1955.). Ennek kialakulásában a beginizmus nagy hatását tételezi fel. S ha nem szabad annyira kiélezni a laikus mozgalmak forradalmi jelentőségét, mint azt Mezey László és egy későbbi korra vonatkozóan Kardos Tibor teszi, mert elkerülhetetlenül a vulgárizáció következhet belőle, meg kell állapítanunk, hogy jó nyomnak mutatkozik az, amin elindultak az anyanyelvűség keletkezésének vizsgálatakor. Horváth János nagyszabású irodalomtörténetében (1931.) még a Hunyadiak korának sajátjaként tárgyalja a magyar nyelvű vallásos jellegű irodalom kibontakozását. Mezey László kutatásai ezt XII—XIII. századnak mutatják meg.

A női penitensek, beginák, a laikus vallásosság gyermekei, származásuk, életük, kultúrájuk miatt is vallásos elmélkedéseikben az anyanyelvűsége voltak utalva, elannyira, hogy az ebből származó kényszer át tudta törni a hivatalos egyház latinnyelvűségének a korlátait is. Mezey László a beginizmus körébe vonja, nem egészen alaptalanul, a *Mária-siralmat*, amely „helyzetdal”-szerűségével, világosságával a laikus vallásosság termékének látszik azután a Margit legendát, amelynek tanulmányai szerint már a XIII. században bibliafordításokat és „zent ystvan” legendáját olvasták magyarul.

Az önállósodó, a latintól elszakadó magyar irodalomnak tehát a XII—XIII. században immár nemcsak gyér emlékeit tarthatjuk számon, hanem mind bizonyosabban egy aránylag fejlett írásos irodalmat is, amely mind a világi irodalom terén (*Trója-regény*, *Nagy Sándor-regény* és az epikai köl-

tészet más középkori műfajai), mind a többé-kevésbé vallási színezetűvel is olyan fejleménynek látszik, amelyre a későbbi korok gazdagabb termése felépülhetett.

III.

A magyar irodalomtörténetírás újabb eredményei közé kell számítanunk a humanizmus és reneszánsz korának új vonásokkal gazdaguló értékelését is. Már Mezey Lászlónál feltűnt a begunizmus kiszélesítése és összekapcsolása az eretnek-mozgalmakkal, az eretnek-mozgalmakat pedig az említett két században fellendülésnek indult szövő- és bõríparral hozza kapcsolatba. Mezey László könyvében olvashatjuk az alább következő, számunkra külön is érdekességgel bíró sorokat éppen az eretnek-mozgalmakkal kapcsolatban: „Sokkal szélesebb tömegeket tudott megfogni az elég nagy részben eretnek ihletésű, de mégis az egyházon belül maradó laikus mozgalom... Fokozott mértékben áll ez Magyarországra. Magyarország, már földrajzi helyzeténél fogva is, a kathar eretnekségnek érintkező, sőt elsősorban érintkező területe volt. Az eretnekség expanziója a balkáni hegyek közül észak felé, csak Magyarországon keresztül volt lehetséges. Itt pedig elsősorban az ország akkor legsűrűbb lakosságú déli területeit érintette. Ezek a területek a Bizánc felé törekvõ kereskedõk útjába estek. Nem nagy, de jó módú kereskedõhelyek jelzik az útvonalat. Újlak, Francavilla (Nagyolaszi), Eng, Zalánkemény, részben latin, talán éppen vallon lakossággal. Ebbõl következik, hogy a balkáni eretnekség, fõként társadalmi tartalmának felvételére alkalmas réteget éppen itt talált. Hiszen a kor gazdasági életében jelentõs szõlõkultúrának és borkereskedelemnek meglete kétségtelenül megteremtett egy, a kezdetleges földmûvelés nyújtotta szûk társadalmi helyzetbõl kiemelkedõ, valamennyire polgári, ilyen értelemben is civis réteget... Ennek a szeremségi polgárságnak, mint tudjuk, késõbb, a XV. század elején, nagy szerepe lesz a huszita mozgalmakban...” (Mezey id. mû. 21. old.).

S különösen Kardos Tibor el is túlozza ezeknek az eretnek mozgalmaknak jelentõségét a társadalmi haladást illetõen mert hiszen tudott dolog az, hogy a

társadalmi mozgalmak vallási kötõse még jellemzõen középkori termék, bár mindenesetre a feudális keretek bomlását jelentette. Nem látszik azonban a valósággal egyezni az a tudatosság, amelyet Kardos nekik tulajdonít, az az osztálytudat, amit náluk feltételez. Szerepük a magyar irodalom magyar nyelvûvé és szélesebb körûvé válásában kétségtelen, ha a beállítást meg is fosztjuk azoktól a túlzásoktól, amelyekbe Kardos vizsgálódásai során ragadta magát.

Kardos Tibor, az európai és a magyarországi humanizmus tudós kutatója, Erazmus és Mõrus tolmácsolója, 1949 után néhány dolgozatot és egy nagyszabású monográfiát szentelt a magyarországi humanizmus korának. Dolgozataiban a humanizmus elõzményeit vizsgálva sokat foglalkozik az eretnek-mozgalmakkal, külön pedig a huszitizmussal, amelyben az irodalmat is megmozgató erõt lát a társadalmi vonatkozások túlméretezettsége mellett. Míg *Huszitatípusú kantiléndánk* címû dolgozatában hipotézisekkel kénytelen dolgozni, a *Huszita biblia keletkezése* címûben (Bp. 1953.) az anyag konkrétsága lehetővé tette, hogy a magyar irodalom e korszakát új fényben mutassa meg.

A *Huszita biblia* a Müncheni-, Bécsi- és Apor-kódexben maradt ránk. Az elsõ magyar nyelvû bibliafordítás ez és egyben az elsõ nagyarányú nyelvújítási kísérlet is. Az eddigi kutatásokkal ellentétben, amelyek tagadni igyekeztek e szövegek eretnek-jellegét, Kardos perdöntõen bizonyítja huszita voltukat. S ha most nem is ismertetjük azt a filológiai apparátust, amellyel Kardos dolgozott tételét bizonyítandó, rá kell mutatnunk arra a nagy szerepre, amit a szrémi eretnek-mozgalmaknak e bibliafordítás keletkezésében tulajdonít. A mozgalom középpontja Kamenica, a XV. századi Kamonc, ide valók Tamás és Bálint is, a huszita biblia fordítói, itt keletkeztek; legalábbis részben az említett három kódex szövegei is. Kardos tanulmányában a szövegek huszita voltának bizonyításán túl messzemenõ következtetéseket von le, elsősorban a fordítások nyelvi jelentőségét illetõen. Mindenesetre az is kivüláglík, hogy a fordítók már elõzményekre támaszkodhattak, mert létezett már a XII. században is bibliafordítási kísérlet, amire külön Kneizsa István a magyar helyesírás történetét elemezve mutatott

rá. Igaz ugyan, hogy a huszita biblia a Husz János jelölési rendszerét veszi át, de találni benne a XII. századra valló helyesírási jellegzetességeket is (a k jelölésére használt c és k betűk pl.), ami ismét csak arra mutat, hogy már ebben a korban kialakult egy olyan magyar nyelvű írásos hagyomány, amelyre támaszkodni lehetett.

„A fordítók... tartaléka — írja Kardos Tibor — a népi nyelvkincs volt, a tájszavak tömege. S elmondhatjuk, hogy két kézzel merítették belőle, sokszor öntudatlanul, de még többször öntudatosan. A Huszita biblia nyelvéből a népi epika és líra fordulatai, a pogány hitvilág maradványai, a népi babona kifejezései törnek fel minduntalan... Egy adott pillanatban lerögzítették a magyar nyelv évezredes nyelvkincsét és egy irodalmi gyakorlat előszavú hagyományát...” (Kardos: *A Huszita biblia keletkezése*, 45. old.)

Kardos intencióihoz híven a humanizmus jegyeit is keresi ezekben a bibliai szövegekben. A „népi értelmezésű humanizmus” fogalmát ő szeljesíti ki, és ha e kiszélesítésben erőltetettséget is találunk, annak következménye, hogy a kevés fogódzót nyújtó szövegek hiányait kutatói buzgalmával akarta pótolni. A *Bécsi-kóderben* megtalálni véli ezt az emberiség szó kapcsán, amely a kegyesség párja ott, és szemben áll a kegyetleniséggel. „Le kell szögezünk tehát, hogy az emberiség első magyar megjelenése antifeudális, népi jellegű” (41. old.).

Ha már e részlettanulmányánál fel kellett hívnunk a figyelmet azokra a szemmel látható vulgarizációs jelenségekre, amelyekről Kardos írása nem mentes, monográfiájának (*A magyarországi humanizmus kora. Akadémiai Kiadó, Bp. 1955.*) ez lesz egyik fő jellegzetessége, olyannyira, hogy Magyarországon is vitát kezdtek vele. Kétségtelenül hatalmas anyagot dolgozott fel itt Kardos Tibor. Arra vállalkozott, hogy Nagy Laitól kezdve egészen Móhátság végigkíséri a humanizmus jelentkezését nemcsak az irodalomban, hanem a szellemi életben általában is. Hatalmas anyagismeret, erudíció és túlzások. beleértelmezett tudatosság-vallás jellemzik művét. Egyes írók nyilatkozatait már-már csak a mi korunkra jellemző politikai tudatosság megjelenéseként interpretálja.

Szinte mámoros öröm árad ilyenkor sorairból: „Hunyadi Mátyás és a polgárság viszonyát abban lehet összegezni, hogy az uralkodó felismerte a polgárság növekvő erejének jelentőségét, ezért politikája egyik tartóoszlopává tette a legszemélyesebb kölcsönkapcsolatba lépett a városok polgárságával. A király gondolkodásában annyira józan, természetesen ésszerű, a gazdasági élet tényeire, a pénzvisszonylatokra annyira érzékeny, a civilizált élet, a személyiség jogai iránt annyira fogékony, mint az igazi renaissance polgárok. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nem feudális uralkodó volt, hiszen uralma a feudális társadalmi renden alapult...” (id. mű. 161. old.). De viszolyogva kell olvasnunk az ilyen kitételeket: „Ezek a részben kétes hűségű ferencesek kellett, hogy harcoljanak az őket körülvevő antifeudális népi tömeggel. Kénytelenek voltak népi nyelven gyakorolni a feudális egyház rítusait, népi nyelven prédikálni. Így keletkezett ebben a környezetben az első nagyobb arányú magyar irodalmi mű, a „Ferenc-legenda”. Jellemző, hogy a magyar „Ferenc-legenda” igen erősen magán viselte a spirituális jelleget. Éppen ezért, bár a patarén népi ellenállásra válaszul keletkezett, mégsem tekinthető *ellenforradalmi* alkotásnak (a kiemelés az enyém — B. I.), nemcsak mert kénytelen volt idomulni a nép nyelvéhez és hangulatához, hanem mert a létrehozók maguk is az ortodoxia és az eretnesség határán mozogtak” (id. mű 68. old.). Nem lesz véletlen az sem, hogy Kardos már-már a XIX. század végének nacionalizmusát olvassa bele Mátyás korába, de nem veszi észre azt az alapvető ellentmondást, amely a „nemzetfogalom” interpretálásakor jelentkezik. Ugyanis nem kétséges, hogy az akkori Magyarország területén élő tanultak egyesülni tudtak a humanitás gondolatában, közös olvasmányaik, szokásaik révén, de már kétkedve kell olvasnunk a magyar nemzetfogalomról olyan korban, amikor Mátyás környezete és udvara olasz, horvát, német, szász emberekkel van tele. Nem hihető, hogy ezek Mátyással egyetemben a nekik tulajdonított polgári öntudat birtokában békében élhettek volna egymással, az, hogy Mátyás kora szép egyensúlyban tudta tartani ezeket a különben széthúzó erőket, arra vall, hogy a feudalizmus ke-

reteit nem lépték át eszmei és „nemzeti” síkon. Hogy ez így van, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a XVIII. század végén és a XIX. században, amikor ez megtörténik, a mátyási béke felbomlik, és nemzeti önállóságukért harcoló népek konglomerátumává válik az ország. Mátyás humanizmusa nem polgári forradalom volt, benne meg békésen szunnyadnak azok az erők, amelyek századok múltán egymás ellen feszítik majd a népeket — irodalomban talán még előbb, mint politikában. Ezt látjuk majd a XVI. század irodalmában és Zrínyinél is.

A magyar irodalomtörténetírás újabban ismét felvetette a *Szabács viadala* hitelességének kérdését is. Kardos könyvének ez a részletkérdése annál inkább is érdekes, mert akárcsak a *Huszita biblia* keletkezése vagy a humanizmus korának más jellegzetességei vonalán érintkező pontokat találunk a minket érdeklő magyar—jugoszláv irodalmi kapcsolatokban is. Kardos könyvében ezek kimondatlanul is ott vannak, de ugyanúgy ott van ez a *Szabács viadala* kérdésében is. A *Szabács viadala* című epikus éneket tartják a legrégebb fennmaradt ilyen jellegű énekek, de már ötven éve folyik a vita vele kapcsolatban, hol burkoltan, hol nyíltan is, vajon eredeti-e, vagy a kuruckori versekhez hasonlóan múlt századi hamisítás. Az utóbbi években két kiadvány is foglalkozik vele (*Szabács viadala hitelességének kérdéséhez. Horváth János és Imre Samu hozzászólása. Akadémiai Kiadó, Bp. 1956.*), valamint Imre Samu monográfiája, amely nyelvészeti szempontból vizsgálja ezt a szövegemléket (*A Szabács viadala. Akadémiai kiadó, Bp. 1958.*). Horváth János szava a kételkedésé, érveit úgy csoportosítja, hogy azok a hamisítás mellett szólnak, Imre Samu ennek az ellenkezőjét bizonyítja a vers nyelvének vizsgálatával. Külön érdekessége ennek a kérdésnek az, hogy „a nyelvemlék sorai általában tíz szótagosak...”, historikus ének, amelyet éppen ezért nem tud megnyugtatóan elhelyezni az irodalomtörténetírás. Kár, hogy nem figyeltek fel éppen tíz szótagos jellegére és Tinódi tanulságára, amely szerint a historikus énekköltészetnek volt egy formája, amit ő „rác módnak” nevez. Felmerülhet a kérdés: vajon nem ennek a módnak egyik termékével állunk-e szemben, hiszen szótagszáma már a szerb

hősi dalok „deseterac”-ait juttatja eszünkbe.

Elmondhatjuk tehát, hogy a magyar irodalom e legrégebb századairól lassan új és teljesebb kép alakul ki az újabb kutatások nyomán. A XV. század helyett már a XII—XIII. századra kell tennünk a magyar nyelvű írásos irodalom (világi és vallási) megjelenését, ennek természetes folyománya lesz a XV. század humanista irodalmában és eretnek-mozgalmi nyomán támadt irodalomban jelentkező magyar nyelvű irodalom, innen pedig már egyesek út vezet a XVI. század gazdag és értékes magyar nyelvű irodalmához. Eddig e korszak magyar irodalmának a képe egy elsüllyedt világ itt-ott kiemelkedő, szigeteket alkotó hegycsúcsaira hasonlít, mint a folytonosság jegyében keletkező és megsemmisülő fejlődésre. Az eddig feltárt adatok lassan összefüggő láncolatban mutatják ezt a fejlődést: a XV—XVI. század klostorinak nevezett irodalma egy megelőző kor kezdeményeire épült éppen úgy, mint ahogy a humanizmus is. A XVI. század irodalma pedig természetes módon fejlik ki előzményeiből, sok vonását őrizve az őt megelőző eredményeknek, de sok újat is adva; elsősorban a világi irodalom és az anyanyelvűség diadalrajuttatásával. Joggal tartja tehát az újabb irodalomtörténet a XVI. századot a magyar nyelvű irodalom igazi reneszánszának, amely nem csodaképpen jelentkezett, hanem már egy nagy múltra visszatekintő hagyományba ágyazva szökkenet és teljesedett ki Balassi Bálint, Bornemissza Péter, Tinódi, Heltai Gáspár munkájában.

IV.

A XVI. század irodalmának újabb tanulmányozása néhány mintaszerű szövegkiadást és Bornemissza Péter munkásságának felmérését eredményezte. Elsősorban meg kell említenünk Tinódi *Krónikája* és Sylveszter János *Új Testamentum*-fordításának nyomdattechnikai szempontból is szép teljesítményt jelentő hasonmáskiadásait, azután pedig Balassi Bálint összes műveinek kritikai kiadását.

A Balassi-kutatás számos jelentős eredménnyel dicsekedhet. Eckhardt Sándor, aki immár negyven esztendője foglalkozik a XVI. század magyar irodalmának legjelentősebb lírikusával, ku-

tatásainak legújabb eredményeit külön könyvben jelentette meg (*Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből. Akadémiai Kiadó, Bp. 1957.*). Eckhardt kutatásai nyomán Balassi Bálint arcképe mind újabb vonásokkal, költészete és egyénisége mind újabb jegyekkel gyarapodik. Eddigi munkájával már sikerült Balassi neve köré odarakni környezetét, levéltári búvárkódásai felszínre hozták a költő életének hétköznapjait, forgandó szerencséjének majdnem minden állomását, közölt adatai nyomán Balassi valóban annak mutatkozik meg, amit eddig csak sejtetni lehetett versei nyomán: nagyvonalú, az életbe merült, az életért élő reneszánszegyéniség, tudós költő, szép asszonyok szerelmese, kóbor lovag, feudális főúr és osztályából kiszakadt lókepec egyszerre. Eckhardt legújabb felkutatott adatai ezt az összképet egészítik ki. A felvidéki bányavárosokkal hadakozó Balassiról beszél, aki könyörtelenül megvámolja a szállítmányokat, megveri a városiakat, minden alkalmat megragad, hogy beléjük kössön. Azok persze nem állnak rögtön a császárhoz fordulni. Így támasztotta a költő a maga feje felett a vihart. A kutató számos levelet tett közzé, Balassiét is, a hozzáintézettekét is. Selmecebánva városa például így levelez a költővel: „Üdvözlétünket és ajánlásunkat. Nagyságos Balassa úr! Irántunk tanúsított nagy megvetéssel hallottuk, hogy Nagyságod nem csupán, minden ok nélkül, ő császári és királvi felsége bányabírájának szolgáját néhai Rubigalli Pál örököseinek fürdőjében kegyetlenül elverte és nagy megvetést tartalmazó szavakat mondott ellenünk (tisztesség ne essék szólván, hogy te reánk szarni akarsz), hanem ama fürdőnek szabadságát, mint az örökösök jószágigazgatója a dologról panaszkozik, megsértetted” (id. mű. 18 old.). Ez még csak olaj volt a tűzre, az alkalmat a feljelentésre maga Bálint szolgáltatta nem sokkal azután, pontosan 1583. május 20-án. A Zólyom-Beszterce közötti országúton, kaptos fejjel előbb udvarolni kezd egy arra haladó német polgárasszonynak, majd el akarja rabolni, végül is lováról leszállva megtámadja, a „tisztos” polgárasszony alig tud megmenekülni a heveskedő költő elől, és siet feljelenteni a városi tanácsnál. „Bálint megkísérelte, hogy a májusi langyos szellőben talán előbb szép szóval, utóbb némi erőszakkal megkapja a szépasszonyt.” Bécsi jó-

akarói elsimitják ügyét, mint ahogy nem történik baja a hajniki pap leánya megkergetése miatt sem, amelyről az egykori okmányok szintén beszámolnak. Eckhardt könyve a bányavárosokkal folytatott viszálykodásait mutatja be, ezek a színes és Balassira vonatkozóan oly érdekes adatok pedig azt mutatják, hogy egy sokarcú, összetett jellemű költő áll a maga ellentmondásos életével szemben a világgal.

Eckhardt Sándor rendezte sajtó alá a költő összes műveinek kritikai kiadását is (*Balassi Bálint összes művei. I. 1951., II. 1955. Akadémiai Kiadó*). Negyven évi kutatómunka gyümölcse ez a két kötet, amely jegyzeteivel, adataival, a szövegnek közlésével valóban lehetővé teszi Balassi Bálint költészetének alapos és átfogó tanulmányozását. Kiadása II. kötetében már közölhette az elmúlt évtized egyik jelentős felfedezését: Balassi sajátkezű versszemelveit (1952-ben jelent meg először). Benne egy új Balassi-szerelme nyomára bukkanhatunk. Élete utolsó szerelme ez, a vers asszonyát Fulviának nevezi, de hogy kit rejt e név, ma még nem derült ki. Íme az eddig ismeretlen Balassi vers az ismeretlen asszonnyhoz: „Legtovább Júliát s leginkább Celiát ez ideig szerettem, Attól keservesen, s ettől szerelmesen vígan már búcsút vettem, Most Fulvia éget, ki ér bennem véget, Mert tüzén meggerjedtem”.

Úgy látszik, hogy az elmúlt évtized irodalomtörténete Balassi jegyében áll: 1952-ben az említett versszemelveinek, 1958-ban pedig eddig csak címről ismert drámája kerül elő, amely nemcsak Balassi működésére, hanem a magyar drámairodalom fejlődésére is új fényt vet. Címe: *Gyarmathi Balassa Bálintnak Thirsisnek Angelicával, Sylvanusnak Galatheával való szerelmükről szép magyar comoedia*. E dráma szövegének első kiadása 1959-ben jelent meg (Ján Mišinaik, Eckhardt Sándor, Klaniczay Tibor: *Balassi Bálint Szép magyar komédiája. A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei. Akadémiai Kiadó, Bp. 1959.*). Megmagyarított olasz pásztordráma ez, amelynek előszava talán jelentősebb, mint maga a szöveg. Ebből az előszóból Balassi, a tudatos, a szerelmes verseket bátran vállaló költő képe bontakozik ki. Tudós költő ő, aki tudja, mit akar elérni verseivel, ismeri a maga értékeit és tudatosan vállalja a szerelmet, mint versei témáját: „Tudom

mit itt mondanak a szopora szívek (inkább szószátyárok!) ellenem, tudni illik, hogy nem szerelem dolgárul, hanem Mársrul kellett volna elmélkednem, mert ezekkel csak botránkozást csinálók az ifjú és fejér cseléd között, kiknek azt felelem hogy Históriait nem írhattam, mert egyik az vagyon ki írja, másik pedig, hogy talán énnekem arra nem volna annyi mivoltom is, szent írást sem, mert arrul is mint két felől eleget írtnak s írnak is, hanem olyat kellett előhoznom, ki az mint elsőbben is megmondta, az szomorúaknak is örömet s víg kedvet hozna. Botránkozást az nem hoz senkinek, mert tisztességes szerelem vagyok benne, oly kedig ki szabad, nem köteles személyek között forog, sem egyéb végre, hanem házasságra. Osztán mennyi olasz, francia, német vagyok, kit nem botránkoztnak, ha szép nem szép találmányinak dicsérnek egyéb nemzetek.

Ha én is azért a magyar nyelvet ezzel akartam meggazdagítani, hogy megösmérjék mindenek, hogy magyar nyelven is meglehetné ez az mi egyéb nyelven meglehet, ez jó akarattért nem érdemlem, hogy bontránkozotónak hívjanak az emberek. Mert az mi az szerelmet illeti, azt Magyarországon immár régen annyira felvették, hogy sem az olaszok nagyobb okossággal, sem a spanyolok nagyobb buzgósággal nem követhetik...”

A magyar irodalom első nagy líria szerelmese itt a prózában mondja el ugyanazt, amit annyi versében megénekelt: a szerelem dicséretét. Vallomásában a tudós, a maga költészetére büszke költő szólal meg, s olyan meglepő nyíltsággal vall világiságáról, amely programként is méltó párja az ilyen jellegű, egykorú európai kezdeményeknek.

A másik nagy XVI. századi író, akinek irodalomtörténeti reneszánsza a múlt évtizedben volt, Balassi Bálint mestere, az „árva, tüzes prédikátor”, Bornemissza Péter. Nemcsak legjelentősebb műve, az irodalmi emlékeknek, lélektani tanulmányoknak és a XVI. századi életnek merész tükre, a botránnyt támasztó *Ördögi kísértetek* jelentek meg az őskiadás óta először szövegű, kritikai kiadásban (Gonozta Eckhardt Sándor. Bp. 1955.), hanem két nagyarányú monográfia is foglalkozik vele. Nemeskürty István könyve, *Bornemissza Péter az ember és az író* (Akadémiai Kiadó Bp. 1959.)

egy színes, sok viszonságú írói pálya és emberi sors képét rajzolja meg, viszont Borzsák István hatalmas összefoglalása Bornemissza írásainak antik vonatkozásaival foglalkozva azt akarja megmutatni, hogyan él a klasszikus múlt a XVI. századi ember tudatában (*Az antikvitás XVI. századi képe*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1960.).

Nem véletlenül fordult az irodalomtörténészek figyelme Bornemissza Péter munkássága felé. Eddig a magyar irodalomtörténet mostohagyermeké, most egyszerre fényt kap, s a magyar irodalom e korszakának legjelentősebb egyéniségei közé, a magyar próza mesterei közé emelkedik. Eddig Balassi tanítójának és egy hatalmas prédikációgyűjtemény szerzőjének, egy énekeskönyv kiadójának és néhány vers költőjének, az első hitvitázók egyikének tartották. Az irodalomtörténet most mutat rá írói erényeire is: abban a hatalmas betűtengerben, amit prédikációgyűjteménye jelent, nemcsak a vallásos jelleget látják, hanem részleteiben a novella-írásra való törekvést is, gondolataiban pedig az antikvitásnak, a humanizmusnak erőteljes magyar képviselőjét, aki görög eredetiből fordítja Szophoklész *Elektráját* és alkalmazza a magyarországi viszonyokhoz úgy, hogy benne a *Bánk bán* előképére ismerhetünk — problémája ugyanis — ő maga így fogalmazta meg e dráma latin nyelven írt utószavában — „Ez a kérdés: ha a hazára kegyetlen szolgaság igáia nehezedik, erővel szembe kell-e szállni a zsarnokokkal, vagy inkább a baioknak az idő múlásával járó gyógyulását és enyhülését kell-e biztonságban kivárni?” (Idézi Borzsák id. mű. 92 old.). Ezt a Móricz Zsigmond feltámasztotta drámát mindmáig legalaposabban éppen Borzsák István elemzte említett művében és állította a magyar irodalom fejlődésének menetébe.

Nemeskürty István írói életrajza és alkotás-elemzése is impozáns vállalkozás. 550 oldalas könyvében kitér Bornemissza életének minden mozzanatára, hatalmas életművéből kiválasztja és könyve függelékében közli mindazokat a részleteket, amelyek Bornemissza írásaiban értékkel vagy érdekességgel bírnak. A XVI. századi ember képét Balassi versei mellett talán ezek a Bornemissza-írások őrzik a legmaradandóbban. Vonatkozik különösen az *Ördögi kísértetek* című művére, amelyben kora erkölcsi életét ábrázolja

profétai dühvel és prédikatori hévvel. Nyíltan, minden kerteles nélkül tárja fel kortársai bűneit, hogy megmutassa az „ördög” munkáját a világban. Közben merészen olyan önvallomásokat is tesz, lelkiéletének annyi problémáját tárja elénk, amely Balassit is túlszárnyalja. Bornemissza ördöge a testé. Így vall például: „En magam felől bizonyonnyal ezt írhatom, hogy valamely Evangéliumot írtam, de az írás között mindenik Evangéliumnak kísértetit reám érezte az Úr Isten, oly igen kedig, hogy én magamtól csak meg sem mocsanhattam ellene... Ezekről azért emlékeztem itt, mert szinte az írás között érkezett vala reám az egyik”. Elemzői stílusát nem győzik dicsérni, Móríc Zsigmond elragadtatással szól róla, általában kiemelik bővérűségét, tudatos stílusművészetét. Nemeskürty így jellemzi: „Nyelve erőteljes, világos, tömör, bámulatosan plasztikus és érzékletes. Prózában Pázmányig nem leljük párját”. Végezetül pedig írjunk ide Nemeskürty könyvéből egy, Bornemisszától idézett mondatot, amely mintegy megmutatja azt a stílust, amit ez az újonnan felfedezett író képvisel: „A fejedelem ne hurcoltassa felesége szoknyája farkán nagy gyöngyösen a porban az szegény éhezőknek veritékét...” (Id. mű. 368. old.).

A XVI. századdal kapcsolatban meg kell még említenünk Eckhardt Sándor kritikai kiadását: *Rimay János összes művei*. Bp. 1955. Ebben a kötetben Balassi Bálint tanítványának és barátjának műveit jelentetve meg, egyúttal közreadta azokat a szövegeket is, amelyek a Balassi-kutatás szempontjából nélkülözhetetlenek — Rimay mintegy Balassi letéteményesének vallotta magát, és a nagy költő verseinek kiadását is tervezte, sőt már szövegkritikára is törekedett. De nem szabad elfeledni, hogy Rimay gondolkodó is volt, nem egyszer emelik ki úttörő érdemét ezen a téren: magyar nyelven kezdett filozofálni.

Ezen a helyen csak érinthetjük, hiszen olyan sokoldalú és nagyjelentőségű az, amit Horváth János könyve, *A reformáció jegyében* (Bp. 1957., II. kiadás), jelent. Folytatása ez nagyarányúra tervezett magyar irodalomtörténetének, amelyből eddig csak a középkori magyar irodalommal és a humanizmus korával foglalkozó rész jelent meg. *A reformáció jegyében* című kötete a „Mohács utáni félszá-

zad” magyar irodalmáról ad rendszerező és áttekinthető képet. A magyar irodalomnak egyik legáttekinthetlenebb korszaka ez, amikor az addig szórványosan jelentkező írók helyett egy politikai, vallási megosztású korban nagyszámú író lép fel, és még gazdagabb és sokrétűbb műfajú irodalom keletkezik. A magyar irodalomtörténetírás egészen a legutóbbi időkig fanyalagva fogadta Horváth János könyvét, nem egy támadás is érte szerzőjét a túlbuzgók részéről. Kétségtelen, hogy Horváth János nem marxista szellemű tudós, módszere szellemtörténeti, de impozáns eredményeit ez csak részben befolyásolta. Talán halványabb itt-ott rajza, de gondolatmenete legtöbbször helyes, és mindig tanulsággal lehet forgatni könyvét és fogadni megállapításait.

Balázs János monográfiája is eddig kellően fel nem derített írói életéről és nem eléggé értékelt írói munkásságról szól. Könyvének főhőse Sylvester János (*Sylvester János és kora. Tankönyvkiadó*. Bp. 1958.), az első magyar könyvet kiadó nyomda megszervezője, a nyelvtanító és bibliafordító, a bécsi egyetem tanára és üldözött, vágyonkájától megfosztott ember, humanista és tudós. Balázs János nyelvészterelődéssé kutató, s így nem véletlenül könyve homlokterében nyelvtani problémák állnak... Sylvester János helye a magyar nyelvtanirodalomban és kora Európájában — ezt mutatja meg Balázs gazdag kultúrtörténeti, irodalmi és történelmi koreképe. Sylvester rejtélyét nem sikerült ugyan megoldania, nem tudta kideríteni a bécsi egyetem katedrájáról nyomtalanul eltűnt tanár további sorsát, de ezért kárpótolni tudja az olvasót látóköreinek szélességével, a XVI. század és az azt megelőző korok nyelvtanirodalmának alapos ismeretével.

Újdonságot és sok új szempontot hozott Dömötör Tekla bevezetője a *Régi magyar vígjátékok* című kiadványhoz (Bp. 1954.). A XVI. századi fényes kezdemények után, amelyben a reneszánsztragédia (Bornemissza *Elektrája*) éppen úgy megjelent, mint a reneszánsz vígjáték, a Shakespeare tollára kívánczó *Coedia Balassi Menyhárt drul-tatásáról*, a következő korok iskolai színjátékszája e műfaj máig is tartó váltságát hozták. Talán ez az egyetlen műfaj a magyar irodalomban, amely a kezdeteket nem tudta túlszárnyalni máig sem. Dömötör Tekla a vígjáték

fejlődési-útját kíséri végig egészen a XVIII. századig, s a tanulmány írásakor szem előtt tartotta azokat a következményeket is, amelyeket a maga kora irodalompolitikája állított a kutatók elé: realizmust keresett mindenütt, ésilyent talált az úgynevezett közjátékokban. Tanulmányát pedig ilyen patetikus sorokkal zárja: „... a magyar szótól fogva (az első szintársulatok óta), mégis szakadatlanul folytatja diadalútját a magyar színpadon — a gúny és szatíra eszközeivel ostorozza a károsat, a maradék s szolgálva a műveltség és emberség, a szabadság és haladás eszméjét”.

V.

A következő korokkal foglalkozó irodalomtörténeti vonatkozású alkotások közül kettőt kell külön is kiemelnünk: Az egyiket Klaniczay Tibor írta Zrínyi Miklósról, a másikat Bán Imre Apáczai Csere Jánosról.

Ezek a monográfiák is azt bizonyítják, hogy a magyar irodalomtörténet-írás hatalmas vállalkozásba kezdett: a magyar irodalom egészének újraraizolásába. Ennek a folyamatnak a láncszeme mind a két előbb említett könyv.

Klaniczay Tibor nagy munkakedvvel alkotta meg monográfiáját Zrínyiről. (*Akadémiai Kiadó, Bp. 1954.*) Zrínyiről nagyszámú irodalom szól, életrajzát monográfikusan többen is feldolgozták, de Klaniczay könyvéből az derül ki, hogy mégis kevés és fölöttébb hiányos volt az, amit eddig a XVII. század e legnagyobb emberi és írói egyéniségéről elmondtak. Klaniczay teljes pályaképet rajzol meg, és beleállítja abba az eszmei vonalba, amit a magyar irodalomtörténészek szerint Mátyás és Rákóczi is képvisel. Könyvének vezérfonala is ez a szempont: a nemzeti királyság gondolatának érlelődése Zrínyiben. Jellemző, hogy a Zrínyi-korában keletkezett és azóta hagyományossá vált német-ellenesség szempontja érvényesül Klaniczaynál is. A magyar irodalomban végbement szempont-eltolódásról van itt szó: a XVI. század végében a török harcok idejében állt, a XVII. században azonban a török harcok problematikája alól feltör az osztrák uralom elleni küzdelem. Zrínyinél is megfigyelhető ez a kettősség: a *Zrínyiás*zban éppen úgy, mint a *török átium ellen való orvosságban* vagy a Mátyás ki-

rály életéről szólóban. A török ellen harcolva is félszemmel az osztrákon van a figyelem.

Könyve, különösen pedig az eposzról szóló rész, tele van a részletmegfigyelések tömegével, találó megállapításokkal, de ezeknek értékét nem kis mértékben csökkentik az ilyen megfogalmazások: „Zrínyi változtatásai tehát a törököt jól ismerő katonáival együtt élő és együtt érző hadvezér-költőnek a változtatásai. Ezekkel a módosításokkal azután teljesen sajátjává teszi, a maga képre gyúrja a külföldi írók motívumait... Egyenrangúként tudott bánni a világirodalom klasszikusainak anyagával” (Id. mű, 89. old.) Egy ilyen felkiáltójeles mondat bámuló lelkenedése nagyon leontja Klaniczay írása többi megállapításának hitelét, s Zrínyi eposzirói képessége is mintha csökkenne szemünkben, nem pedig emelkedne, mint várható lenne e bámulatot és hiúságot tartalmazó mondat nyomán. S nem egy ilyen mondat van ebben a monográfiában.

S ha már Zrínyivel foglalkozunk, nem szabad megemlítetlenül hagynunk a *Zrínyi énekek* című kiadványt sem (*Katonai Kiadó, 1956. A szövegeket fordította Kiss Károly*), amelyben a „Szigetvári hős Zrínyi Miklós alakja a szomszéd népek költészetében” címen szerb-horvát és szlovák népi énekek, valamint Karnarutics kis eposza és Kacsics Miocsics szövegei jelentek meg magyar nyelven. Azt természetesen a fordítónak kellene megindokolnia, hogy Brno Krnarić miért magyarosodott meg Andrija Kačić Miošić-csal egyetemben.

Még egy nagyszabású írói monográfiáról kell beszámolnom, ez pedig Bán Imre könyve Apáczai Csere Jánosról (Bán I.: *Apáczai Csere János. Akadémiai Kiadó, Bp. 1958.* Apáczainak eddig igen hányatott sorsa volt a magyar irodalom történetében: ha íróként tartották számon, nem sok irodalmi jellegű szövegre hivatkozhattak, ha pedagógusként elemezték, szemelláthatóan nőtt ki az író a pedagógia világából, a nyelvészek nem sokat tudtak kezdeni a tudományos nyelvújításánál. Talált kísérletével, a filozófusok meglepedtek azzal, hogy kimutatták eszméi forrásait és cartézianusként elkönnyvelték, a tudománytörténet pedig csak csíráiban élve, hozzá sem fogott Apáczai működésének elemzéséhez. Műveit nem adták ki az egy szá-

zadvégi pedagógiai jellegű gyűjteményen kívül, s így szinte mindmáig pusztá név maradt a régi magyar irodalom történetében.

Bán Imre nagy munkára vállalkozott monográfiájával: mindezeket a szempontokat, Apáczai működésének ezeket a szerteágazó irányait egybe kellett fognia az életmű tárgyalásakor. A szerző sikeresen oldotta meg feladatát: könyve nyomán Apáczai életműve új ragyogást kapott, neve megelevenedett, jelentősége megnőtt, de világossá vált az is, hogy nemcsak az irodalomtörténet az ő működésének területe, hanem elsősorban a kultúrtörténet — annyi tudományt, teológiát, irodalmat egyesít magában, hogy mennyire fontos sebója sem lehet besorolni. Itt kell megjegyeznünk, hogy azóta már főműve a *Magyar enciklopédia* két kiadásban is megjelent (Kritikai kiadását a Magyar Tudományos Akadémia, népszerű kiadását pedig a Magyar Klasszikusok sorozatban jelentették meg).

A XVII—XVIII. század irodalmával több részlettanulmány és szövegi kiadás foglalkozik. Gáldi László *Szenci Molnár Albert zsoltárverse* (Bp. 1958.) című dolgozata verstani jellegű, s mint ilyen egy máig nyitott kérdést — a magyar verselés iambikuságának keletkezését világítja meg. A kéziratos énekköltészet kutatása is fellendült, és nem egy újonnan felfedezett kódex tartalma látott napvilágot (Busa Margit: *A Thököly-kódex és kuruckori versei*. Bp. 1958. Száderzky: *Miscellanea. Egu XVII. századi versgyűjtemény ismertetése. Sajtó alá rendezte Varga Imre*. Bp. 1955. *Virágénekek és mulatójáték*. XVII—XVIII. század. Stoll Béla kiadása. Bp. 1956. *Régi Magyar Kélték Tára*. XVII. század. 1 kötet. Bp. 1959. Akadémiai Kiadó. *A kuruckor költészete*. I-II. Bukarest. Év. n. *Őszi harmat után... Szemelvények két ismeretlen*. XVIII. századbéli énekeskönyvből. Bukarest. Év. n.).

VI.

Nem volna teljes ez az áttekintésünk, ha nem mutatnánk rá még néhány jellemzőségekre. A magyar irodalomtörténetírásban az elmúlt tíz évben a marxista módszer alkalmazásának kísérletét ma mindnem mindnyíjk könyvben megfigyelhetjük, azonban e módszernek a vulgarizálását is megemlíthetjük. Kétségtelenül a tudomány is „po-

litikus”, de talán mégsem úgy, mint ahogy egyes magyar irodalomtörténészek fel-fogják: a haladó hagyomány fogalma nem az irodalomtörténészé, hanem a kultúra propagálójáé, az irodalomtörténész a *hagyománnyal* áll szemben, az pedig, mint olyan, objektív valóság, ha „reakciós”, ha „haladó”. S a mértéke ennek a „haladásnak” és „reakciósságnak” is nagyon relatív — nagy alkotó esetében például a magyar irodalomtörténészek gyakorlata szerint mindig „haladó”. A magyar irodalomtörténet régebbi kutatóit nem jogtalanul vádoljuk hamisítással, nos, az ő „nemzeti szempontjuk” helyett ezekben a szövegekben nem egyszer találkozzunk hasonló jelenségekkel, persze más előjellel ellátottan, sőt a „nemzetinek” haladó bemutatásával (Mátyás és Zrínyi például) olvast mondanak, ami aligha lehet valószínű — a Zrínyieknél például a politikai koncepcióban, amelyre olyan nagy súlyt fektetnek, nem választják el a családi politikát az országostól, ott is országos méretű politikát látnak, ahol családít kellene látni, s ebből olyan ideológiai tudatosságot következtetnek ki, amely e korban még aligha volt nyilvánvaló.

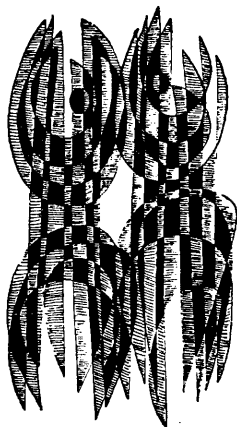
A másik ilyen dolog a hivatkozások kérdése. Mert nyilvánvaló, hogy teljesen fölösleges a Zrínyi-monográfia bevezetőjében Sztálinnak Üdvözlét Moszkvának című szavaihól idézni, *mint ahogy az SZKB/P története I. fejt. 2. pontja* sem visz közelebb a Zrínyikérdés megoldásához. Vagy idézzünk talán Kardos Tibor könyvéből: „Az 1444. év, a várnai csata éve sorsdöntő a magyar történelemben. Marx *Kronológiai jegyzeteiben* lelenzte ennek az eseménynek drámai előzményeit s kimutatta, hogy Magyarország és Lengyelország királya, I. Ulászló Velence cselszövésének és a pápai csalásnak esett áldozatul”. Maid a lábjegyzetben: „Ld. Marx megfigyeléseit e tárgyban: Lándor Béla: Marx jegyzetei a magyar történelemből. A Történettudományi Intézet Értesítője. 1950. Idézi Kardos Tibor: Hunvadi Mátyás nemzeti egyháza. 154—155.” Két tanulságot is levonhatunk ebből az idézetből: az egyik az, hogy Marxra akkor is hivatkozni szoktak, amikor aligha van rá szükség. Marx *Kronológiai jegyzetei* nem tudományos alapvetés, és aligha hihető, hogy kutatásokat végezt volna a magyar történelem köréből. A másik pedig a szerző „marxista” voltának hangsúlyozása azzal, hogy külön

is kiemeli: ő már máskor is hivatkozott Marx e művére.

Ezek az apró jellegzetességek is megmutatják, hogy a magyar irodalomtörténetírás eredményeit és értékeit nem szabad elsősorban ideológiai értékelésekben keresnünk, mert a citátumok alatt nem mindig a marxista módszer húzódik meg. Általában amikor szakterületükön kívüli területekre lépnek, bizonytalanokká válnak. Adataik, szempontjaik, összefüggések felvillantása, szövegkritika — ez az igazi és otthonos területük. Nem véletlenül éppen az ilyen jellegű munkák szaporodtak el az elmúlt évtizedben. Kar-

dos Tibor könyvének értéke sem nagyhangú idézeteiben, hanem feltárt anyaga bőségében van, nem abban, amivel a Mára kacsint, hanem abban, amit a vizsgált korról konkrétan mondani tud. Nagyon sok szerzőnél ott vannak ezek az „alibi”-idézetek (a nyelvészeknél Sztálin munkája a nyelvtudományról).

Sok értéket és sok salakot termelt az irodalomtörténetírásban az elmúlt évtized, nagyszabású vállalkozások és kicsinyes idézgetések váltakoznak benne, tudomány és tudománytalanság. Kritika nélkül aligha olvashatók.

A béke sorsa*

Danilo Kecić

Lenin, amikor a Kommunista Kiáltvány történelmi jelentőségét mérlegelte, lelkesen kiáltott föl:

— Ez a könyvecske többet ér, mint sok más vaskos kötet!

Ugyanezt kellene elmondanunk, ha Edvard Kardelj *A szocializmus és a háboru* című értekezésének igazi értékét és jelentőségét akarnánk kifejezni.

Ez a nem nagy terjedelmű, zsebfőmátumú, 231 oldalas könyv ellenállhatatlanul vonzza az olvasót, és arra készíti, hogy többször is elolvassa, tanulmányozza.

A szerző legfőbb szándéka az volt, hogy

1. válaszoljon arra a kérdésre, hogy a kínaiak nemzetközi politikai elképzelései, amelyek a hírhedt jugoszlávéllen hajsza alapjául szolgálnak, valóban a szocializmusból és a marxizmusból erednek-e, amint a kínai politika irányítói állítják;

2. kiértékelje és megmagyarázza ezeknek az elképzeléseknek a reális történelmi hatását.

A fölvetett kérdéseket taglalva és válaszolva rájuk, Edvard Kardelj páratlan, tartós értékű, rendkívüli jelen-

tőségű tanulmányt írt, nagy mértékben járult hozzá a marxista-leninista tanítás és a szocialista elmélet továbbfejlesztéséhez és haladásához.

Részletesen elemezte, milyen eltérések vannak közöttünk és Kína kommunista pártjának vezetősége között a szocializmus építését és a nemzetközi szocialista politikát illetően, rávilágított a kínai teoretikusok ellenünk és a modern szocializmus politikájának nemzetközi arcvonala, valamint a kínai külpolitikával egyet nem értő szocialista erők ellen irányuló alaptalan támadásaira.

Kardelj elvtárs, hogy magyarázatát adja a szocialista Jugoszlávia külpolitikája ellen folytatott alaptalan és elvtelen politika, valamint az ellenünk irányuló féktelen hajsza okainak és igazi céljainak, részletesen taglalja ennek a politikai irányvonalnak az összetevőit. A marxizmus és leninizmus klasszikusainak álláspontjaiból és tanításából kiindulva, leleplezte Kína vezető köreinek évek óta hangoztatott és ismételt jelszavait és szempontjait.

Miután objektív képet festett a kínai valóságról, Kardelj elvtárs rávilágított a kínai politika kiindulópontjaira és céljaira, „radikalizmusára” és a jugo-

* Edvard Kardelj: *Szocializmus i rat*, Kultura, Beograd, 1960.

szláv „opportunizmusra”, taglalta és megcáfolta a kínaiaknak azokat az állításait, hogy a háború elkerülhetetlen, és azt az elképzelést, amely szerint a szocializmus és az imperializmus radikális leszámolása egy forradalmi háborúban holtbiztosan kedvező eredménnyel végződik. Az emberiség fejlődése az utóbbi évtizedekben kétségtenül a béke, a szocializmus oldalán áll, s a haladó szocialista erők legműveibb szövetségese. Hogy a békéért folytatott harc egyben a szocializmusért vívott küzdelem is, ezt a legjobban bizonyítja a társadalmi erők viszonyának megváltozása, a haladó és demokrata emberek körének gyarapodása, a gyarmaturalom letűnése és általában az imperializmus rendszerének hanyatlása.

Mánapság tehát, amikor az emberiség sorsa fölött ott lóg Damoklesz kardja „... a béke sorsa — írja Kardelj elvtárs — nemcsak az imperializmus erejétől és akaratától függ, hanem a döntő szocialista tényezők politikájától és szubjektív állásfoglalásától is”. Mert — írja a továbbiak során Kardelj elvtárs —, „hogy a háború ne legyen többé történelmi szükségszerűség, ahhoz nem föltétlenül szükséges, hogy a világ legutolsó zuga is szocialista legyen, nem, inkább arra van szükség, hogy a szocializmus és a béke erői anyagilag és erkölcsileg olyan erők legyenek, hogy megakadályozhassák az imperialista és egyéb nemzetközi ellentétek megoldását világháború útján...”

A kínai teoretikusok azonban megelégszenek azzal, hogy megállapítsák, egy új háború eredménye: a szocializmus. Más szóval: a háborút azonosítják a forradalommal, hajlamosak arra, hogy a hódító háborúk egy fajtáját a világháború egyik megnyilvánulási formájává avassák. Megfelelnek azonban arról, hogy a háborúnak megvan a maga törvényszerűsége, ami nem azonos a forradalom törvényszerűségével, megfelelnek arról is, hogy egy háborúban, a közgazdaság katasztrofális arányú elpusztítása után a történelem bosszút állhat azokon is, „akik a szocializmus erőszakos exportjával szemben semmibe veszik a társadalmi fejlődés objektív törvényeit...”

A kapitalizmusból a szocializmusba való áttérés kérdésében, azaz a forradalom és a társadalom forradalmi átalakulásának kérdésében a kínai teoretikusok hihetetlen mértékben közelnek Trockij hírhedt elméletéhez,

sok tekintetben Trockijnak a permanens világháborúról szóló álláspontjait és alapelveit vallják, amelyekkel Lenin annak idején elméletileg és gyakorlatilag is sikerrel szállt szembe.

A kínai teoretikusok nyilvánvalóan megelégednek arról, hogy „a szocialista világháború folyamatát nem azonos két ívcvonal között folyó pozíciós háborúval — írja Kardelj elvtárs —, hanem szerves társadalmi folyamat, amelyben forradalmak, forradalmi és a kolonializmus elleni háborúk keverednek össze a forradalommal, a szocialista és a többi haladó erő fokozatos térhódításával, valamint a társadalmi alapokon álló anyagi fejlődéssel”.

Trockista álláspontot foglalnak el a kínai államférfiak hazánk külpolitikájával szemben is. Mert „valójában — állapítja meg Kardelj elvtárs —, amíg Trockij azt a tézist bírálta, hogy a szocializmust meg lehet valósítani egy országban is, a kínai teoretikusok kétségbevonják a békés koegzisztencia lehetőségét”.

Kardelj elvtárs a továbbiakban képet ad a szocialista országok közötti viszonyról, s rámutat az emberiség és a szocializmus haladása szempontjából hasznos és mellőzhetetlen viszonyaik távlatára.

A nemzetközi politikában és a szocialista gyakorlatban megnyilvánuló nézeteltérések, továbbá „a szocialista fejlődés során kifejezésre jutott ellentmondások, amelyek a rövidlátó embereket zavarba hozzák és megriasztják — állapítja meg Kardelj elvtárs —, segítik a szocializmus harcseit, hogy jobban megértsék a modern szocializmus problémáit, és arra készíteti őket, hogy ne elégedjenek meg a fejlődés bizonyos jelenségeinek sztereotip, dogmatikus, sematikus magyarázatával”.

Kardelj elvtárs könyve végén meggyőződésének ad kifejezést, hogy a kínai szocializmus leküzdje majd pillanatnyi gyengeségeit, ingadozásait és mulandó torzulásait, bízik abban, hogy a kínai népnek a szocializmus anyagi alapjainak megteremtésére irányuló erőfeszítéseit a legnagyobb siker koronázza. Tanulmányának befejezésekként Kardelj elvtárs azt a kívánságát hangoztatja, hogy a kínai-jugoszláv viszonyok alapja „a szocializmus építésében megnyilvánuló kölcsönös támogatás legyen, anélkül, hogy akár egyik, akár másik fél eszközei vagy politikai sablonokat erőszakolna a másikra”.

Bodrits István fordítása

BÁRSONYMACKÓ

George Simenon termékenysége, ihletett korszerűsége és hangjának végzettségűsége megbúvóli a legkifinomultabb izlésű könyvbarátot is.

Új regényének *L'ours on peluche* (Báronymackó) a címe. A regény hőse, Jean Chabeau becézte Báronymackónak hajdan, ifjúságában kedvesét, egy fiatal, bájos ápolónőt. Régen volt ez, Jean Chabeau most már híres orvosprofesszor. Ötvenéves, Párizs egyik előkelő negyedében fényűző lakása van és szülészeti klinikája a boulogne-i erdő mellett, két kórház főorvosa, és titkárnője valamennyi szeretője közül a legdiszkrétebb. Mindenki irigyli. Chabeau azonban egyre kérdezgeti, faggatja önmagát: Miért? Minek? Minek ez a sok pénz, az autók, az őt körülvevő megbecsülés, a társadalmi siker? Mind gyakrabban érzi, hogy kívül áll mindezen, csak ürességet érez magában, ürességet, amitől szinte szédül. Az egész érzéshullámot Báronymackó indította el, az a lány, aki annak idején csak epizód volt életében, mert nemsokára öngyilkosságot követett el — gyereket várt. Chabeau egyre azt kérdi önmagától, nem ez a múltó viszony tartalmazta-e túlszűfolt életének legőszintébb érzelmeit. S ha így van, mit jelent minden más: felesége, akit nagy távolságban érez magától, három gyermeke — mindhárom idegen, édesanyja, aki egyedül él Versailles-ban és gyűlöli őt, mert vagyont szerzett, és eltávolodott a szegények, a kisemberek köréből. Chabeau arra a következtetésre jut, menekülnie kell ebből a hazug helyzetből, s az egyetlen kiutat hosszas gondolkodás után a halálban látja. Revolvert vásárol, s a fegyvert azzal az érzéssel süllyeszti kabátja zsebébe, hogy elérkezett raboskodásának utolsó napja.

Így követi az olvasó az íróval együtt, lépésről lépésre Chabeau professzor önelemzéseit.

André Bourin regényíró, aki a *Báronymackóról* beszámolót írt a *Nouvelles Littéraires*-ben, nem világít rá a végzetes helyzet megoldására, ehelyett arról igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy szerepe — bármennyire is izgalmas — mégiscsak egyszerűen a tanué.

GYÜLÖLET ÉS ZÁSZLÓ NÉLKÜL

A hamburgi Rowohlt Verlag kiadóvállalat *Ohne Hass und Fahne. No hatred and no Flag. Sans haine et sans drapeau* (Gyűlölet és zászló nélkül) címmel háromnyelvű antológiát adott ki. A három nyelven nyomtatott versek az antológia szerkesztőinek: Wolfgang G. Deppenek, Christopher Middletonnak és Herbert Schönherrnek nemzetközi elgondolásait fejezik ki. A címet René Arcos francia költő *Les morts* (Holtak) című verséből vették, amelyben Arcos arról énekel, hogy az ellenséges államok háborújának áldozatai végül is „mindannyian egy oldalra kerülnek”.

Az antológia háborús verseket tartalmaz, s egybegyűjtésükhöz — így mondják a szerkesztők — egy korábbi, hasonló verseskötvet adta az ötletet. Az első ilyen verseskötetet Ludwig Rubiner német expresszionista költő adta ki *Kameraden der Menschheit. Dichtungen zur Weltrevolution* (Az emberiség bajtársai. A világforgóradalom költeményei) címmel, az első világháború után. Az új kötet — természetesen, és ahogyan már a címe is sejteti — nem egyszerű utánzása az első antológiának. Rubiner azt hangoztatta, hogy a gyűjteménybe sorolt versek írói készségüket fejezték ki, hogy „szembe szálljanak a régi világgal és eljussanak az emberiség új országába, a szocialista forradalom államába”, a második, most megjelent antológia szerkesztői meglepészen azzal, hogy bemutassák, „hogyan fejezik ki a háborút a modern írók”.

Michael Hamburger az *Encounter* októberi számában írt beszámolójában éppen erre a különbségre helyezi a hangsúlyt, azt a szakadékot hozza előtérbe, amely elválaszt bennünket a század huszas éveitől. Rubiner antológiáját — írja — egy aktív eszme, az elkeseredés, a szégyen és az elszántság gondolata hatotta át: Semmi esetre sem szabad visszatérni a múlthoz! Ezt a gondolatot az első világháború után kialakult közvélemény úgyszólván rákényszerítette az antológia szerkesztőire, az új versgyűjteménynek viszont semmi más célja nincs, mint hogy egyszerűen bemutassa a háborút. Az első világégés után valóságos kultusz alakult ki a háborús költészet körül, amelynek gyökerei az arcvonal és a mögöttes területek ellentéteibe, a háborút túléltek nyugtalan lelkiismeretébe mélyedtek. Ilyen hangulat ma már csak bizonyos mértékben van meg, az is csak Németországban, amely még ma is a bűntudat légkörében él. Talán ez magyarázza meg, hogy a *Gyűlölet és zászló nélkül* éppen Németországban jelenhetett meg, miért éppen ott kellett megjelennie. Az első világháború és a nyomában járó bonyodalmak „mintha eltörölték volna az erkölcsi szenvedélyesség képességét”, s az újabb háborúban a költő csak megfigyelő maradhatott.

Egyikük, Keith Douglas angol költő, akinek verseit szintén megtaláljuk az új antológiában, így ír Egyiptomból a háború alatt: „Hinni bárkinek, reménykedni egy jobb világban nemcsak bűn, hanem ostobaság is, éppen olyan ostobaság, mint dolgozni, küzdeni egy boldogabb világért. Nevetségesen hangzik, ha azt mondjuk: valaki minden reménység nélkül dolgozik, azonban — lehetséges; igaz, hogy az egész csak az önbiztosítás egyik fajtája, s egyáltalán nem azt jelenti, hogy munkánk céltalan”.

Ez a kívülállás, ez az idegenség — állapítja meg Hamburger — jellemzi az egész új háborús költőnemzedéket. S ez az elidegenülés egy ponton — bármennyire hősiessenek látszik, sőt valójában az is — bizonyos mértékben elmebajjá fajul. Van kapcsolat az elidegenülés és a között a háborús törekvés között, hogy a csatákat közvetve, gépekkel vívják meg.

Ha elkövetkezik a harmadik világháború — vonja le a következtetést Hamburger —, az útközeteket távolból irnáyítják, s az összefüggéstelenség, a kapcsolatnélküliség állapotában a világ semmiben sem különbözik az örülettől. És egyáltalán nem lesz többé háborús költészet, amely ezekről a csatákról beszámolna.

LORCA-SZINDARAB MADRIDBAN

Huszonöt évig tartó szünet után Spanyolországban bemutatták Federico Garcia Lorca egy szindarabját — erről tudósít bennünket a *Figaro Littéraire*. A *Jerma* című szindarabot hozták színre, amelyet 1934. december 29-én mutattak be először, s azóta bejárta az egész világot. Nemrégiben Olaszországban, Spolettóban a nemzetközi színi játékokon is előadták.

Lorcát — mint ismeretes — 1936 augusztusában Franco falangistái ölték meg még ma is meglehetősen homályos körülmények között. A *Figaro Littéraire* fölöslegesen figyelmezteti az olvasót arra, hogy a *Jerma* előadása a madridi Eslava színházban nemcsak irodalmi és művészi esemény. Nem érdektelen azonban utánanézni, hogyan fogadták a szindarabot abban a környezetben, ahol keletkezett, és amelyben oly hosszú ideig nélkülözték. A *Figaro Littéraire* rövid jelentése, amely a spanyol sajtóból vett adatokon alapszik, azt közli az olvasóval, hogy a bemutatót hosszas és lelkes ünneplés követte, a közönség minden jelenet után többször is függöny elé hívta az egész együttest. Amikor a *Figaro Littéraire*-ben ez az írás megjelent, még lehetetlen volt megállapítani, hogyan reagált erre az eseményre a hivatalos spanyol közvélemény, mert a lap csupán az *A. B. C.* című újság jellegzetes megállapításait közölhette. A spanyol újság hangja tartózkodó, a bíráló elsősorban az előadás szereplőivel foglalkozik, dicséri a Juan szerepét alakító színészt, aki „erőteljesen és mértéktartóan” játszott, bírálja Aurora Battistát, mert — jól játszott ugyan, de a legmagasabb feszültség pillanataiban „nem tudott igazi Jerma lenni”, egyetlen szóval sem emlékezik meg azonban arról, mit jelent Lorca visszatérése a spanyol színpadra.

EGY VILÁGÉV BEFEJEZÉSE

Golo Mann (Thomas Mann fia), az ismert kritikus és szociológus, Ernst Jünger *An der Zeitmauer* (Az idő fala mellett) című új könyvéről ír beszámolót a *Monat* októberi számában, és hangja éppen olyan éles, mint a német kritikusok nagy részéé, ha Jüngerről írnak.

A németeket valósággal idegesíti ez a rendíthetetlen eleganciájú gondolkodó, aki moccanás nélkül, sziklaszilárdan áll népe fejlődésének viharos eseményei közepe, és az egész csak alkalmul szolgál számára, hogy tanulmányok, naplók, életrajzok vagy regények formájában elmélkedjék a dolgokról, de mindig három lépés távolságból és szélsőséges egyéni hangon. Az „egyetlen vallomás íróját” Golo Mann azzal vádolja, hogy egyáltalán

nem őszinte, minden írása, egész egyénisége, irodalmi állásfoglalása stilizált, még a naplói is, amelyek érdekesek, izgalmasak, helyenként szépek is, de sohasem emberiek — Hebbel-i és Gide-i értelemben.

Jünger álláspontjai — írja Golo Mann — sokat változtak, amióta megírta a *Die Arbeiter* (Munkások) című művét, korán kialakult stilizációs és mitikus hajlama azonban tiltja, hogy bármiféle eltérést is engedélyezzen a kijelölt úttól, egyre önmagára hivatkozik, önmagát tekinti a sarkigazságok forrásának. Az *An der Zeitmauer* a történelem szokványos, klasszikus értelmezésének, az emberi sorsokkal, az emberi szellemmel azonosított történelem revíziója.

„Bennünket kevésbé érdekkel az elmúlt idők képe — hirdeti Jünger —, annál jobban leköti figyelmünket az idő metahisztórikus felosztása, hiszen az a szándékunk, hogy a jelenről alkossunk ítéletet.” Mert mindaz, ami korunkban történik, jóval több egy civilizáció történelmének kiértékelhető eseményeinél, sokkal több az emberiség történetének egy fejezeténél is: valójában a Föld története, egy „világév” befejezése, ami talán már akkor kezdődött, amikor az első ember még meg sem jelent. A régi értékekkel dolgozó történész tehetetlenül áll a reánk zúdult metahisztórikus zűrzavarban. Az emberi és nem emberi tevékenységet együttesen kell vizsgálni, az atombombát a föld-rengésekkel és a napfoltokkal együtt, mégpedig nem abban az értelemben, hogy egyik a másikat előidézi, hanem úgy, mint egy egység összetevőit, amelyek az embert a nyugtalan természet alkotóelemévé teszik.

Jünger — mondja Mann — teli van rettegésekkel és gondal. Nem is ok nélkül, nem is alaptalanul, hol van azonban, milyen nagy messzeségben ez a rettegés a *Munkások* acélkemény emberétől, Jünger hajdan kérlelhetetlen nacionalizmusától. Az ambíció, a nacionalizmus — állítja Golo Mann — csak álarc volt, egy arisztokratikusan kialakult gondolat stilizációja. Jüngernek semmi kapcsolata sincs korunkkal, édesgyermek az „originalphilosoph” XVIII. századbeli családjának, amely már a maga korában is idegenül állt tudománnyal, vallással, realpolitikával szemben, csupán saját egyéni spekulációja érdekelte.

„Nem sokan vannak már — írja Golo Mann cikke végén —, és közéjük tartozni sok áldozattal járó álláspont. Jünger azonban hű maradt hozzájuk jellemének minden erejével és egyéni ízű tehetségének minden porcikájával. Mégis, ha különállásaihoz hozzáadjuk saját múltjának tévelygéseit is — ami nem teljesen azonos az önmagához való hűség hiányával —, azok közé kell sorolnunk, akik életünket némileg megszépítik, és akiktől, kellő óvatossággal, egyet-mást meg is tanulhatunk.

KIHAGYÓ TECHNIKÁVAL

Anthony Powell *Casanova's Chinese Restaurant* (Casanova kínai vendéglője) című könyve alkalmat ad arra, hogy foglalkozunk ezzel a kiváló angol íróval, akiről olvasóink úgyszólván semmit sem tudnak, viszont hazájában együtt emlegetik Evelyn Waugh-val, Kingsley Amis-szal és a modern angol próza többi ismert művelőjével.

Powell új regénye, amint a *The London Magazine*-ből értesülünk, a szerző *The Music of Time* (Az idő zenéje) című terve-

zett sorozatának második része. Sokan az angol Proustnak tekintik Rowent, Jocelyn Brooke, az új könyv íráraja azonban megállapítja, hogy ennek a véleménynek semmi alapja sincsen, Powellt már az is különválasztja a Proust-i törekvesektől, hogy teljesen közömbös a gyermekek és a természet iránt, nem is szolva a két író közötti tenyegbeli különbségekről.

Az *Idő zeneje* előtt Powell öt regényt írt, amelyek közül az első, az *Afternoon Man* (Délutáni ember), a huszas évek sűrűfeiratának tekinthető. Stílusában talánunk nem Hemingway- és Gertrude Stein-beütést, elbeszélésmódja lakonikus, az eseményeket is párbeszéd formájában írja le. A könyvben kigúnyolja az első világháború utáni korszak mondain és bonémeskedő alakjait. Következő regényeit is hasonló hangnemben, azonos céllal írta, majd hosszabb hallgatás következett, amely egészen 1951-ig tartott, amikor megírta a *Question of Uprising* (A nevelés kérdése) című regényét, a fentebb említett regényciklus első könyvét. Powell új írásmódja némileg hasonlít korábbi regényeinek stílusához. Távol áll regényei hőseitől, semmi gondot sem fordít a szónoki fordulatokra, a jelenetek és egyéniségek egysíkúak és egyszerűek. Powell — írja Brooke — inkább jellemzi az, amit elhallgat, mint amit kimond, bírálói inkább dicsérik, mint elemzik. Kerüli a szokványos regényírói trükköket, eszeágában sincs halogatni a cselekmény kibontakozását, csupán azért, hogy növelje a feszültséget, nem ismeri a komikum megkönnyebbülést hozó pillanatait, nem tud regényes tájleírásokat adni. Ez a „kihagyó technika” — véli a kritikus — van olyan jelentős újítás, mint Joyce vagy Eliot kísérletezései. Lásuk, mi lappang — amint a kritikus mondja — ebben a fekete-fehér technikában, amely nem azonos a ragyogó és sötét jellemek szokványos, árnyalást nélkülöző ábrázolásával.

A könyv rövid tartalmából következtetve, Powell leírása mozgalmas képet nyújt Anglia polgári művészeiről. Egy műkritikus feleségül veszi egy lord hajdani szeretőjét, egy zenekritikus felesége megszökik egy olasz hegedűssel, a férj meg öngyilkosságot követ el, a regényciklus első könyvének egyik hőse idült alkoholista lesz, ugyanakkor édesanyja egy homoszexuális fiatalembert vesz gondjaiba... Powell kritikusa megállapítja, hogy az események leírásának stílusa tökéletes, a könyv élvezetes olvasmány, csak — sohasem lehet tudni, mit akar az író. Brooke végül leszögezi, hogy éppen ebben rejlik Powell írásának bája, és ki tudja — talán ez is a rejtett célja a mind jellegzetesebbé érő regényírónak.

SZERELEM 1960-BAN

Marcel Aymé, az ismert francia elbeszélő, színműíró és gyermekíró *Les tiroirs de l'inconnu* címmel új regényt jelentetett meg, s az írás arra készítette Roger Nimier-t, az *Arst* szerkesztőjét, hogy lapjában nyílt levelet intézzen a szerzőhöz. A levél témája: a szerelem 1960-ban. Aymé ugyanis regényében — Nimier véleménye szerint — korunkra jellemző szerelmi történetet írt le, egy szerelem nélküli szerelem történetét, két közömbös ember szerelmét, kizárólag erotikus élményt jelentő szerelmet.

Martin, a regény 21 éves hőse fölfedezi, hogy öccse elcsábítja menyasszonyát. Elveszti a fejét, veszekedést kezd egy szom-

szédjával, és véletlenül megöli. Néhány év múltán, amikor kiszabadul a börtönből, sehol sem talál menedéket, csak abban a szobában, ahol öccse már együtt él az ő hajdani jegyesével. Igazi munkát sem talál, csak szinekurát egy gyárban, ahol egyetlen és legfőbb kötelessége az, hogy nyilvántartsa, ki vezet a vezérigazgató és a főtitkár között dúló csatában. Ez a természetellenes és valószerűtlen állapot váratlan fordulatot vesz, amikor Martin véletlenül rábukkan két kéziratra: öccse feljegyzéseire, elmélkedéseire a szerelemről és az életről, meg egy ismeretlen ember kézírására, egy vallomásra, egy segélykiáltásra, ami fölkelti Martinban a gyanút, hogy gyilkosság, rejtélyes gyilkosság történt, amit talán éppen a főtitkár követett el... amíg ki nem derül, hogy a vállalat házfelügyelőjének ráérő idejében írkált stílusgyakorlatait és képzelméit olvassa. Ezek azonban csak eseményrészletek, a regény lényege Martin szerelme, szerelmi élményei, amelyek tulajdonképpen alkalmat és okot szolgáltatnak a nyílt levél megírására. Martin nem tud hinni az ideális szerelemben, nem is felel meg neki a konvencionális szerelem. „A szerelem tehát nem létezik — állapítja meg Nimier —, lényegében nem más, mint változó ösztön, amely áttatásokkal fogyasztja önmagát, és láncok között ér véget.” Nimier tudományos érvekkel, sok ékesszólással bizonyítja, hogy éppen ezek a dolgok jellemzik a modern férfi és nő szerelmi viszonyát.

Az *Arts* idézett számában, mindössze néhány oldallal hátrább, még egyszer diadalmaskodik a modern szerelem. Egy elemzést, összegezést olvashatunk itt a francia regényírás idei őszi aratásáról, amelynek terméséből a húsz legsikerültebb példányt válogatták össze. Az írás rendkívül lelkiismeretes, áttekinthető rovatokra oszlik, és a „Kezdők szerelmi írásai” rovatban Jacques Serguine *Le petit hussard* (A kis huszár) című regényéről olvasva, egy nőalakra bukkanunk, aki szerelmet keresve, először is a kielégülést találja meg. Sok fiatalembernek adja oda magát, a rettegés és az elragadtatás vegyes érzelmei között, hogy végül is beismerje: „Az, amit valóban szeretni akartam, nem volt más, mint egy elképzelés a szerelemről, de ezt is magam teremtettem meg”. Ezután a „Vérfertőzés kísértése” című rovat következik, s ebből megtudhatjuk, hogy ezzel a különleges műfajjal az egész írásban elemzett húsz regény közül öt foglalkozik. A „Don Juan”, a „Féltékenység”, az „Engedékenység”, az „Intellektuális szerelem” (ebben a rovatban csak egyetlen könyvcím szerepel) és végül a „Boldog szerelem” rovat következik, amely azonban üresen maradt. Mert, mondja az áttekintés szerkesztője, Claude Bonnefoy: „A boldog szerelemnek, akárcsak a boldog népeknek, nincsen történelme”.

A DILETTANTIZMUS ÉS A LÁNGÉSZ

Herbert Eisenreich, a leghetségesebb osztrák írók egyike, a *Merkur* októberi számában a lángész dilettantizmusáról ír és W. E. Süßkindnek, a *Háború és béke* első mondataira tett észrevételéből indul ki, amely szerint: „Az ilyen kezdet jellemző a teljesen dilettáns írókra”.

A dilettantizmus és a lángész lehetséges találkozásának elméletét Eisenreich Adalbert Stifter *Nachsommer* (Nyárutó) című munkájára alkalmazza.

— Ha lassan és ismételten olvassuk — állapítja meg Eisenreich —, látni fogjuk, hogy az író nemcsak a költéségről mondott le, nemcsak a stílusról, hanem minden effektusról, csakhogy a legegyszerűbb, legtermészetesebb szavakat használhassa. Eisenreich több mondatot idéz, amelyek hemzsegnek a szóismétlődésektől, kezdetleges mondatszerkezetektől, és az iskolás esztétika teljes semmibebevételétől. Mondatszerkezetük kezdetleges — még iskolás értelemben vett stilisztikai értékük sincs — állapítja meg, miután nem volt rest, és egy szerelmi párbeszédet elemezve, kiszámítja, hogy tizenkétszer fordul elő benne a „monda”, tizenegyszer a „felelte” és tízszer a „válaszolta” szó, majd kijelenti, hogyha egy német tanító elolvasná ezt a könyvet, egy egész flaska piros tintára volna szüksége, hogy kiharvithassa a *Nyárutó* stílushibáit.

Stifter korábban, Jean Paul hatása alatt, jónéhány művészi értékű művet alkotott, később azonban, amikor lángésze már kifejezésre jutott, felszínre kerültek bizonyos kifejezetten dilettáns vonások is.

Honnan és hogyan?

Eisenreich így gondolkozik: a dilettáns és a művész között nyilvánvaló a különbség, a művész és a lángész közötti különbséget azonban már nehezebb meghatározni. Stifter is kétségtelenül művész volt korábbi időszakában, alkotó költő, ura kifejezőeszközeinek, stílusával világot épített. A *Nyárutó*-ban azonban az igazság legalacsonyabb rendű szolgálójává süllyed, tudatosan ereszkedik le a dilettantizmus fokára. Eisenreich részletesen idézi a *Nyárutó* hősnének, egy festőnek — lényegében Stifternek — vallomásait, és leírja azt az utat, amely a tudástól azokig a szabadságokig vezet, amelyeket hiába keresünk a legnagyobb mestereknél is, de éppoly gyakran megtaláljuk őket a dilettánsoknál, mint a zseniknél. Természetesen különbséget tesz a dilettáns és a lángész között: az egyik naiv marad, a másik naivvá lesz. Végül megállapítja:

„A lángészben olyan dilettánst látunk, akinek szellemét a művész tapasztalata hatja át, vagy még általánosabban: olyan alkotó embert, aki nem könyvből szerzi az ismereteket, hanem saját jellemére épít, jellemének kialakulásában a könyvek csak segítettek”.

JEGYZETEK

ÁRON SZERELME

Folyóiratunk öt folytatásban közli Sinkó Ervinnek ezt a kisregényét. A szerző Párizsban kezdte írni 1939-ben, s Zágrebben fejezte be 1946-ban. Magyarul még nem jelent meg. A zágrebi Zora kiadásában horvátul megjelent 1950-ben.

SALAMON BETŐJE

A néhány évvel ezelőtt elhunyt Isak Samokovlijának műveiben egy különös, zárt világgal ismerkedünk meg: a szarajevói zsidónegyed spanyol eredetű zsidó proletariátusának küzdelmes életével. A noviszádi Forum könyvkiadó a közeljövőben egy kötetre való válogatott elbeszélést ad ki Samokovlijától. Az itt közölt novella is szerepel a kötetben.

LESZNAI ANNA VERSEI

Az Amerikai Egyesült Államokban élő költő szerkesztőségünkhöz eljuttatott közöletlen versei.

A LÓ

Edith Bruck — olasz írónő, az e számban közzétett A ló című díjnyertes novella szerzője, 1932. május 3-án született Tiszabercelen, és Tiszakarádon, egy Szlovákiához közel eső magyar faluban nőtt fel. Nagyon szegény zsidó családból származik; anyja mészáros volt; a sokgyerekes család asztalán ritka vendég a hús, de annál több az adósság az álmódó mészároséknál. A hat gyerek körül Edith volt a legkisebb; a

deportálás, a zsidóüldözések az egész családot kiirtották. Edithet Auschwitz után Bergen Belsenben éri a felszabadulás 1945-ben.

Azóta sok foglalkozást végigpróbálva, Magyarországon, Csehszlovákiában és Izráelben élt, majd hat év óta állandóan Rómában. Önéletrajzi könyvét — *Chi ti ama così* (Aki téged így szeret) a milánói Leric Editori adta ki 1959-ben; nagy könyvsikerét bizonyítja, hogy az első 15.000 példány hat nap alatt elfogyott, s azonnal megjelentették második kiadását is. Jelenleg egy novelláskötete van sajtó alatt — ugyancsak Leric adja ki. Ennek anvagát otthoni és gyermekkori emlékeiből merített elbeszélések teszik.

Az itt közölt elbeszéléseért — *Il cavallo* (A ló) irodalmi díjat nyert. Anyanyelvét elhagyva, ma olaszul fr. Jelenleg Rómában él.

HIBAIGAZÍTÁS

Folyóiratunk múlt havi számában néhány súlyos, zavartkeltő sajtóhiba csúszott. A legszembetűnőbbeket ezúttal javítjuk:

a 955. oldalon a *Felhők* című vers szerzője Fehér Ferenc;

a 975. oldalon Deák Ferenc elbeszéléseinek címe: *A kis Sziszifusz története*;

a 983. oldalon a *Versek két témára* című költemények szerzője Tomán László;

azonkívül a decemberi számunkban közölt rajzokat nem Bogdan Poznanió, hanem Bogdanka Poznanió készítette.

Olvasóink elnézését kériük.

A szerkesztőség

TARTALOMMUTATÓ

Gál László versei — — — — — — — — — —	3
Sinkó Ervin / Áron szerelme — — — — — — — — — —	8
Fehér Ferenc versei — — — — — — — — — —	23
Isak Samokovlija / Salamon betűje — — — — — — — — — —	25
Lesznai Anna / Napló — — — — — — — — — —	33
Edith Bruck / A ló — — — — — — — — — —	36
Almási Tivadar / Délibábfolyó — — — — — — — — — —	42
Szirmai Károly / Rab madár — — — — — — — — — —	44
Foky István / A félelemmel itt, ezen a ponton — — — — — — — — — —	48
Penavin Olga / Juli néni meséi — — — — — — — — — —	49
G. Zimmer Anna / Lidérces messzi fény — — — — — — — — — —	61
Kalapis Zoltán / A megbilincseltek — — — — — — — — — —	68
Bori Imre / Irodalomtörténeti jelenségek — — — — — — — — — —	72
Danilo Kecic / A béke sorsa — — — — — — — — — —	85
KRÓNIKA — — — — — — — — — —	87
JEGYZETEK — — — — — — — — — —	94

Sáfrány Imre rajzait az 5, 7, 12, 15, 18, 22, 36, 41, 43, 48, 57. és 84. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT. 1961. JANUÁR. KIADJA A FORUM LAP-
KIADÓ VÁLLALAT — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVA-
TAL: NOVIZÁD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐ-
SÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10—12-IG. — KEZIRA-
TOKAT NEM ORZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA —
ELŐFIZETÉSI DIJ: EGY ÉVRE 1000, FELEÉVRE 500, EGYES
SZÁM ÁRA 100 DINÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁ-
BAN NOVIZÁDON.

FD

szet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom